

1126. Orlicus Mediol. archiep. Maii 28 moritur. *A* *Cap. 37, num. 6 et 7.* — Anselmus de Pusterula in archiepiscopum eligitur. *Ibid., num. 7.* — Romam ad pallium suscipiendum pergit. *Cap. 38, num. 2.* — Id tamen e manibus summi pontificis suscipere abnuit. *Ibid., num. 3.* — Mediolanum reversus in festo S. Michaelis solemniter suscipitur. *Ibid., n. 6.*
1127. Urbs Cumana deletur a Mediolanensibus. *Cap. 37, num. 10.*
1128. Conradus in Italiam venit. *Cap. 39, n. 2.* — Modoetæ in Regem Italiæ coronatur 29 Junii. *Ibid., num. 7 et seqq.* — Iterum Mediolani in ecclesia S. Ambrosii coronam accipit ab Anselmo archiepiscopo. *Ibid., num. 11.*
1129. Conradus in Germaniam redit. *Cap. 39, num. 17.* — Concilium provinciale a J. Cremensi Card. Papæ celebratur, ac in eodem Anselmus archiep. anathemate percussitur. *Cap. 39, num. 18.* — Cremonenses contra Cremæ castrum exercitum admovent. *Ibid., num. 21.*
1130. Honorius II 14 Februarii moritur. *Cap. 40, num. 1.* — Innocentius II die 15 Feb. eligitur. *Ibid., num. 2.* — Anacletus pseudopontifex creatur die 16 Feb. *Ibid.* — Anselmus de Pusterula archiep. pallium ab Anacleto pseudopontifice missum per legatos accipit. *Cap. 40, num. 3.*
1133. Mediolanensium agmen captivum Cremonam perducitur. *Cap. 41, num. 1.* — Concilium episcoporum provincialium Mediolani celebratur. *Ibid., num. 5.* — Anselmus archiep. a concilio, et universo clero et populo ab archiepiscopali sede extruditur. *Ibid., num. 9.* — Robaldus Albensis episcopus vicarius Mediolanensis Ecclesiæ constituitur. *Ibid., num. 10.*
1134. Innocentius II Pisis concilium celebrat tertio Kal. Junii. *Ibid., num. 13.* — Anselmi archiep. Mediol. depositionem confirmat. *Ibid., num. 16.* — Thedaldus Landrianus, Stephano de Guandeca mortuo, archipresbyter Ecclesiæ Mediolanensis renuntiatur. *Ibid., num. 14.* — S. Bernardus legatus a latere Innocentii II Mediolanum venit. *Ibid., num. 18; cap. 42, num. 4.* — In Mediolanensem archiepiscopum acclamatur. *Cap. 42, num. 7.* — Insulam Mediolanensem recusat. *Ibid., num. 11.* — Conradus Lothario imperatori obedientiam præstat, ejusque vexillifer constituitur. *Cap. 42, num. 1.*
1135. Conradus iterum Lothario fidelitatem jurat. *Ibid.* — Robaldus Albensis episcopus in archiep. Mediol. eligitur 29 Julii. *Cap. 42, num. 17.* — Mediolanenses bellum Cremonensibus indicunt, sed exitu infelici. *Cap. 42, num. 18.* — Anselmus archiep. Romam pergens a Goyso de Martinengo capitur, ac Pisas ad Innocentium II transmittitur. *Ibid., num. 22.*
1136. Cœnobium Claravallense Cisterciensis ordinis conditur. *Cap. 41, num. 5.* — Anselmus Romam captivus mittitur ab Innocentio II atque ibidem Augusto mense moritur. *Cap. 42, num. 25.* — Robaldus archiepiscopus Pisis Innocentio fidelitatem jurat. *Cap. 43, num. 2.* — Cremonenses proscriptos a Lothario imperatore excommunicat. *Ibid., num. 8.* — Pallium ab eodem summo pontifice transmissum recipit. *Ibid., num. 3.* — Lotharius iterum in Italiam descendit. *Ibid., num. 6.* — In Ronchalia leges condit. *Ibid., num. 12.* — Papiam progreditur, ac deinde Abbatum Crassum, et Taurinum, ac Rhegium. *Cap. 44, num. 11; et 45, num. 2 et seqq.* — Papienses a Conrado Lotharii duce, prælio commisso in fugam vertuntur, ac deinde in gratiam imperat. pacta pecunia suscipuntur. *Cap. 45, num. 6 et 8.*
1137. Innocentius II mense Martii. Pisis Viterbium pergit, ut Lotharium imperatorem excipiat. *Cap. 42, num. 3.* — Cremonenses ab excommunicatione in ipsos a Robaldo lata solvit. *Cap. 46, num. 1.* — Mediolanenses Juvenaltam castrum Cremonensibus eripiunt, et eorum episcopum in bello captum in custodia per plures menses continent. *Ibid., num. 4, et 5.* — Episcopus Cremonensis, venenato custode, fuga carcere elabitur, et Cremonam redit. *Ibid.*

LANDULPHI DE S. PAULO

LIBER HISTORIARUM MEDIOLANENSIS URBIS.

CAPUT PRIMUM.

Anselmus de Buis in archiep. Med. eligitur an. 1094 (1). *D* Cum in diebus Robaldi Albanensis (2) episcopi

CAP. I. — (1) Anni hujus epocham eandem prorsus in omnibus mss. Landulphi exemplaribus vidi. Falso tamen iisdem præfixam crediderim amanuensis imperitia, qui vel Historiam Landulphi unico descriptam contextu in multa capita dissecuerit, vel anni numerum male intellexerit. Compertum siquidem est, anno sæculi XI nonagesimo quarto nondum fuisse in archiepiscopum Mediolanensem consecratum Arnulphum, qui Anselmo huic proxime præcessit, et anno tantummodo sequenti a tribus episcopis post synodum Placentinam Mediolanum profectis, Urbano II mandante, inunctus fuit, ut testatur Bertholdus illius ævi scriptor ad ann. 1095; Anselmum vero nonnisi anno 1097 ad archiepiscopalem sedem promotum fuisse constat, ut mox dicemus.

ferentis infulam archiepiscopatus Mediolanen., indgens dolor instaret Mediolanensibus pro suis militibus, et civibus captis Cremonæ, atque Papiæ (3),

(2) Vere *Albanensis*, sicuti legebatur in codice antiquo metropolitanae bibliothecæ, recenti manu usule correcto *Albanensis*. Alba enim Pompeja, cujus ille erat episcopus, urbs est Liguriæ ac Montisferrati, adhuc connumerata inter suffraganeos episcopatus Mediolanensis metropolis. Quod adnotatum hic volo pro omnibus hujus historiæ locis, in quibus, cum de hoc Robaldo mentio fit, male vox ista *Albanensis* fere semper usurpatur.

(3) Quæ hic a Landulpho innuntur, longe posterius accidere, quam ordo præsentis historiæ postulat. Robaldus enim in archiepiscopum Mediolanensem electus est sæculo sequenti jam multum provecto, ut in postremis hujus libri capitibus videbimus. Cur autem hujusmodi rerum memoriam, quæ longo post tempore contingere, hic præmiserit auctor

non sum immemor Armani de Ganardo (4), qui sub specie religionis plantavit quamdam radicem novitatis (5), quæ paulatim non solum Mediolanensem Ecclesiam, sed regnum Longobardorum per omnes suos status fere perturbavit, donec Bernadus abbas Clarævallensis ad expellendum dæmones, et ad sanandum, et ad erigendum infirmos contractos se-

noster, existimaverim id factum, ut comparationem quamdam institueret publici tumultus excitati tempore, quo scribebat, cum eo a quo historiam suam exordiebatur, atque inde occasionem captaret cæteros perturbatæ illius ætatis eventus calamo prose- quendi.

(4) Nomen oppidi quod novem miliaribus ad orientem Brixia distium, ad oram Clusii fluminis statuit Ælius Capreolus in annalium Brixienisium tabula geographica; unde etiam nobilis illius urbis familia *Gavarda* ab ipso sæpius memorata cognomentum traxit. Hinc corrigenda lectio Puricellii, qui num. 284 eum vocat *de Ganardo*.

(5) Non aliam fuisse arbitror novitatem hanc, quam quæ proxime a Landulpho narratur, quod videlicet rejecta electione archiepiscopi Mediolanensis a clero et primoribus urbis statuta (recti animi colore, ut par est credere, et religioso aliquo præ-textu interposito) Armanus iste in causa fuerit, ut circumstanti ad modum coronæ inconditum vulgus in seditionem ageretur, ductumque opinione summæ integritatis, qua eum pollere existimabat, utpote tanta apud Romanam, et Brixiensem Ecclesiam, ac Mathildem gratia vigentem, alterum archiepiscopum tumultuarius suffragiis elegerit contra antiquum morem hujus Ecclesiæ; inde enim veluti ex noxia radice contentiones, dissidia, schismata et bella paulatim erupere, quibus non tam urbs nostra, quam finitimæ gentes diuturna perturbatione afflictæ sunt, donec S. Bernardus Clarævallensis abbas veluti angelus pacis ad nos missus, concessit calamitatibus universæ Langobardorum provincie suppetias tulit veteremque decorem, ac quietem restituit, ut infra cap. 42 narrabitur.

(6) Particula *quasi* non ad minuendam significationem vocis cui preponitur, sed potius ad designandam rem, vel dignitatem ab auctore nostro hic et alibi in historiae decursu passim usurpatur, idemque sonat apud ipsum ac altera hæc: *nempe, videlicet*: quod monitum lectorem ab initio volui, ne dubius hæreat, cum offenderit in Landulpho rudes hujusmodi formulæ *quasi monitus, quasi archidiaconus* etc. Cæterum Armanum fuisse cardinalem S. R. E. probat subscriptio adjecta diplomati primum edito a cl. v. Benedicto Bacchinio in Hist. monast. Padolironen., ac deinde inferto in nova Ital. sacr. editione tom. IV, col. 544, ab eruditissimo amico meo Paulo Galeardo, in hæc verba: *Ego Armannus sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalis confirmo*; quod tamen Ciaconio et Oldoino, necnon Brixienisium episcoporum Chronologis Jo. Franc. Florentinio, et Ughello ignotum fuit. An vero hic Armanus idem sit ac Hermanus presb. card. tit. SS. Quatuor Coronatorum, quem per eadem tempora floruisse compertum est, quique ab Urbano II missus Mediolanum nuper fuerat ad pallium deferendum Arnulpho nostro archiepiscopo, dubitationi locum aliquem facit Ughellus, qui eundem Armannum atque vocatum fuisse *Armannum*, et *Hermannum* scribit: attamen cum Hermannum illum usque ab anno 1061 cardinalem creatum ab Alexandro II et ab Urbano II archipresbyteratus S. R. E. dignitate auctum tradat Oldoinus, et nusquam eum viderim subscriptum, aut memoratum episcopum; Brixiensem autem hunc antistitem longe post seculum xi vitam produxisse repererim; anno enim 1116, ab episcopatu depositum fuisse docet Landulphus cap.

A eundem jussum hominum Mediolanensium intravit. Armanus enim ille monachus quasi cardinalis (6) Romanus, et a parte Brixienisium civium, atque favore comitissæ Mathildis in Ecclesia Brixienis electus episcopus (7), defuncto Arnulpho (8) archiepiscopo Mediolanensi, ad alium eligendum venit (9): Qui ubi sensit nobilem multitudinem Mediolanen-

30, et *Armanni*, non *Hermannii* nomine tum ab auctore nostro, tum in documentis manu ipsius firmatis appellatum fuisse constanter observaverim, in eam sententiam adducor, ut diversos illos omnino existimem. Quandoquidem vero de hoc cardinali Armano producenda hæc fuere, ut Landulphi Historia illustraretur, liceat mihi obiter refellere Puricellium, qui in dissert. Nazariana, cap. 106, num. 4, ut lectori erudito satisfaciat quærenti cur S. Gualdinus postquam Mediolanensem archiepiscopatum suscepit, nunquam se cardinale subscripserit, cum tamen citra dubium sit, eundem S. R. E. cardinalem fuisse antequam ad hanc insulam vocaretur, id factum ait, quod (docente Panvisio in libro *De episcopatibus, titulis, et diaconis cardinalium*) antiquitus usque ad Alexandri III tempora in more fuerit, ut qui ex presbytero cardinali episcopo fieret, cardinalis esse desineret. Quam infirma tamen hæc ratio sit, quæ attulimus dilucide probant. Armanum enim post initium Brixienis episcopatus regimen, longe ante Alexandri III ætatem, S. R. E. cardinalem subscriptum legimus, quemadmodum in Bacchinio et Ughello supracitatis videri potest. Adde neque verum esse, quod S. Galdinus, Mediolanensi Ecclesiæ regendæ addictus, hunc dignitatis suæ titulum perpetuo siluerit. Exstant siquidem in tomo III Thesauri Anecdotorum Edmundi Martene, col. 1255, breves litteræ Alexandri III ad Garinum Pontiniacensem abbatem, datæ in Id. Novembris, ejusdem pontificatus anno viii, id est 1166, in quibus octavo loco se in hunc modum subscribit Gualdinus: *Ego Gualdinus S. Sabinae presbyter cardinalis, et archiepiscopus Mediolanensis SS.*

(7) Ejus electionem ab Ughello anno Christi 1096 consignatam Bacchinio loc. cit. retraxit ad annum 1087, fretus diplomate ejusdem Armani a se ibidem producto, quod illo anno datum putavit. Verum cum diploma ipsum a me in opere Bacchinii diligenter examinatum, monagesimum septimum annum expresse referat. et dies in eodem enuntiatum anno huic, non alteri a Bacchinio assignato conveniat, solaque indictio amanuensis fortasse vitio corrupta dissentiat, ut erudite adnotavit laudatus Galeardus, Armani electio ab anno 1096 minime removenda.

(8) Obiit Arnulphus non anno 1096, ut perperam scripsit Ughellus, sed anno 1097, viii kal. Octobris juxta calculum Papebrochii antiquis Catalogis in-nixum, et ipsius etiam Puricellii, qui in vita S. Herlemb. lib. iv, cap. 82, num. 4, sententiam suam in Monum. basil. Ambros. num. 284, prolatam, quæ Arnulphi mortem anno 1096 statuebat, irritam prorsus voluit.

(9) Vocari in dubium posset, an huic electioni interfuerit Armanus tanquam suffraganeus episcopus electus, quemadmodum in more hujus Ecclesiæ fuisse colligitur ex hac ipsa historia; Landulphus enim cap. 57 Anselmum de Pusterula a clero metropolitano et episcopis suffraganeis electum in archiepiscopum narrat; et cap. 42, loquens de electione Robaldi, qui utpote jam multis ab inde annis Albensis episcopus, consecratione non indigebat, ait, convocatos Mediolanum ab ordinariis, et decumanis tres suffraganeos episcopos, ut *in consilio suo* ad archiepiscopalem dignitatem *sublimaretur*. An vero huc accesserit tanquam legatus apostolicus, ut sibi persuasum esse ostendit Papebrochius dum in exegesi suprad. num. 105 inquit

convenire ad eligendum Landulphum de Badagio A Sancti Ambrosii canonice præpositum in archiepiscopum, virumque moribus et vita quam bene ornatum, substitit, et electioni illi non consensit. Corona unde vulgi, gratia Romanæ Ecclesiæ et Brixiensis, ac Mathildis comitissæ favore, putans illum fore religionis virum, mox ubi sensit illum Armanum huic electioni abesse, cœpit adversus ipsam electionem insanire, et clericos, et sacerdotes pugnis et fustibus vehementer lacerare, virum quoque de . . . civibus Paganum nomine, et in Porta Orientali . . . in ipsa ecclesia quæ dicitur Hymalis (10) præsumpsit occidere. Hanc insaniam nobilis Landulphus vitavit, et descendens secretarium (11) ecclesiæ ad domesticam suam ecclesiam (12), quæ Sancti Joannis ad Quatuor Facies dicitur, pervenit. Armanus autem ille in tanta perturbatione in ecclesia Sancti Ambrosii ait populo sibi congregato: Vobis fiet prout proverbium dicit: « Populo stulto episcopus *surdus* (13). » Hoc

electionem Landulphi de Badagio irritam factam fuisse a legato apostolico, qui certe non alius fuit quam hic Armanus. Ego verius in hanc secundam partem inclinaverim, cum non nisi credendum sit, excelsiori aliqua auctoritate præditum eum fuisse, qui et collata a nobili multitudine suffragia abolere, et alterum constituere archiepiscopum suo veluti nutu potuerit, ut auctor noster narrat. *Vicarium papæ* appellatum fuisse Armanum in diplomate ab ipso dato in favorem cœnobii S. Petri, tradit Florentinus jam cit. in indice chronolog. antist. Brixiens., sed desiderandum foret ut saltem anum dati diplomatis indicasset.

(10) Ecclesia hæc, Deiparæ Virgini sacra, Hiemalis appellabatur eo quod clerus metropolitanius divina ibidem ministeria peragebat hiemis tempore: sita autem erat in eodem loco, ubi nunc immane templi maximi ædificium surgit a Joan. Galeatio vicecomite Mediolani domino, ac postmodum primo duce, excitatum: vocabatur autem hiemalis ad differentiam Æstivæ, quæ sanctæ martyri Theclæ dicata erat: jacebatque in confinio porticus, cui nomen in præsens *Figini* est, ac tandem diruta fuit, atque unita metropolitana capitulo a sanc. mem. Cardinali archiepiscopo Carolo Borromeo. De utraque hac ecclesia plura tradit Puricellius in dissert. Nazar., cap. 100, et alibi in suis dissertationibus.

(11) Secretarium apud ecclesiasticos scriptores idem sonat ac *sacristia*, ut docet Macrius in Hierolexico. In metropolitana nostra Ecclesia locus ille per hæc tempora conditorium erat thesauri Ecclesiæ; Beroldus enim scriptor Mediolanensis, qui sub initium sæculi sequentis floruit, et cujus aliqua fragmenta edidit Puricellius in dissertat. Nazar. cap. 97 et seqq. describens ordinem metropolitanæ ecclesiæ ait, ex sexdecim custodiibus octo *maiores* appellatos in id munus addictos fuisse, ut bini per hebdomadam una cum subdiacono hebdomadario jacerent in *secretario ad custodiendum thesaurum ecclesiæ*, qui status deinde solemnibus per annum festis super altare proferebatur; alii autem octo, *minores* dicti, in altero jacebant loco, qui *ecclesiæ tribunal* vocabatur.

(12) Id est ad ecclesiam, quæ prope paternam ipsius domum erat. Nobilissimam enim familiam de Badagio fixo ibidem domicilio consedisse, argumentum est ecclesia S. Hilarii in iis ipsis confiniis extracta ab Anselmo de Badagio Lucensi primum episcopo, ac postmodum sub Alexandri II nomine

dicto statim elegit sibi, et illis (14) in archiepiscopum Anselmum de Buis (15), hominem simplicem, et canonice S. Laurentii præpositum. Hic vero, ut sensit electum a Brixiensi illo Armano, et populo impetioso collaudatum, illico cathedram archiepiscopatus ascendit, et sedit. Et deficientibus sibi suffraganeis episcopis omnes ecclesiasticos ordines usque ad presbyteratum (16), ordinationem quoque episcopatus ab extraneis episcopis suscepit: Virgæ quoque pastorali per munus Mathildis abbatissæ adhæsit (17); stolam (18) vero per legatum D. Urbani PP. sibi delatam induit. Deinde homo iste effectus prudens neglexit Obertum agnomine Baltricum, qui propter investituram Brixiensis episcopatus, quam a rege suo Henrico susceperat, B Armano repugnabat, et Armanum, qui se in archiepiscopum elegit, in episcopum Brixiensem ordinavit. Hoc quidem prudentia archiepiscoporum antecedentium sibi, videlicet Anselmi de Raude, et Arnulphi de Porta Orientali, facere vitavit (19).

summo pontifice, ut tradit Puricell. in monum. Basil. Ambros., num. 284.

(13) A. 1, *turdus*. Antiquitus in codice metropolitanae legebatur *surdus*. Recenti vero manu inducta in illum fuit hæc alia vox *turdus* (Italice *lorde*), quæ pariter in exemplaribus Ambrosianæ bibliot. legitur. Quæcumque tamen ea sit, quæ tunc in adagium traheretur, congruere utraque optime potest *populo stulto*.

(14) Non ipse elegit, sed electum tumultuarie a populo, pejorum forsasse metu, eidem indulsit, et auctoritate sua confirmavit, ut ex ipsa hujus rei narratione patet, et clarius etiam exprimitur cap. 28. C Ibi enim Landulphus refert, *Nazarium Muriculum cum suæ connexionis turba, fere quodcumque voluit, fecisse in Ecclesia Mediolanensi, et in Suona Civitate. In Mediolanensi namque sublimavit Anselmum de Buis hominem simplicem in archiepiscopum Mediolanensem*, etc. Quo autem anno electio ista contigerit, ex vetustis Catalogis a Papbrochio in memorata exegesi, et a Puricellio in Vita S. Herlemb. cap. 82, diligenter expensis manifeste colligitur, consignandam eam esse anno 1097, die 3 Novembris.

(15) Galvanus Flamma in Chron. Maj. ad ann. 1094 ait, eum fuisse *ex valvasoribus de Buyso*, qui pagus est decimo ab hac urbe lapide distans, sub metroconia, seu in plebe oppidi Decii.

(16) Hinc patet prædictum Anselmum fuisse quidem præpositum S. Laurentii, sed tantummodo electum, cum nullo adhuc ordine sacro esset initiatus.

(17) Excidisse a calamo amanuensis per errorem hoc nomen *abbatissæ* loco alterius *comitissæ* existimo, cum nulla in historiis de alicujus abbatissæ jure aut patrocinio ad hanc electionem mentio extet; item nemo credat, investituram aliquam, quæ iterato anathemate a conciliis et summis pontificibus confixa tunc erat, intelligendam hic esse, sed tantummodo, quod in beneplacito comitissæ Mathildis, quæ summa in Italico regno auctoritate pollebat, ac Romanæ Ecclesiæ partes viriliter tuebatur, archiepiscopalem sedem Anselmus susceperat.

(18) Hoc nomine ubique ab auctore nostro usurpato, indicatur *pallium* ut adnotavit etiam Ducangius in Glossario.

(19) Ex hoc Landulphi contextu eruitur a præcedentibus archiepiscopis Mediolanensibus Anselmo et Arnulpho, toleratum fuisse in Brixiensi episcopatu Obertum Baltricum, prudenti, ut erendum

Cono (20) quoque rex, qui dum pater ejus Henricus A viverat per contractationem Mathildis comitissæ, et officium hujus Anselmi de Rode fuit coronatus Modoetiæ, et in ecclesia S. Ambrosii regali more (21) ad horum pontificum, scilicet Anselmi de Buis, et Armani Brixiensis, ordinationem non respexit, sed regnans in loco qui Burgus S. Domini (22) dicitur, vilit presbyterum Liprandum (23) propter patariam (24) naso, et auribus truncatum (25) euntem ad Urbanum pont. Rom., cui presbytero rex ipse cum devotione inquit: « Cum sis magister patariorum, quid sentis de pontificibus, et sacerdotibus regio

est, consilio, ne Henricus ejusdem fautor acerbius irritaretur. Fortasse etiam reprobare in suffraganeo episcopo non audebant quod in se ipsis admiserant; utrumque enim ab Henrico imperatore, per virgam B et annulum institutum archiepiscopum affirmat Sigonius De regno Italiæ, lib. ix, ad an. 1804 et 1092.

(20) Id est Conradus filius Henrici III, dicti etiam passim IV imperatoris, quem numerum ego quoque in posterum in designando hoc Henrico, cum Pagio sequar.

(21) Coronatus fuit Conradus eo anno quo rebellis in Romanam Ecclesiam patri se rebellem fecit, descenditque in Italiam, nempe anno 1093. Sollemnis autem hæc inauguratio peracta est ab Anselmo de Raude Mediolanen. archiep. (vita etiam functo sub finem ejusdem anni), qui Modoetiæ primum oppido insigni, ac deinde Mediolani in ecclesia S. Ambrosii regiam Italiæ coronam ejus capiti imposuit, ut ex cœavis scriptoribus Landulpho nostro, et Bartholdo ad ann. 1093 patet. Coronationem hanc in patria sua peractam Barthol. Zucchinus sedulus alioquin Modoetiensium rerum scriptor ignoravit.

(22) Tunc insigne oppidum, nunc urbs episcopalis inter Placentiam et parmam posita, cuæ olim *Julia Fidentia* vocabatur.

(23) *Luitprandum* appellat Arnulphus historicus jam editus in IV hujus collectionis tomo, lib. iv, cap. 9 (*Patr.*, t. CXLVII).

(24) De *Patariis* et *pataria* nonnulla protulit Pagius in crit. Baronii ad ann. 1058, sed plura erudite discussa legi possunt in Comment. prædicti Arnulphi editi eod. tom. IV, eodem anno, quæ hic repetere non vacat. Id equidem adnotare licet, clare colligi ex nostro auctore, *patari* nomen tunc temporis proprium fuisse eorum qui pontificis obsequentes mandatis, contra contumaces in nuptiis clericos castimoniam propugnabant.

(25) Hanc injuriam passus est presbyter Liprandus paulo post martyrium S. Herlembaldi, teste Arnulpho loco superius citato, anno scilicet 1075, ut num. 25 ibidem eruditissimus Arnulphi adnotator contendit, quinimo martyris titulo decoratus ob id fuit a Gregorio VII in litteris ad eundem datis, quas infra a Landulpho nostro recitatas, cap. 6 videbimus.

(26) Exstitisse in hac urbe scholas illas, quas a conciliis decretas ad erudiendos pueros clericosque juniores in cathedralibus præcipue ecclesiis olim floruisse docet Thomassinus De veter. et nova Eccles. disciplin., part. II, cap. 92 ad 100, dubitare non sinit Beroldus jam memoratus, qui metropolitane nostræ clerum describens, quatuor magistros scholarum plures enumerat, quorum unus alternatim per hebdomadas cum sacris mystis choro semper interesse debebat, omnesque simul, recurrentibus quibusdam sanctorum memoriis, divina cum reliquo ejusdem Ecclesiæ clero officia peragebant; alterum igitur ex hisce magistris fuisse Arnaldum obvium est credere. Num vero hinc colligi possit vestigium aliquod palatiæ Mediolanensis

jura possidentibus, et regi nulla alimenta præstantibus? » Et presbyter ipse absque ullo rancore in beneplacito Dei et ipsius regis respondit. Verumtamen altera die faciens iter suum cum presbytero Arnaldo magistro scholarum Mediolanensi (26), et Syro sacerdote (27) ecclesiæ S. Mariæ Pedoni (28) captus est ab hominibus Parmensis episcopi (29), qui ducebatur digerens penam ad locum, qui dicitur. ibique per IV dies retentus et exspoliatus, inde Mediolanum rediit. Rex vero ipse, prout audivi, a raptoribus illis emendam (30) et mulum ipsius presbyteri suscepit, et mox in Thu-

scholæ, quæ usque ab Ambrosii sanctissimi archiepiscopi temporibus celebris, magno Ecclesiæ doctore Augustino hic publico nomine ac stipendio rhetoricam docente, in nostrum quoque ævum florentissima perduravit; conjectandi ansam præbet exemplar Landulphi, quo usus est Puricellius. In illius enim relato texto, tum in præfat. ad lib. II Vitæ S. Arialdi, tum in Vita S. Herlembaldi, cap. 86, constanter legitur: *Magistro scholarum Mediolanensium*; qua appellatione opinari quis posset non alias indicatas hic scholas fuisse, quam quæ ab antiquis temporibus publica auctoritate, atque ære Mediolanensis urbis conditæ sunt. Sed non hic locus de his disceptandi. Nonnulla ad hanc rem pertinentia fusius prosequar in *Histor. litteraria Mediolanen.*, quam præ manibus habeo (si per otium tandem licebit absolvere) typis committendam.

(27) Ab hoc Syro conscriptam fuisse S. Arialdi Vitam, quæ in præsens desideratur, censet Puricellius in Vita S. Herlembaldi, cap. 86, cui astipulatur Pagius in crit. ad ann. 1061, nu. 6, Baronium et Bollandum refellens.

(28) *Pedonis* etiamnum sacra hæc Deiparæ Virgini ecclesia appellatur, eique nomen hæreditarium mansisse a primo conditore *comite Pedone* tradunt Chronica mss. in Ambros. biblioth., queis titulus *Flos Florum* in Angilberto II Mediol. archiep.

(29) Quisnam esset Parmensis iste episcopus, a cujus hominibus captum Liprandum memorat Landulphus, ex historiis non liquet. Eberardus, seu Evrardus illius urbis antistes schismaticus, fautorque antipapæ Clementis, a quo abbatem quemdam Romam ad Concilium properatum anno 1079 in carcerem conjectum scribit Ughellus in epis. Parmen., num. 26., teste Bertholdo misere jam obierat anno 1087, quo Urbanus II nondum creatus fuerat summus pontifex, nec Conradus in Italiam descenderat. Quis vero eidem successerit, ignoravit Ughellus, qui lacunam prope xx annorum inter Heberardum et S. Bernardum cardinalem in hac serie reliquit. Vadonem quemdam illius urbis episcopum nominat diploma Henrici IV et Conradi regis nomine datum, ac relatum a Francisco Sansovino in Orig. illustr. famil. Ital., ubi agit de Martinenga familia. Hunc Vadonem fortasse etiam Guidonem appellatum (nisi etiam alius fuerit a Vadone, seu Vidone hic Guido) episcopum Parmensem fuisse confirmat charta concessionis ex archivo canonicorum ejusdem urbis producta a Bonvicinio in addit. ad novam Ital. sacr. editionem Venetiis peractam; sed cui anno consignandum sit initium aut finis sedis ignotum prorsus est; atque ideo etiam latet, cui secure antistiti (certe tamen schismatico) tribuenda sit illata hæc Liprando carceris et exspoliationis injuria.

(30) Emendam esse *pecuniariam mulctam*, seu *compensationem damni* tradit Du-Cangius in Glossario. Hoc loco adhiberi ad significandum pretium quod pro sua redemptione obtulerat Liprandus, adnotavit Pagius in crit. ad annum 1100, num. 22. Verius creuderem fuisse mulctam a Conrado illi-

asciam adire tentavit (31), et cum pervenisset Florentiam, rex ipse prudens, et sapiens, atque decorus specie (proh dolor!) adolescens accepta potione ab Aviano medico Mathildis comitissæ vitam finivit (32).

CAPUT II.

Anselmus contra Saracenos transfretat, et in Constantinopoli moritur.

Rege igitur in regno deficiente (1) supradictus Anselmus de Buis Mediolanensis archiepiscopus

tam raptoribus, ob injuriam Liprando irrogatam, ut ex textu patet.

(31) Perrexisse in Tusciam, et Pisas Conradum cum regio apparatu anno 1095, ut filiam Rogerii ducis Siciliae in sponsam acciperet, testis est Bertholdus ad illum annum; sed inde reversum fuisse, clare ostendit Lanulphus; ait enim eum regnasse in *Burgo S. Domini*, quo tempore electus est archiepiscopus Mediolani Anselmus, et in antistitem Brixianensem consecratus Armanus, nempe anno 1097. Secunda igitur hæc in Tusciam profectio est, quæ hactenus scriptores fugit, eamque anno 1099 susceptam fuisse, contra Puricellium verius statuit Pagius in crit. ad ann. 1100, num. 22.

(32) Obiisse Conradum nono anno post defectionem a Patre, atque ideo anno 1101, auctor est abbas Uspergensis, qui non tam egregias regis illius dotes, sed etiam prodigium quoddam ab oculari teste inspectum in ejus obitu, et sibi postmodum relatum narrat ad eundem annum. Idem confirmat cævus auctor Dominico in vita Mathildis qui tertio post Urbani II papæ mortem anno ereptum fato Conradum enuntiât: revera tamen vix inceptus esse debuerat tertius hic annus, cum Urbanus II decesserit anno 1099, eodem mense Julio, quo etiam Conradus postmodum obiit.

CAP. II. — (1) Hæc Landulphi verba mire Puricellium ambagibus implicere; cum enim credidisset, auctorem nostrum a morte Conradi reliquam historiæ suæ seriem fuisse exorsum, adverteretque omnia, quæ hic narrantur de procurata per Anselmum archiepiscopum tanto apparatu, tantisque laboribus absoluta in Orientem expeditione, minime componi posse cum obitu illius regis producto usque ad annum superius statutum, triennio eundem anteverit, affligens mortem Conradi anno 1098, quinimo ex Landulpho corrigendos esse auctores illos magni alioqui nominis superius hrelatos censuit, pluraque congressit in Vita S. Herlemb. cap. 86, ut scriptoris hujus Mediolanensis, loquentis de re in hisce regionibus acta, et ad Liprandum avunculum suum spectante, auctoritatem cæteris præferendam probaret. Refellit Puricellium Pagius, utque falcem veluti ad radicem mittat, male ab ipso intellectum Landulphum dicit in Crit. ad ann. 1100, num. 21, neque enim scribit ille peregrinationem Anselmi in Orientem initam fuisse post Conradi regis obitum, sed tantum *eo in regno deficiente*, id est, *eo jam morti proximo, vel cum prope esset, ut in regno deficeret*. Ita Pagius. Equidem excusare a manifesta historiæ perturbatione Puricellium nequeo: attamen ut verum candide fatear, nec Pagii interpretatio placet. Nimis enim asperum atque alienum ab auctoris sensu videtur, voluisse ab illo per *defectionem in regno* defectionem virium ac vite significari. Ut igitur planiore via iterum, adverto in superiori capite fuisse a Landulpho narratum, quod Conradus regni sui sedem apud nos constituerat, dum ait: *regnans in loco, qui dicitur Burgus S. Domini*: cum ergo relatis omnibus, quæ ad Conradum pertinebant, ad Anselmi nostri historiam texendam redierit, verbis illis *rege in regno deficiente* nihil aliud expri-

A quasi monitus apostolica auctoritate (2) jam dicto presbytero nolente studuit congregare de diversis gentibus exercitum, cum quo caperet Babylonicum regnum (3), et in hoc studio permonuit præelectam juventutem Mediolanensem cruces suscipere, et cantilenam *de Ulteia, Ulteia* (4) cantare. Atque ad vocem hujus prudentis viri plures viri cujuslibet conditionis per civitates Longobardorum, villas, et castella eorum cruces susceperunt, et eandem cantilenam *de Ulteia, Ulteia*, cantaverunt. Statuit quoque et ipse dum esset in hac expeditione (5), de

mere voluit, nisi quod, ob regis protectionem in Tusciam, sedes regni Langobardici ad Burgum S. Domini jam fixa, et rudi formula pro more barbari illius sæculi *regnum* vocata, apud nos esse desierit. Certe Anselmus noster in Orientem profectus est vivente adhuc Conrado, qui non nisi postremis Julii diebus anni 1101 obiit, duobus nempe tantum mensibus ante Anselmi ejusdem fugati, et gravem luctum Constantinopoli agentis, decessum; quocirca non vitam, sed regnum Conradi, modo hic explicato, defecisse dicendum est, cum iter suum Hierosolymas versus moliri cœpit Mediolan. antistes.

(2) Indictam fuisse Hierosolymitanam expeditionem ab Urbano II pluribus in conciliis, Placentino, Claromontano, Lateranensi, eidemque ubique promovendæ studium omne impendisse sanctissimum illum pontificem, ex Baronio, Labbeo, aliisque passim scriptoribus constat. Fortasse etiam, mortuo Arnulpho archiepiscopo nostro, novas ad Anselmum litteras dederat Urbanus, ut ipsum ad tantam rem impigre agendam adhortaretur; id enim innuere videntur hæc Landulphi verba.

(3) Nobilis hujus consilii originem, seriemque in iis præcipue, quæ ad res nostras pertinent compendiosa narratione collegit Calchus ad ann. 1087 quem vide.

(4) Vox ista, quæ nusquam, præterquam in Landulpho, occurrit, peculiaris esse debuit urbis nostræ, et eo tantum tempore enata, quo expeditio hæc parabatur. Ejusdem etymon indagare studuit Franc. Bernardin. Ferrarius olim antecessor meus in Ambrosiana hac præfectura; libro enim vi, cap. 7, *De veterum acclamationibus et plausu*, ait conflam esse ex duobus hisce adverbis *ultra* et *eia*, quibus ad generose capessendum iter ultra mare populi incitabantur; sed confuse prolatis, corruptum hoc vocabulum *Ulteia* conditum fuisse. Conjecturam hanc parum certam affirmat Du Cangius in Glossario: optandum tamen foret ut alteram ipse firmiorem produxisset; interim eidem acquiescendum est, nisi fortasse velis ab altero hoc adverbio *ultra eia* derivatam hanc vocem, quæ spontaneum promptumque animum suscipientium crucem designarent.

(5) Bis in Orientem profectum fuisse Anselmum, anno scilicet 1098 et 1100, sibi persuadere conatus est Puricellius, sed citra verum, cum nulla extent hujus iteratæ expeditionis vestigia, et contra militet Landulphi auctoritas, qui de unica tantum loquitur. Imo Puricellius ipse non bene sibi convenit; ait enim circa medium anni 1098 Anselmum Mediolani morantem publico decreto Indulsisse immunitatem a vertigalibus pro festo SS. Gervasii et Protasii, et sub initum subsequentis descripsisse sententiæ eundam latæ in favorem abbatis S. Simpliciani. Quis autem credat expeditionem tanti momenti tam celeriter peragipotuisse, ut intra breve paucorum mensium intervallum profectus reversusque foret Anselmus? Adde, ab Urspergensi abbate ad ann. 1101 narrari, episcopos Mediolanensem ac Papiensem auctores fuisse, ut quinquaginta millia Langobardorum, *quorum p. ius visis timor, vel diffidentia; inopia,*

reditibus archiepiscopatus non daretur sacerdotibus, et levitis, et cæteris clericis beneficium, quod consuevimus suscipere per celebrationes festorum sanctorum martyrum, virginum et confessorum (6). Insuper quidam peroptandus mihi frater nomine Girismannus, spectans ad illius admonitionem, patrem, et matrem, sorores, et fratres, uxorem quoque et filiam unicam in cunabulis dimisit, atque (rediens a Hierosolymis viam universæ carnis intravit) Babylonis terram, præstante sibi divina gratia, simul cum multis peregrinis intravit. Archiepiscopus vero ille de Buis a Turcis et Saracenis fugatus (7) in gravi luctu Constantinopoli expiravit (8).

CAPUT III.

Anselmus Grossulanum in Saonensem episcopum consecrat, et suum vicarium facit in Mediolano ante transfretationem.

Sed ne finis mei laboris hic intelligatur, dico :

vel imbecillitas obstiterant, itinere se committerent; quod signum est, eos non antea profectos fuisse. Quo autem anno in Orientem concesserit Anselmus incertum est. Conscendisse ipsum Genuæ classem, quæ Kalendis Augusti anni 1100 inde solvit, a Ligusticis annalibus tradi, Catebus affirmat: nihil tamen de hac re habere Justiniani, et Fogliettae historias, advertit etiam Pagins ad ann. 1101, n. 7. Ego potius crediderim, terrestri Anselmum itinere Constantinopolim contendisse sub finem millesimi centesimi, aut sub initium anni subsequentis; citatus enim Urspergensis refert Longobardorum exercitum Carinthia permeata in Bulgariae civitatibus hiemasse, ac tandem illo eodem anno 1101 Constantinopolim pervenisse.

(6) Mos erat in Ambrosiana Ecclesia, ut cum præcipua per annum festa recurrerent, varia quedam munera, et nummi etiam præstarentur ab archiepiscopo iis qui divino ministerio officisque interessent. Exstat inter opera citati Beroldi peculiaris liber *De ordine*, in quo id etiam legitur: *qualiter denarii omnium festivitatum dividuntur*. Ibidem minutim enumerantur quæ ecclesiasticis ministris, spectata eorum conditione, ac varietate festorum distribuenda erant ab antistite nostro, vinum nempe, panes ex secale, aut tritico, cera, aliæque id genus; quin etiam solidi aut denarii suis quibusque ordinibus statuti. Insuper recensentur solemniores dies, quibus potior pars cleri ad prandium in archiepiscopali domo et cum ipso quoque archiepiscopo vocari debebat; idque tunc publice in choro notum fieri per primicerium lectorum archiepiscopus mandabat, cum inchoaretur canticum *Benedictus* his verbis: *Reficite cum Domino*. Hinc ego colligebam olim in dissert. mea typis data pro vindiciis secundum possessionem corporum SS. Gervasii et Protasii, num. 19 et 21, non omnino sublata fuisse in Ecclesia nostra antiqua illa convivium ad fovendam mutuam charitatem, quæ *agapes natalitiæ* dicebantur, vestigia enim illarum erant frugales hæc mensæ, quæ amoto luxu omni, et intemperantia vulgi promiscui, clero tantum sacra facienti indulgebantur, et usque ad sæculum XIV Ambrosiano ritu perduravere.

(7) Pugna improspere adeo Catholicis cedens, ut in fugam Anselmus alique compellerentur, non alia fuisse videtur, quam quæ in Orderico Vitali temporum illorum scriptore legitur. Postquam enim is narravit ad ann. 1101, *archiepiscopum Mediolanensem et Albertum de Blandraja* (seu *Blandrate*) *potentissimum Italorum cum cæteris Ligurum ier Hierosolymitanum aggressos* esse, historiam suam prosecutus ait, Christianos variis undique circumventos infortunis per devia silvarum ac pericula fluminum

A Cum adhuc homo iste simplex (1) Mediolani viveret, et exercitum congregaret, habuit consilium statuendi sibi vicarium hominem multarum artium; unca quidam sagacissimi viri ab eo ordinati sacerdotes mandatum eundi Saonam (2) susceperunt, ut in ipsa civitate suo jussu et auctoritate electionem episcopi admovent, et fieri cogerent. Qui dum iter facerent, venerunt Ferrariam (3), in quo nemore amplexi sunt Grossulanum et ejus consilium. Quorum sacerdotum exercitium in tantum valuit, quod quidam ex Saonensibus ipsum Grossulanum in victu afflictum, in vesitu abjectum elegerunt sibi in episcopum. (4) Et eligentes una cum illo electo, et illis duobus sacerdotibus ab archiepiscopo missis, videlicet presbytero Joanne Aculeo, et presbytero Nazario Muricula, Mediolanum pervenerunt; ibique per jussionem archiepiscopi, qui jam erat in expeditione

ad magnam tandem Barbarorum urbem *Gandras* pervenisse, ibique acerrimum commissum prælium ingenti utrinque cæde, quamvis in neutram partem inclinante victoria; verum instaurato a Turcis certamine fuscum fuisse Christianorum exercitum, *Alberto de Brandujo strenuissimo heroe* cum multis millibus in bello premo: reliquos vero supremos duces et in suis fuga elapsos Constantinopolim rediisse. His quoque Anselmum archiep. se comitem fugæ junxisse, ex auctore nostro credendum est. Cæterum præterire nequeo testimonium Radulphi in Orientis partibus versati, utpote sub Tancredi vexillis anno 1107 militantis, qui num. 147 *De gestis ejusdem Tancredi* hæc ait: *Tunc temporis Anselmus Mediolanensis archiepiscopus, Willelmusque comes Pictaviensis contra Daniam in Romania præliati, archiepiscopus interimitur; comes vero viz Tarcorum manus evasit, fuga lapsus*. Quo posito, non Constantinopoli, sed in prælio ipso obiisset Anselmus, delatus deinde ad eam urbem ut sepulcro inferretur. Attamen ne erroris insimuletur auctor noster, credi potest Anselmum gravi vulnere in pugna dejectam a suis sese a periculo fuga proripientibus curatum perductumque Constantinopolim, ubi ex eodem vulnere in gravi luctu interierit.

(8) Mortuum anno sæculari pridie Kal. Octobris Anselmum plures scriptores tradidere, Sigonius, Puricellius, Ughellus, alique; sed falsum id esse ex supra deductis evincitur: quocirca non nisi anno 1101 illius obitus adnotari potest, ut erroris sui conscius fateri dein coactus est ipse Puricellius in Vita S. Herlemb., cap. 83, n. 3.

CAP. III. — (1) Id est Anselmus.

(2) Urbs est ad Ligustici maris oram posita, D adhuc Mediolanensi archiepiscopo suffraganea.

(3) Terrestri itinere Saonam contendisse missos Anselmi nos monet pagus iste *Ferera* in tabulis geographicis dictus, qui euntibus illuc per Alexandriam Statelliorum, et Aquensem urbem occurrit ad montium radices octo circiter miliaribus Saona distans, nisi forte quis velit locum, in quo consistere, fuisse *Ferrariam* in eadem vicinia sitam.

(4) Electionem hanc contigisse anno 1098 affirmat Ughellus in epis. Saonen., num. 14. Serius tamen id factum ex Landulpho colligitur; cum enim eum dicat eodem tempore ordinatum episcopum, quo archiepiscopi Mediolanensis vicarius est constitutus, et in hoc munere per biennium perdurasse, donec videlicet certum de Anselmi obitu nuntium accepit, ut cap. seq. narratur, clare deducitur non potuisse illum usque ab anno 1098 episcopum eligi atque ordinari; secus namque quatuor annos in hujus Mediolanensis Ecclesiæ administrandæ officio in-

positus (5), Grossulanus ab Arnano Brixienti, et Arialdo Januensi (6), et Mamardo Taurinensi (7) ordinatus est episcopus et archiepiscopi vicarius. Verum quia ipse ordinatus sedem Saonensem nondum ascenderat, ad ipsam civitatem adire tentavit, et quodammodo pervenit, sed requies ibi, si quam habuit, parvissima fuit. At citissime inde exiens, Mediolanum rediit, cujus magnæ civitatis communuit gentem, ut per singulas hebdomadas in secunda feria ad Sancti Ambrosii ecclesiam convenirent, et pro archiepiscopo illo Anselmo, ejusque exercitu litanias (8) facerent. Ipse vero Grossulanus non solum in ipsis feriis, sed fere per singulas festivitates illi magnæ genti luculente sermocinabatur, et sermoci-

nando non magis affectabat (9) eam sibi, quam asperitate vestitus et cibi.

CAPUT IV.

Presbyter Liprandus Grossulanum de vili habitu reprehendit, et audita morte Anselmi inatit electionem fieri Grossulani.

Interea presbyter Liprandus ipsi Grossulano adhærenti cathedræ archiepiscopi (1) coram Andrea primicerio (2), et quibusdam aliis sacerdotibus placide dixit, ut horridam cappam exueret, et convenientem tanto vicario indueret; cui presbytero ille Grossulanus pretium emendi non habere respondit. Tunc presbyter Liprandus ad primicerium inquit: « Primiceri, dives es, et potes hoc pretium

sumpsisset, fide Landulphi repugnante. Statuenda igitur est hujusmodi electio anno 1100, et quidem ante mensem Julium, sicuti eandem Pagius in crit. ad hunc annum refert.

(5) Primam hanc fuisse Anselmi expeditionem in Orientem susceptam anno 1098 credit Puricellius in Monum. basil. Ambros., num. 284, falso tamen, ut supra ostendimus. Eandem postea ad annum sequentem protraxit in Vita S. Herlemb., cap. 86; sed ne hoc quidem cum ejusdem Puricelli scriptis componi potest. Ait enim, superstiti adhuc Urbano II, collectum ab Anselmo exercitum, simulque deliberatum, ut sibi in longinquas terras proficiscenti vicarius substitueretur; cumque ideo Saonam mississet, tanta interim celeritate Anselmum Mediolano excessisse tradit, ut jam longe positus foret, cum Grossulanus electus, nulla interposita mora, ad hanc urbem venit. Debit igitur, juxta calculum Puricellii, in Orientem processisse archiepiscopus noster Julio mense, quo tandem Urbanus interiit, aut saltem paulo post, si ad hæc molienda peragendaque tempus aliquod intercessit: atqui cap. 83 Puricellius ipse nobis exhibet, Anselmum multo post tempore adhuc Mediolani degentem; refert enim ab ipso translato solemnî pompa venerabile S. Arialdi corpus e S. Celsi ad S. Dionysii ecclesiam, quod non nisi sub finem hujusce anni fieri potuisse, ipsemet cogitur fateri, cum Landulphus senior ab eodem relatus, et in hac Collectione tomo IV editus (*Patr. t. CXLVII*), cap. 2, num. 6, asserat, id peractum post biennium suæ consecrationis, mense videlicet Novembri, quo biennium ab inita Mediolanensi sede explebatur, nisi etiam serius id contigit; neque enim Landulphus ait statim post biennium institutam ab antistite nostro S. Arialdi memoriæ novam hanc sacri cultus magnificentiam. Inane igitur, et commentitium est primum hoc Anselmi in Syriam iter, undequeque difficultatum sentibus obsitum: sed imposuit eruditissimo viro formula hæc Landulphi in expeditione positus qua censuit non aliud exprimi, quam profectionem Anselmi in Orientem, cum tamen, ut optime Pagius advertit in crit. ad ann. 1100, num. 21, ea tantummodo indicetur Anselmum Mediolano abfuisse, ut reliquas Langobardiæ gentes ad crucem suscipiendam accenderet, quod et obtinuit, narrante superius cap. 2 Landulpho: *ad vocem hujus prudentis viri plures viri cujuslibet conditionis per civitates Langobardorum, villas et castella eorum crucis susceperunt.*

(6) De hoc mentio recurrit cap. 17.

(7) Hunc episcopum ignoravit Ughellus, qui Umberto sub finem sæculi xi vita functo successorem facit Amoneum II, cum tamen illum procul dubio proxime exceperit Mamardus iste Taurinensi infula jam donatus anno 1100, quo Grossulanus ab ipso consecratus in documento dedicationis ecclesiæ S.

B Sepulcri ab Anselmo Mediol. archiep. eodem anno peractæ subscriptus episcopus legitur; an autem idem Mamardus sit qui cap. 21 a Landulpho Taurinensis episcopus memoratur, suo loco expendemus, ad idem nempe cap. 21.

(8) Id est supplicationes, de quibus fuse Macrius in Hierolexico.

(9) Intellige conciliabat.

CAP. IV. — (1) Id est vicarii munus exercenti.

(2) Plures eo tempore fuisse in Ecclesia Mediolanensi ecclesiasticæ hierarchiæ ordines, quibus suis præerat primicerius ex Beroldo sæpius producto discimus. Describens enim ille in *Ambrosianæ Manuali* sacros ritus in divinis officiis adhiberi solitos ab hoc clero, rubricam statuit de iis quæ præstanda erant in Sabbato præcedente Dominicam diem Palmarum his verbis: « Sabbato in Ramis Palmarum archiepiscopus dat palmas omnibus ordinibus ecclesiæ majoris hoc modo: archipresbytero magnum ramum palmæ, ex quo tribuit cæteris presbyteris sibi subjectis; archidiacono similiter unum, ex quo dat ille diaconibus suis. *Primicerio subdiaconorum unum, ex quo tribuit subdiaconis; primicerio notariorum unum, ex quo dat ille suis, etc. Primicerio lectorum unum, etc. Primicerio presbyterorum minorum ramum unum, ex quo dat omnibus sibi subjectis, »* etc. Alibi etiam *primicerium presbyterorum decumanorum* recenset; quin etiam suum quoque *Veglonibus* (quæ pars est metropolitani cleri, schola S. Ambrosii appellata, etiam nunc vigens) *primicerium* adfuisse ex antiquis scripturis tradit Puricellius in Monum. basil. Ambros., num. 652, et in Dissert. Nazar., cap. 100, num. 16. Quo igitur in ordine principem locum teneret Andreas memoratus, quamvis hoc loco sileat Landulphus, alibi tamen expresse prodit, eundem vocans *primicerium presbyterorum decumanorum*. Quantæ vero amplitudinis hæc dignitas tunc foret, ex hac ipsa Historia colligere possumus. Cum enim de novo institueret archiepiscopo proxime ageret Grossulanus, hæc primo aditisse narratur, ac si ab ipso tanquam præcipuo auctore tanti momenti petenda res foret; quin imo is dicitur, adhibitis in consilium clero et nobilibus, electionem ipsam statuissæ; insuper cap. 12 formula summam dignitatem exprinente, *primicerius Ecclesiæ Mediolanensis* appellatur. Plura de hujus primicerii summa auctoritate lege in Landulpho seniori. In præsens hæc dignitas antiquo quidem jure, sed non splendore vacua translata est in unum ex primario metropolitane clero, qui decorum hoc primicerii nomen gerit, et tertium locum inter dignitates capituli obtinet; reliquorum vero adhuc nonnulla supersunt vestigia in *primicerio lectorum*, qui etiam *magister chori* dicitur, primisque aliis ex quovis ordine, quibus peculiare quædam in nostra Ecclesia prærogativæ mansere.

bene præstare. Verumtamen si placet præstabo A
 medietatem tanti pretii. » Primicerius autem pres-
 bytero: « Hoc satis, perficiam in crastino. » Et vi-
 carius ait, quod eam non indueret, cum de con-
 temptu mundi vitam agere proposuisset. Hoc ut
 presbyter ille Liprandus audivit, sub quadam ad-
 mirationis specie protulit, dicens: « Cum spernis
 mundum cur venisti in mundum (3)? En civitas
 ista suo more utitur pellibus variis, graxis (4),
 marturinis (5), et cæteris pretiosis ornamentis, et
 cibis. Turpæ quidem erit nobis, cum advenæ et
 peregrini viderint te hispidum et pannosum in no-
 bis. Attamen vicarius in hac sua commoditate af-
 flictionis, et orationis, atque sermocinationis per
 duos annos (6) laboravit, et laborando certitudinem
 de morte prædicti Anselmi de Buis accepit. Primi-
 cerio ergo ipse Grossulanus, et ordinariis majoris
 Mediolanensis ecclesiæ inquit, ut, se præsentem, elige-
 rent sibi et populo archiepiscopum convenientem,
 priusquam rediret ad episcopatum Saonensem.

(3) Pro mundo hic intelligenda videtur, more Gal-
 lico, frequentia populi, in quam se conjecerat Gros-
 sulanus vicariam induens archiepiscopi dignitatem.
 Congruentius tamen crediderim indicatum hic mo-
 nasticum institutum, cui se addixerat Grossulanus
 (ut ad finem cap. seq. ostendam), ejusque profes-
 sione sese extra mundum veluti collocaverat.

(4) Pelles pretiosæ ex grise animalculo. Vide
 Laurentium in Amalthæa onomastica; appellari
 hoc animal Gallico idiomate *vair* tradit Ducangius
 verbo *Griseus*.

(5) Pelles ex Scythica mustela, Italice *armellino*,
 quæ *martes* et *marterus* appellatur; de hoc Russico,
 animali fusc Aldrovandus loquitur, et novissime
 Henricus Ruysch in Theatr. animalium.

(6) Quo tempore hoc biennium incœperit, haud
 facile est decernere. Si verum esset, quod Pape-
 brochius tradit in exegesi Mediol. archiep., num.
 104, nonnisi elapso prope anno ab obitu Anselmi
 securum illius nuntium ad hanc urbem perlatum,
 inense videlicet Augusti anni 1102, quo etiam
 mense Grossulanum cleri suffragiis ad infulam Me-
 diolanensem erectum fuisse ex antiquo nostro Cata-
 logo colligit, dici posset statim post peractam Idibus
 Julii dedicationem templi S. Sepulcri arreptum ab
 Anselmo Hierosolymam versus iter, atque inchoatum
 a Grossulano laboriosum vicarii munus sextili
 mense anni 1100, ita ut anno 1102, eodem itidem
 mense, biennium prædicationis et precum ab ipso
 indictarum pro Anselmo, et ejus exercitu comple-
 retur. Certe in subscriptione documenti relatæ dedi-
 cationis, in qua Grossulanus se episcopum nominat,
 vicarii titulus deest. Attamen cum ex Landulpho
 dixerimus, creatum fuisse illum simul episcopum
 et vicarium, fatendum est, etiam ante dedicationem
 memoratam archiepiscopi vices Grossulanum ges-
 sisse. Ut itaque omnia concilientur, censeo ante
 Idus Julias exercitum hoc munus ab ipso fuisse,
 quo tempore Anselmus Mediolano absfuit, sollicitan-
 dæ in proximis urbibus Langobardicæ expeditioni
 intentus: profecto vero in Orientem sub finem anni
 illius, aut initium subsequenti archiepiscopo no-
 stro, cœpisse statim Grossulanum ea peragere, quæ
 Landulphus narrat, donec anno 1102, ut dicemus,
 certus de Anselmi obitu fieret; duos quidem annos,
 sed minime completos impendens in hoc munere
 post ultimum Anselmi discessum suscepto.

CAP. V. — (1) Eundem esse hunc Landulphum,

CAPUT. V.

*Grossulanus in archiepiscopum eligitur, et a Ro-
 mano pontifice sibi stola transmittitur.*

Tunc primicerius habito consilio cum nobilibus,
 clericis, et viris Mediolani, coram populo, et ipso,
 alterum de duobus Landulphis Mediolanensis Ecce-
 siæ ordinariis, videlicet de Badagio (1), et de Varr-
 glate (2) a Hierosolymis redeuntibus elegit, sed
 Grossulanus de absentia persona electionem fieri
 prohibuit. Pars itaque cleri et populi ad nutum
 Arialdi abbatis monasterii Sancti Dionysii clamavit,
 et laudavit Grossulanum sibi in archiepiscopum.
 Ipse vero statim ut vi sit se a quadam magna multi-
 tudine vulgi, et nobilium conclamatum, et ab abbae
 illo plaudatum (3), archiepiscopalem sedem ascen-
 dit, et sedit (4), et sedens illam Arialdum abbatem
 de abbatis in abbatiâ majorem, videlicet Claræval-
 lensem (5) transtulit. Sed ante hunc translationem
 contigit, quod quidam, qui videbantur moribus, et
 vita probi (6) viri et clerici Mediolanenses, quædam

quem altera jam vice communibus suffragiis archiepi-
 scopum designatum rejecit Arnanus, ut cap. 1
 legitur, suadere videtur idem prorsus nomen: atque
 huic conjecturæ subscribit etiam Puricellius in Mon.
 bas. Ambr., num. 292.

(2) Castrum est uno tantum milliario ab Astensi
 urbe distans, vulgo dictum *Variglia*, a quo familia
 hæc olim illius domina nomen sumpsit, ut testatur
 Ughellus in Epis. Asten., num. 29. Landulphus iste
 primum basilicæ Nazarianæ Mediolani præpositus,
 dein Astensis episcopus, postremo sanctitatis fama
 conspicuus cælitum albo ascriptus est, ejusque
 Vita a Philippo Malabayla contexta in Actis SS. ad
 7 Junii legitur.

(3) Philippus Malabayla in Vita B. Landulphi su-
 perius dicta refert, cum vulgi et nobilium favore in
 archiepiscopum acclamaretur Grossulanus, Ari-
 aldum huic abbatem illico episcopale paludamentum
 in illius humeros injecisse. Si aliqua istius narra-
 tionis ratio habenda sit, corrigenda fortasse vide-
 retur hæc lectio *plaudatum* in alteram *paludatum*,
 id est *paludamento indutum*; ego tamen crediderim
 genuinam hanc in omnibus Landulphi mss. vocem
 fuisse ab auctore Latini sermonis valde imperito
 deductam a verbo *plaudo*, ita ut *plausu exceptum*,
 seu *collaudatum* significet.

(4) De anno quo sedere cœpit Grossulanus, non
 una auctorum sententia est. Successisse illum An-
 selmo anno 1101 scribit Sigonius, eique minime re-
 fragatur Puricellius num. 291. Citius etiam initium
 sedis hujus archiepiscopi statuit Donatus Bossius
 in Chron. Mediol., anno videlicet 1100. E contra
 Ughellus, Pagius alique nonnisi secundo post 1100
 anno datum viduæ Mediolanensi Ecclesiæ pastorem
 hunc constanter affirmant. Mensem etiam designat
 Papebrochius loc. cit. Augusti neque jam ad extre-
 mos dies producti; idque historicæ veritati magis
 consonum est, ut ex superius dictis patet.

(5) Legendum procul dubio *Clivatensem*, cui præ-
 fuisse Arialdum (fortasse hunc ipsum) postmodum
 tradit Landulphus noster cap. 14. Clarævallense
 enim, seu potius *Caravallense* cœnobium nonnisi
 tricesimo quarto post Grossulani electionem anno
 conditum fuit, ut in fine hujus historiæ innuetur.

(6) *tō probi* in omnibus mss. deest, recentiorque
 manu scriptum legitur, et certe sensus ipse con-
 textus id exigere videtur.

turpia (7) de Grossulano, et ejus electione (8) presbytero Liprando notificaverunt. Quibus viris, et clericis presbyter ipse consilium præbuit ut litteras et duos idoneos clericos mitterent Romam, rogando papam (9), quatenus Grossulanum in archiepiscopatu non firmaret, donec se ipsos mittentes litteras in proximo tempore videret, et audiret. Bernardus autem abbas Umbrosæ Vallis (10), et cardinalis Romanus (11) ad has litteras et nuntios, videlicet Obizonem, qui cognominatur Nigrum, et Heribertum de Bruzzano contententes Grossulani causam, ipsiusque (12) legatorum verba, videlicet Arderici de Carimate, et Joannis presbyteri de Plotello coram apostolico, et ejus curia non suscepit, sed accepta stola curiam comitissæ Mathildis intravit. Ibi in consilio in beneplacito Arderici de Carimate, qui pro Grossulano, et stola Romam iverat, abbas ille Bernardus Mediolanum venire festinavit, et cum procul vidissent Mediolanum, Ardericus filem in protensi (13) virga usque ad majorem ecclesiam (14) civitatis portavit, clamando: « Hec-

(7) Quæ forent hæc turpia de quibus accusabatur Grossulanus, colligere possumus ex cap. 9 ubi narratur hunc antistitem in frequentissima populi concione testatum fuisse, juramento ad sacrosanctos Evangeliorum codices emisso, se nunquam contra castimoniam peccasse.

(8) Pecunia ad Henricum Cæsarem palam delata coemptam fuisse a Grossulano Mediolanensem infantem in Ughello legitur, male tamen: cum Henricum IV a civibus nostris multo ante ejuratum, sicuti et Henricum filium, constitutum quidem regem a patre anno 1099, sed Mediolanensibus minime acceptum qui fratri ejus Conrado adharebant, sese hujusmodi electioni immiscuisse haud credibile sit, nec id Landulphi historia nusquam prodatur, qua in re corrigendus quoque est Sigonius, Galesinius in tabul. synodal., alique scriptores qui passim datum ab Henrico Insubricæ sedi hunc antistitem tradunt. Occupatam certe simoniaciis artibus archiepiscopalem dignitatem a Grossulano, quæ in decursu narratur, dilucide ostendunt.

(9) Paschalem nempe II.

(10) Quartus ejusdem congregationis rector generalis in SS. catalogum postea relatus.

(11) Tituli S. Chrysogoni ab Urbano II creatus anno 1097. Legati atque vicarii apostolici munere in Langobardiæ partibus Paschalis II nomine tunc fungens.

(12) Id est Grossulani.

(13) Umbellæ forsitan genus protensum esse censet Papebrochius ad diem 27 Junii, pag. 311, n. 5, nisi forsitan legendum sit *protensa*.

(14) Nempe hiemalem cap. 1 indicatam, quæ metropolitana semper fuit, ac major vocata. Hinc patet pallium ad Grossulanum archiep. fuisse delatum post tertiam Octobris Dominicam, quo tempore in ecclesia majori, id est hiemali, officia celebrari incipiebant, ut infra cap. 28, num. 8, dilucidius explicabo.

(15) Lege *hecum* sine aspiratione; vox enim Latina est *ecce hic* significans.

(16) Suspicatus fuerat aliquando Puricellius in Mon. bas. Ambr., num. 321, Grossulanum Vallis-Umbrosæ monachum fuisse, eique suspicioni occasionem dederat locus Landulphi, qui cap. 27 refert, eundem Mediolano excedentem, seu potius ferro repulsum a Jordani archiepiscopi fautoribus Placentiam contendisse ibique in monasterio S. Marci congregationis Vallis-Umbrosæ hospitem fuisse rece-

A cum (15) la stola, hecum la stola; » Et in hoc clamore plenitudo vulgi fuit, et acclamavit: « Moriatur quicumque contradixerit. » Clamor iste ingens et continuus fuit, donec abbas ille cardinalis, et Grossulanus pulpitem majoris ecclesiæ Mediolani ascendit, et cum uterque ibi videbantur in victu afflicti, in vestitu demissi (16), in sermone præclari, tantum plausum audierunt sibi, velut si pure forent angeli Dei. Ibiq; Grossulanus stola indutus, et abbas in suo tempore remuneratus quævit, et recessit, et post paucos dies in gratiam prædictæ comitissæ Mathildis idem abbas Parmensem episcopatum suscepit (17).

CAPUT VI.

B *Grossulanus voluit presbytero Liprando bullam exemptionis auferre, dum fateretur se adversariis favisse.*

Grossulanus vero, consentiens humanæ fragilitati, usus est cibis deliciosis, et vestibus pretiosis, atque petiit subcingulum (1) quo presbyter Liprandus fruebatur in officio missæ secundum morem cardina-

C ptum. Id expresse traditum lego in Vita B. Landulphi a Malabayla jam citato conscripta, ubi num. 4. Grossulanus monachus Vallis-Umbrosæ appellatur. Quo admissio clariorem huic historiæ lucem quandam oboriri autumnus. Explicari siquidem commodius potest cur in pannoso et aspero amictu tandiu perduraverit, etiam cum se vicarium archiepiscopi Mediolanensis gereret; cur suadenti nobiliori indumentum Liprando responderit se de contemptu mundi vitam agere proposuisse; cur denique tam impenso favore illum prosequeretur cardinalis Bernardus, utpote ejusdem instituti alumnus. Fortasse etiam uterque monasticum ordinis sui amictum gestabat, cum in publicum adducti ecclesiæ majoris Mediolani ambonem conscendissent; id enim indicare videntur verba hæc: *Uterque ibi videbantur in victu afflicti, et in vestitu demissi.*

(17) Anno 1106 a Paschali II Patre, causa itineris in Germaniam, morante institutus ejusdem urbis episcopus fuit, ut Mabillon. in Annal. Bened. ad hunc ann. narrat; quo posito, quæ hic narrantur de stola seu pallio ad Grossulanum delato ad hunc eundem annum referri deberent, cum post paucos dies asserat auctor noster Bernardum abbatem cardinalem Parmensi infusa decoratum. Attamen admittere id nentiquam potest, cum alioquin universus historiæ hujus chronologicus ordo subverteretur, ut ex proxime dicendis patebit. Censet igitur vitiatum fuisse hunc textum, ita ut amanuensis loco hujus formulæ *post paucos annos*, scripserit *post paucos dies*, quemadmodum colligi potest ex verbis ipsis Landulphi paulo ante præmissis *in suo tempore remuneratus*, quæ diuturnus certe, quam paucorum dierum intervallum videntur innuere: Nisi forte ex auctore nostro corrigendi sint scriptores illi qui annum hunc 1106 electioni Bernardi in Parmensem antistitem assignaverunt, eaque retrahenda sit ad finem anni 1102, vel ad initium subsequentis; cum in hac re implexa sit Parmensium episcoporum series, quæ antistitem proxime Bernardo antecedentem ignorat, nec securum aliquod fundamentum proferatur, quo Bernardi electio supradicto anno 1106 affigi debeat.

CAP. VI. — (1) Genus sacræ vestis in parvi manipuli formam e latere sinistro usque ad genua delabentis quam sibi veluti *pharetram appendere* sacerdotem, sicuti *cingulo pro arcu se cingit*, ait Gem. lib. 1, cap. 85. Sacerdotalis hujus indumenti morem obsolevisse in Ecclesia Latina, solo summo pontifice

lis (2). Sed presbyter ipse ipsum cingulum Grossulano dare negavit. Deinde ipse archiepiscopus quoscunque non potuit sibi blandire (3), tentavit minis terere, presbyterum Liprandum præcipue. Qui presbyter, cum esset coram cuncto populo urbis Mediolani interrogatus, inquit: « Quam plures de hic consedentibus et stantibus ad libitum suum placitumque tuum locuti sunt, atque de litteris Romam missis (4), propter quas super me intendis tibi responderunt, quod si vis, meum iade habere responsum, dic mihi, si vis ut dicam tibi verum, an mendacium? alioquin non dabo tibi idem responsum. » Grossulanus vero super hoc percunctatus, tandem in eodem conventu dixit: « Volo, ut dicas verum. » Tunc presbyter (5), qui a Domino confortatus dixit. « Litteras de quibus me interrogas, ego non dictavi, nec scripsi, sed et alias in divina pagina legi, et in ipsis non inveni verbum quod confirmaret te jure posse esse Mediolanensis Ecclesiæ archiepiscopum, atque consilium, et auxilium dedi pluribus clericis, et viris, qui miserunt Romam Obizonem Nigrum, et Heribertum de Bruzzano, ut rogarent papam ne tibi mitteret stolam. » Unde Grossulanus commotus ait: « Archiepiscopus nunc sum, et stolam habeo. Quod nisi satisfeceris mihi de hac præsumptione, faciam de te quod mihi pertinet facere. » Tunc presbyter porrexit sibi chartam sigillatam apostolico sigillo (5) hæc continentem.

GREGORIUS episcopus, servus servorum Dei, LIPRANDO sacerdoti salutem et apostolicam benedictionem.

Si sanctorum memoriam veneramus, de quorum tegimus morte et abscissione membrorum, si patientiam laudamus eorum quos a Christi fide gladius nec ulla pœna divisit. Tu quoque, abscisso naso et auribus pro Christi nomine, laudabilior es, qui ad eam gratiam pertingere meruisti quæ ob omnibus desideranda est, qua a sanctis, si perseveraveris in finem, non discrepas. Integritas quidem corporis tui diminuta est, sed inte-

in solemnî sacrorum celebratione id adhibente, tradit Macrius in Hierolexico, v. *Cingulum*, qui etiam v. *Epigonation* subdit adhuc in usu fuisse apud præcipuos Græcorum mystas sæculo xvi, ut ex quadam epistola ab Oriente transmissa constat.

(2) Adhibitum fuisse ab episcopis aliisque ecclesiasticis dignitatibus hoc indumentum testatur Macrius loco citato. Fortasse nomine *cardinalis* innuuntur hic ordinarii metropolitanæ Mediolan., qui olim hujusmodi titulo decorabantur; imo Galvanus Flamina in Chron. Maj., cap. 396, ex Datio tradit eosdem episcopalis insignibus indui solitos a tempore sancti Ambrosii; quod antiquum decus, rerum, et temporum varietate in desuetudinem lapsum renovavit fel. record. Clemens XI anno 1716, Idibus Judii, datis brevibus litteris, quibus omnibus et singulis dignitatibus, et canonicis ordinariis Mediolan. perpetuo indulsit, ut in omnibus solomnibus ecclesiasticis functionibus in quibus sacra adhibentur paramenta, mitra aliisque indumentis ad instar abbatum usum mitræ habentium, tum in Urbe, tum in diocesi uti valeant, et gentilitiis insignibus mitram apponere etc.

(3) Id est blanditiis allicere.

rior homo, qui renovatur de die in diem, magnum sanctitatis suscepit incrementum: forma visibilis turpior, sed imago Dei, quæ est forma justitiæ facta est in diminutione jucundior, in turpitudine pulchrior. Unde in Canticis canticorum gloriatur Ecclesia, dicens: « Nigra sum, filiæ Hierusalem. » Quod si interior species nihil passa est detrimenti, iis abscissionibus non est abscissum a te sacerdotale officium, quod proprium est sanctitatis, et non tantum consideratur in integritate membrorum quam in integritate virtutum. Unde imperator Constantinus Hierosolymitani episcopi cujusdam oculum pro nomine Christi erutum sæpe osculabatur, et exemplo Patrum atque documento majorum didicimus non auferrî sacrum officium martyribus pro hujusmodi cæsurâ membrorum. Proinde, martyr Christi, confortare in Domino, magis credas in te nunc esse presbyteratus officium quod prius olei unctione, nunc vero tibi est sanguinis tinctione commissum, et quanto minus habes quod possit auferrî, tanto minus timeas predicare quæ recta sunt seminare, quæ centuplicata reddentur. Scimus quidem te ab inimicis sanctæ Ecclesiæ semper inimicari atque affligi: sed tu ne eos timeas, neque perterrearis, quia nos tam te quam tua omnia sub nostra et sub apostolicæ sedis tutela cum magna charitate tenemus, et si in aliquibus tibi necessarium fuerit, apostolicam sedem appellare concedimus, et si ad nos et ad sedem nostram veneris, cum gaudio et magno honore suscipere parati sumus.

His perceptis Grossulanus (6), quasi vellet destruere sigillum, strinxit et cappâ sua textit. Inde presbyter ceu irato animo rem suam quæsivit, et requiringdo Grossulano ait: « Nisi sigillum, et chartam illasam sibi redderet, civitatem totam inde commoveret. » Et charta sigillata, et illasæ sibi reddita, Arialdus abbas monasterii Sancti Dionysii (6) seorsum presbyterum fecit, et in cameram duxit, atque inter multa blanda (7) presbytero ait: ut manum obedientiæ Grossulano daret, sed presbyter ipse exaltando, et reiterando vocem, dixit: « Manum obedientiæ?

(4) Iis videlicet quas contra Grossulanum conscribi, ac a duobus idoneis clericis Romam deferri consilio suo curaverat ipse Liprandus, ut superiori cap. narratum fuit.

(5) A. 2. quasi.

(6) Dederat has litteras ad Liprandum Gregorius VII statim ac fœdam aurum et nasi mutationem pro tuenda sacerdotum castimonia passus fuerat anno 1075, easque conscripserat sanctissimus pontifex non tantum ut gratularetur illi adeptam martyrii gloriam, sed etiam ut ecclesiasticis impedimentis, quibus ob corporis deformitatem aceri ab altaribus posset, auctoritate apostolica ipsum minime innodatum declararet. Cur autem has litteras Grossulano obtulerit Liprandus, id in causa esse potuit, quod archiepiscopus indignatione commotus iis verbis, faciam de te quod mihi pertinet facere, minari visus sit, velle illum sacris interdicere.

(7) A. 1. Cum.

(8) Grossulano impense addictus, nondum tamen, ut hinc patet, pinguioris abbatiæ superius memoratæ possessionem adeptus.

(9) A. 2. Blandimenta.

manum obedientiæ? per viventem in sæcula, nec A
minimum digitum manus meæ darem pro hac re. »
Quod cum audisset conventus clericorum, qui adhuc
aderat in palatio, ait intra se: « Hoc consilium non
est in silentio (7); » et cum abbas et presbyter came-
ram exissent, et archiepiscopus signum dissolvendi
consilii dedisset, presbyter sibi silentium indixit,
et audientiam habuit, dicens: « Ne scandalum in
me faciatis, scitote: ego in meo officio (8)... secun-
dum quod ipse me servaverit in suo, » et tali tenore
præbuit manum Grossulano.

CAPUT VII.

*Liprandus Heribertum in domo suscepit ægrotum,
unde jussu Grossulani a celebratione (') absti-
nuit.*

Cum alter alterum suspectum haberet, contigit B
quod Heribertus de Bruzzano (1) valde aggravatus
febris venit ad dictum presbyterum supplicando
ut adversus infirmitatem daret sibi remedium.
Ministri vero presbyteri ministraverunt cibum, et
lectum convenientem illi ægrotanti, donec Dominus
virtutum per impositionem manuum ejusdem presby-
teri præbuit salutiferum remedium ipsi ægrotanti (2).
Unde Grossulanus stimulatus ait ad presbyterum,
« quia participasti Heriberto meo excommunicato
(3), præcipio tibi ut missam non cantes, quosque
pœnitentiam inde susceperis, et mihi satisfeceris. »
Et presbyter ad illum: « Quod feci in Heriberto
honum fuit, et a Deo venit, atque de bono, et Dei
opere non novi pœnitere; et si non habes super me
hanc potestatem (4), tamen propter hoc scandalum

(7) Ista enim voce proditum fuerat,

(8) Verba quæ desunt in ms. non alia fuisse vi-
dentur quam *servabo eum*.

CAP. VII. — (') A. 2, *celebratione missæ*.

(1) Alter ex nuntiis qui Romam missus fuerat
contra Grossulanum.

(2) Extimiam vitæ sanctimoniam, quæ in Lipran-
do fulgebat, comprobata a Deo fuisse testimonio
miraculorum, ostendit tum depulsa hæc ab Heri-
berto ægritudo sola manuum impositione, tum plura
alia, quæ in præsentis Historiæ decursu videbimus.
Eadem in unum collegit Puricellius in Vita S. Her-
lembi. cap. 91, quem vide.

(3) Ferali anathemate percussos fuisse a Gros-
sulano nuntios illos, quos jam diximus Romam
missos contra ipsum, locus iste nos monet.

(4) Exemptus enim fuerat tum a Gregorio VII, D
qui in litteris apostolicis superius recitatis hæc ad
illum scripserat. *Nos tam te, quam tua omnia sub
nostra et apostolicæ sedis tutela cum magna charitate
tenemus*; tum ab Urbano II, qui ecclesiam Sanctis-
simæ Trinitatis ab eodem conditam, et ipsum Li-
prandum peculiari privilegio communiverat, ut mox
videbimus.

(5) Varias hujus vocis significaciones pro varia
temporum antiquorum acceptione referunt Ducan-
gius in Glossar. et Macrius in Hierolex. Crediderim
hic innui virum cujus munus in docendo foret, ac
fortasse etiam Arnaldum, de quo cap. 1 mentionem
habuimus.

(6) A. 1. *Compedo*, verius *Compito*, ita enim
etiam in præsens ecclesia hæc *S. Pauli in Compito*
nomen gerit. Hanc autem appellationem eidem in-
ditam fuisse a spatiosa via, quæ ante illam jacebat,
ac *Compitum* vocabatur, auctor est Galvaneus

vitandum, tibi contemperabo. . Quemdam igitur
sacerdotem scholasticum (5) in domo sui proprii
juris presbyter Liprandus induxit, qui sibi missam
cantabat in ecclesia Sancti Pauli, quæ dicitur in
Copodo (6) quam ipse presbyter Liprandus una cum
ecclesia Sancti Germani sita in Niguarda (7) reædi-
ficando, et magnificando ditavit, et ut nunc appa-
ret, decoravit, accepto in se, suisque hæredibus
jure fundationis, quemadmodum legitur in chartis
a regalibus iudicibus (8), et viris, et clerico ordi-
nario (9) subscriptis, et attestatis. Hinc est etiam
quod ipse stabilius Grossulano restitit, et cæteris
iniimicantibus et sibi et suis.

CAPUT VIII.

*Liprandus ecclesiam Sanctæ Trinitatis cum exem-
ptione Urbani II fundavit.*

Ut securitatem (1) sibi et suis clericis constitu-
ret, ecclesiam quoque Sanctæ Trinitatis inchoavit,
et in proprio suo allodio ad locum, qui pons Gui-
nizeli (2) dicitur, *scilicet* (') cum Landulpho suo
acolytho et alumno (3) fundavit. Ipsam quoque
beato Petro obtulit, et Urbanus papa II suscepit,
et cum privilegio ipsum presbyterum et ecclesiam
communivit, subscribens:

Bullæ exemplum.

URBANUS episcopus, servus servorum Dei, dilecto
filio LIPRANDO, etc. Statuimus ecclesiam illam cum
prædiolo, in quo fundata est. . . . vel per alios
fideles illic Domino largiente collata fuerint, ab omni
sæculari oppositione quietam perpetuo manere, et
liberam. Clericis vero ibi victuris vivendi regulariter

Flamma in Chron. Extravag. ms. in bibl. Ambr.,
cap. 35, ubi plura de eodem Compito tradit.

(7) Pagus ad tria circiter miliaria extra portam.
Comensem positus, atque in præsens celebris ob ædes
magnificas ab excellentiss. D. marchione Georgio de
Clericis, senatus Mediolanensis præsidente, ibidem
extractas, et viridaria ad omnem amœniæ volupta-
tis luxum et delicias excolta.

(8) Seu missis domini regis, quos subscriptos vi-
demus documento confecto anno 1125, et a Puricello
relato in Mon. bas. Ambr., num. 336.

(9) Nempe canonico metropolitane.

CAP. VIII. — (1) Securitatem, de qua hic sermo est,
longe ante hæc tempora sibi paraverat Lipran-
dus, sub Urbano scilicet II, qui extremum diem
clausit Julio expirante anni 1099. Recenset igitur
auctor extra Historiæ ordinem tum ecclesiæ ab ipso
conditæ meritum, tum obtenti a summo illo pon-
tifice gratiosi diplomatis decus, cujus etiam exem-
plum Grossulano mox obtulisse credendum est, non
secus ad litteras Gregorii VII superius descriptas,
ut illatam interditi pœnam infringeret, sequæ ab
ira minabundi præsulis salutari veluti clypeo tue-
retur.

(2) Si constaret qua Mediolanensis urbis aut
ditionis parte positus esset pons iste, securum
aliquod indicium loci haberemus, in quo ecclesiam
suam, privilegio summi pontificis decoratam con-
didit Liprandus; sed cum evolutis diligentè histo-
riis, ac adhibitis etiam in consilium rei antiquariæ
peritis viris, nihil ubi tutum pedem figere hic pos-
sim, emerserit, vatem agere nolo.

(') A. 2, *simul*.

(3) Ille idem Landulphus est a quo næc historia
conscripta fuit, ut cap. seq. clarius se prodit.

concedimus facultatem, eosque decernimus tam proprias ordinationes, quam altarium et ecclesiarum consecrationes, cæterorumque dona sacramentorum a Mediolanensi archiepiscopo suscipere, si quidem Catholicus fuerit, et communionem ac gratiam apostolicæ sedis habuerit, et si ea gratis et non pravitate indulserit; alius autem liberum eis arbitrium sit sacramenta eadem suscipere a quocunque voluerint Catholico episcopo. Decernimus ergo ut neque Mediolanensi archiepiscopo, neque alicui viventium liceat eandem ecclesiam, et fratres qui illic Deo servierint, quolibet occasione jugo deprimeret, aut bona eorum distrahere et suis usibus applicare, vel temerariis vexationibus fatigare, sed omnia integre conserventur vobis, et successoribus vestris omnimodis profutura, salva ejusdem Mediolanensis archiepiscopi Catholica reverentia. Ad indicium autem hujus perceptæ libertatis a Romana Ecclesia Mediolanensis monetæ nummos sex quatuor annis Lateranensi palatio persolveritis. Si qua igitur in crastinum ecclesiastica sæcularisve persona, hujus decreti paginam sciens, contra eam temere venire tentaverit, potestatis honorisque dignitate careat, reamque se divino judicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat, atque a sacratissimo corpore et sanguine Christi Dei ac Domini Redemptoris nostri Jesu Christi aliena fiat, et in extremo examine districtæ ultionis subjaceat. Cunctis autem eidem loco juxta servantibus sit pax Domini nostri Jesu Christi, quatenus et hic fructus bonæ actionis percipiant, et apud districtum judicem præmia æternæ pacis inveniant. Amen.

CAPIT. IX.

Liprandus prædicat Grossulanum simoniacum esse, et id se per ignis judicium probaturum.

Grossulanus autem et ejus turba ad hanc apostolicam monitionem (1), neque ad multas nobilium virorum preces pro presbytero Liprando fugas

CAP. IX. — (1) Recitatas nempe Urbani II breves litteras.

(2) Synodum hanc Mediolanensem indictam fuisse sub finem anni 1102, aut initium sequentis, credere jubet calculus ex rebus proxime narrandis deductus. Interim adnota Mediolanensis archiepiscopi summam illo ævo auctoritatem ad cuius nutum non tam suffraganei episcopi, quam principes Langobardiæ commoverentur.

(3) Id est mussitabat.

(4) Indicatur hic summa sedulitas Grossulani, quæ præter consuetum morem recitandi matutinas horas ante auroram, maturiori tempore easdem cani præcipiebat, dato sacri æris signo, ut excitatus novitate rei populus frequentior adesset; neque enim apud Ecclesiæ ministros mos invaluit, ut ad militiæ antiquæ normam, primas aut secundas noctis vigiliis distinguerent.

(5) Postremam Quadragesimæ hebdomadam, quæ Major passim appellatur, *authenticam* dici in Ambrosia Ecclesia, compertum est: At de hac hebdomada minime loqui Landulphum nostrum, ex ipsius facti narratione patet; refert siquidem cap. seq. post varia inter Liprandum et Grossulanum dissidia agitata, et celebratam etiam per duos dies in majori ecclesia synodum fuisse tandem compulsum eundem Liprandum *vespertina hora Dominicæ diei de Ramis Palmarum* ad judicium ignis perandum. Multo igitur ante debuit Grossulanus ea

respexit, sed, cupiens subvertere illum, sibi laboravit ut episcopos et principes Longobardiæ commoveret, et cum ipsis synodum celebraret (2). Hujus synodi tempus dum appropinquaret, et multorum hominum tumultus multa turpia adversus Grossulanum tumultuabat (3). Et Grossulanus ad compendendum illum tumultum, quasi in prima vigilia (4) cujuslibet authenticæ noctis (5) matutinum pulsare fecit, et gentem multam, tam per se quam per suos sacerdotes et ministros, occasione matutini habitæ congregavit, atque matutino cantato, multo populo coram ipso convocato, de passione Christi, et proditore Juda prolixum sermonem fecit, et suæ causæ ipsum sermonem coaptavit, atque in fine sui sermonis super sancta Dei Evangelia, nullo iæterrogante, publice juravit quod a die, qua egressus est ab utero matris, pollutionem non fecit, et carnem suam non coinquinavit (6). Arialdus vero monasterii Sancti Dionysii abbas, et Guazzo, qui cognominatur de Orreo, id ipsum jurando firmaverunt, et mox Grossulanus adjeçit, dicens: Si quis vult adversum me dicere aliquid, nunc dicat; quod si modo tacuerit, amplius adversum me audientiam non habebit. Hoc cum presbytero Liprando renuntiatum fuit, et ipse plures (*) cives ad ecclesiam Sancti Pauli vocavit in die, quibus dixit: « Videtis me abscessum naso et auribus pro nomine Christi, unde mihi magna retributio est promissa, si in fine perseveravero; pro amore itaque Christi, vestraque salute, et pace, rogo vos ut ad me, et ea quæ vobis dixerò, intendatis. » Et cum hæc et plura bene dicta, beneque sonantia adversus præsertim simoniam dixisset, proposuit, dicens: « Grossulanus, qui pro archiepiscopo tenetur, est simoniacus de archiepiscopatu Mediolanensi per munus a manu, per munus a lingua, per munus ab obsequio (7). » Et cum hæc in suo proposito procederet, sæpis-

peragere, quæ hic describuntur: quænam ergo essent illæ noctes, *authenticæ* ab auctore nostro vocatæ? existimaverim non alias fuisse quam noctes sextam cujuslibet quadragesimalis hebdomadæ feriam præcedentes, quæ cum ex Ambrosiano ritu Crucifixi Redemptoris venerationi dicatæ sint cultu adeo peculiari, ut eo die in reverentiam sacrificii cruenti a primo, et summo Sacerdote Christo Domino peracti, sacerdotes a sacri celebratione abstinere D jubeantur, *authenticæ* dici potuere non secus ac extremæ hebdomadæ dies, quos ideo *authenticos* dici credimus, quod cruentæ Passionis Domini memoria ac si in ipso archetypo expressa videretur, summa fidelium religione ab Ecclesia recolatur; Præcipue cum advertam, in iismet noctibus a Grossulano habitum sermonem *de passione Christi*, ut hic Landulphus memorat.

(6) Hinc non obscure deducitur esminationum materia quæ in Grossulanum intorquebantur, cum adversus illum turpia quædam obmurmurari a populo superius dixit Landulphus, quemadmodum cap. 5, num. 7, jam monui.

(*) A. 1, *principales*.

(7) Tria hæc præcipua capita sunt, e quibus simoniam contrahi theologi omnes docent, quos consule; hinc tantum collige quam antiqua sit hæc stricta loquendi formula apud scholasticos fæpularis.

sine hortabatur omnes, ut convenirent ad veram cognitionem hujus propositi per divinum iudicium (8) approbatum in vita, vel morte sua manifestata per ipsum. Sed Grossulani turba hoc perturbabat auctoritate pontificum qui Mediolanum venerant ad celebrandum synodum cum Grossulano. Veruntamen presbyter ipse adversus episcopos disputans, rationibus et exemplis suam sententiam sustinuit, nec dimisit. Grossulanus vero parvipedus hujus presbyteri verba, veluti in præsentia ejus non essent prolata, synodum suam in ecclesia Sanctæ Mariæ, quæ dicitur Hiemalis, per duos dies tractavit (9), atque in tertia in prato, quod dicitur Brorium (10), coram infinita hominum multitudine dedit sententiam deponendi Andream primicerium, et alios sacerdotes, quos Anselmus de Rode Mediolanensis archi-

A episcopus, et a rege Henrico investitos (11) ordinavit. Quam sententiam multitudo cleri illico, et populi, et non multum post tempus Paschalis papa Romanus contempsit (12).

CAPUT X.

Presbyter Liprandus per ignem transivit illæsus.

Attamen Grossulani turba dimicans adversus primicerium, Landulphum ejusdem primicerii clericum lapide occidit; deinde quasi in consensu totius civitatis dictum fuit presbytero, ut ad faciendum iudicium multa ligna congregaret in prato, quod clauditur in muro juxta Sancti Ambrosii monasterium. Et presbyter ipse plenus magno Spiritu animam, et vinum, quæ ad edendum habebat, pauperibus erogavit, suamque lupicervinam (*) (1) pellem pro lignis pignoravit, cætera vero, quæ possidebat

(8) Nempe ignis, ad quod provocare tunc licitum erat; superiori enim sæculo idem examen indictum fuerat in Florentina urbe a S. Joanne Gualberto, qui Petro monacho suo Vallumbrosano, postea cardinali atque episcopo Albanensi, transitum per ignem mandavit, ut Petrus Florentiæ episcopus simoniæ reus publice comprobaretur; quod etiam ex voto accidit, innocue flammæ percurrente monacho, *Igni* propterea nomen adepti, ut desiderius abbas Casinensis, et Bertholdus ad ann. 1089 cœvi narrant, atque ex eo Baronius ad ann. 1063, Puricellius in Mon. bas. Ambr., num 296, aliique. Postmodum sublata fuit hæc iudicii forma, cum ultra quam par est tentari Deus videretur. gravesque ab Ecclesia indictæ censuræ, quas collegit in Epitom. sacr. Canon. cardinalis Lauræa, expunitque in Polyanthæa Pallavicinus verbo *Purgatio*.

(9) Hanc synodum celebratam fuisse anno 1103, tempore Quadragesimæ dubitari vix potest; cum enim superius dixerit Landulphus, dum hujus synodi tempus appropinquaret consuevisse singulis authenticis noctibus haberi concionem a Grossulano; iudicium vero ignis peractum sit a Liprando hebdomada sanctiore post celebratum concilium, aperte patet intra Quadragesimales dies, et quidem ad finem vergentes synodum fuisse tractatam.

(10) Legendum *Brolium*. Galvanus Flamma in Chron. Maj., cap. 68 et 73, *brolium* fuisse ait pomœrium arboribus consitum in tanta densitate ut nemoris speciem referret, eratque positum in ea parte urbis, quæ intermedia est duabus insignibus Mediolani basilicis S. Nazarii, et S. Stephani, quibus adhuc superstes nomen mansit in *Brolio*. Sed locus iste synodo celebrandæ aptus esse non poterat, nisi fortasse excisis arboribus tunc temporis area patens inducta fuisset: alterum *Brolium* describit idem Flamma in manip. Flor. ms. fol. 28, hæc habens: « Extra muros civitatis erat *Brolium* magnum, ubi juvenes in armis, et pugnis diversis, excitationis causa, conveniebant. » Certe hoc sæculo XII extitisse hortos, *Brolii* nuncupatos, in quibus militaria signa fixit Fridericus Arobardus, cum castra in urbem nostram moveret, tradit Calchus ad ann. 1158, atque in hujus *Brolii* capite sitam fuisse ecclesiam S. Babyle ex Othone Morena ed eund. ann. discimus: fortasse hoc ipsum *Brolii* pratium erat, de quo Landulphus noster loquitur.

(11) Alterum ex mss. bibl. Ambr., conformius, at arbitror, ad auctoris mentem, quam prædit particula illa et, legit *investitus*; et sane Anselmum ab Henrico imperatore ecclesiasticas investituras contumaciter tuente, fuisse in archiepiscopum Mediolanensem electum, atque ideo a Gregorio VII, summo pontifice improbatum, tradit Sigonius de

B regn. Ital. lib. ix, ad ann. 1084. In hoc tamen aperti erroris illum redarguit Pagius in crit. ad ann. 1083, cum Gregorius VII vita functus eodem anno, ac etiam die quo Tedaldus Mediolanensis archiepiscopus obiit, successoris Anselmi electionem improbare non potuerit: Tedaldum autem fati cœsisse non anno 1084, ut crederat Sigonius, sed sequenti, ex Bertholdo synchrono scriptore id asserente indubium est: an autem hic Anselmus vere ab Henrico investitus sit Mediolanensis antistes, Pagius negat, Bertholdi auctoritate inter alia fretus, a quo post narratam Tedaldi mortem, hæc scripta dicit: « De medio sublato potentissimo Mediolanensis Ecclesiæ invasore, erigere caput ea cœpit, excussioque e cervicibus jugo schismaticorum Catholicum sibi delegit antistitem Anselmum, ejus nominis III. » Attamen eruditissimus vir hallucinatus est; nihil enim in Bertholdo a me diligenter evoluto de hac Anselmi electione legitur, verbaque relata non scriptoris illius sed Baronii sunt ad hunc annum 1085. Corruit igitur præcipuum illius fundamentum; cætera vero, quibus ex eodem Bertholdo Pagius firmare sententiam suam nititur, rem minime evincunt; quæ enim auctor ille de conjuratione Mediolani, et quarundam aliarum Langobardiæ civitatum contra Henricum in xx annos indictam, et de Anselmo in causa S. Petri studiosissimo tradit, ad annum 1093, postremum scilicet Anselmi vitæ, non ad primum, quo in archiepiscopum electus est, referuntur. Itaque recedendum non est a Landulphi nostri fide, qui eum ab Henrico investitum aperte dicit; præcipue, cum Papebrochium in hac re consentientem habeamus in exegesi cit. num. 401, ubi quamvis et ipse perperam crediderit, verba superius relata vere in Bertholdo legi, attamen nihilum quidem a sententia sua discedit, qua Anselmi electionem Henrici schismatici imperatoris auctoritati ascribit, « esto, ut idem prosequitur, Anselmus schisma execratus, mox ut Victor III vel qui ejus brevem pontificatum excepit, Urbanus II, Gregorianis contra schismaticos vestigiis insistens, agnitus pontifex fuerit, et curaverit cum Ecclesia reconciliari. »

(12) Irritam cassamque cessisse hanc depositionis sententiam probat exercita publice ab isto Andrea primiceriatu sui auctoritas, quemadmodum in decursu historiæ videbimus. De Paschalis papæ decreto nihil apud auctores legitur, appellasse tamen ad summum pontificem, Andream aliosque depositos sacerdotes ex hoc loco clare colligitur.

CAP. X.—(*) A. 2, *lupiticam*.

(1) *Lynx* Latina, seu potius Græca voce. Peregrinum hoc animal appellatur, ejusque pellis varii coloris maculis punctatim inspersa adhuc in pretio est. *Lupum cervarium* vulgari vocabulo dici scribit Aldrovandus, fuscæ de illo agens.

in libris, et aliis rebus, statuit, ut conservarentur A Landulpho nepoti suo (2) et alumno, atque Ecclesie acolytho, qui tunc temporis disciebat Aureliani (3) ab egregio magistro Alfredo, et nobili Jacobo. Statuit etiam, si contigerit illum mori in illo iudicio, si quid corporis ejus residuum fuerit, portari ad ecclesiam Sancte Trinitatis, quam ipse, sicut supra in privilegio legitur, in allodio suo fundavit, et B. Petro tradidit. His ita statutis, et ordinatis idem... Ambrosii ecclesiam ivit, et cum ipse facturus iudicium... manus Grossulani prævaluit, et ipsa ligna in prato disposita dispersit, ipsumque presbyterum ab illa dispositione separavit ignominiose. Deinde in domo sua, et Sancti Pauli ecclesia presbyter ipse siluit, et quievit, donec pueri et puellæ, mares et femine in proximo tempore clamaverunt : Foras, foras, Grossulane. Hunc clamorem Grossulanus cupiens compescere, habuit consilium cum satellitibus suis, quibus dixit : Ite et vos, et publico eligit viros de populo, qui dicant illi Liprando, aut ad satisfactionem meam veniat, aut de terra ista exeat, aut iudicium, quod se facturum promisit, faciat. Consiliarii itaque de latere ejus venientes ad concionem populi in vespertina hora Dominicæ diei de Ramis Palmarum, seu Olivarum (4) publicaverunt quæ audierant a domino suo archiepiscopo Grossulano, quapropter non solum viri in concione electi venerunt ad presbyterum hanc legationem dicere, sed innumera hominum multitudo venit hanc legationem confirmare. Ad quorum clamorem clamantem : Veniat presbyter ipse Liprandus, ipse humilis exivit : et ut legationem audivit et intellexit, manus ad cælos levavit, et Deo gratias egit, et interrogando legatos, inquit, vult, et mandat ipse, quod mihi dicitis. Qui omnes respondentes dixerunt : Utique vult, et mandat. Et presbyter ad eos : Terram non exeo, sed in istis duobus diebus jejunium ago, et in quarta feria (5) faciam iudicium, præstante Deo, sed unde ligna enim, non habeo. Tunc Grossulani, et reipublicæ ministri quercina ligna ad flammam, et ad calorem aptissima triginta

solidos denariorum emerunt, quæ in campo ante atrium ecclesie Sancti Ambrosii in duabus congeries respicientibus se composuerunt, longitudo quarum decem cubitorum fuit, et altitudo, et latitudo major statura hominis cubitorum quatuor, via vero inter ipsas congeries unius cubiti et semis. His ita dispositis, et quibusdam lignis in via interpositis, in quarta feria (6) presbyter, indutus cilicio, camisia atque casula, more sacerdotis ab ecclesia Sancti Pauli usque ad ecclesiam sanctorum martyrum Protasii et Gervasii, et Beatissimi Ambrosii nudis pedibus crucem portavit, super quorum sanctorum altare, cæteris sacerdotibus deficientibus, ipse sibi missam cantavit (7), et missa cantata, Grossulanus quoque gerendo crucem, eandem ecclesiam intravit, et pulpitem cum Arialdo de Meregnano, et Berardo iudice Astensi ascendit, et factis silentio in populo, et presbytero stante nudis pedibus super lapidem marmoreum, qui in introitu chori continet Herculis simulacrum (8), idem Grossulanus ait ad populum : Attendite, quia in tribus verbis hunc hominem vincam, et ejus confusionem ostendam. Et ad presbyterum, inquit : Proposuisti quod ego sum simoniacus per munus a manu ; modo dic, cui dedi ? Tunc presbyter super populum oculos aperuit, et digitum ad tres illos, qui stabant in pulpito, extendit, dicens : Videte tres grandissimos diabulos, qui per ingenium, et pecuniam suam putant me confundere ; et nonne ille diabolus, qui suasit illum fieri simoniacum per pecuniam, suadere potest ut adhuc majorem pecuniam daret, et veritatem occultaret, et testes, et iudices mundanos mihi afferret ? et non nescitis, quia propter vitandam astutiam diaboli et pravorum hominum, ego elegi Deum iudicem, qui neque per pecuniam, neque aliquo modo potest falli in iudicio ? ad cujus iudicium, si vultis venire, paratus sum quod promisi facere. Et Grossulanus ad eum : Modo dic de qua simonia dicis ? Et presbyter ad illum : Modo dic tu, quæ est bona ? Et Grossulanus aliquantulum subsiluit, et ait : Est simonia, quæ simoniacum non deponit.

(2) Qui hæc scripsit,

(3) Hinc Pagius colligit antiquitatem et famam studiorum Aurelianensium.

(4) Die 22 Martii, in quem anno 1103 hæc Dominica indicit.

(5) Nempe hebdomadæ sanctioris, sed cujus anni ea vere foret, prorsus ignoravit Puricellius. In Monum. bas. Ambros. num. 295, sententiam suam protulerat, qua iudicium hoc ignis ascribendum anno 1101 certa et evidenti, ut ipse ait, conclusionem statuerat. Postmodum lib. iv Vitæ S. Arialdi cap. 88 mutata in melius opinione, illud sequenti anno 1102 adjudicandum censuit. At neque hoc anno id contigisse ex superioribus dictis liquido patet : cum enim mense illius Augusto delatam plebis et nobilium acclamatione Mediolanensem infulam Grossulano ostenderimus, quis non videt innoxium hunc Liprandi per ignem transitum postrema Quadragesimæ hebdomada peractum nonnisi anno tertio sæculi ejusdem XII posse affigi ? Corrigendus itaque est error typographicus, qui in exegesi jam pluribus laudatam Papebrochii irrepit num. 104, ubi sub

eodem anno 1102 et iudicium Liprandi, et Grossulani electio ponitur, quamvis hæc facta dicatur prædicto mense Augusto. Cæterum id secure discere poterat Puricellius ex Galvani Flammæ Chron. majori, et altero ms. *Flos florum* ab ipso relictis, in quibus hæc habentur : « In millesimo centesimo tertio secundum chronicam Gothofredi de Bussero, factum fuit iudicium ignis presbyteri Aliprandi ecclesie S. Pauli in Comitatu : » Gothofredus enim de Bussero, cujus opus ms. de Vitæ SS. exstat in biblioth. capituli metropolit., prope sæculum illud vivebat. Uberiora in hanc rem argumenta vide apud Pag. in crit. hoc ipso anno 1103, num. 6.

(6) 25 Martii.

(7) In more positum fuisse, ut ante examen ignis missa, caneretur, tradit Edmundus Marthene tom. III De antiq. Ecclesie ritibus pag. mihi 458.

(8) De hoc simulacro plura disserit Puricellius in Monum. bas. Ambr. num. 297, et in Vita S. Herlemb. cap. 88, quamvis quæ de comitibus Angliæ, ac stemmate vicecomitum antiquo ibidem leguntur, ego jam refutaverim in Append. ad viudi-

Et presbyter ait : Ego dico de illa, quæ deponit abbatem de abbacia, episcopum de episcopatu, archiepiscopum de archiepiscopatu, in quo est. Et cum in his verbis satisfacisset omnibus audivit populum clamantem : Exite foras ad iudicium ; exite foras ad iudicium. Et presbyter in hoc multiplicato clamore, licet senex, desuper lapide continente Herculis simulacrum prosiluit, et una cum populo in campo, in quo erant lignorum congeries, venit. Ibi- que, dum ignis lignis accendebatur, presbyter circumstantibus dixit : Vos præter me non cernitis sacerdotem, qui hunc ignem mihi benedicat (9), sed cernitis chartam hanc quam teneo, in qua sancta verba et signa sanctæ crucis continentur. Et ego minister hæc verba, et signa inferius dicam, et faciam : Et Deus, qui est Dominus meus, desuper ignem benedicat. Et audientes, et bene intelligentes dixerunt : Amen. Atque cum in circuitu ignis hæc verba dixisset, et signa fecisset, et aquam benedictam, et incensum super ignem, astante ibi Grossulano, aspersionem, dubitabat de ordinando sacramento apud Grossulanum et Arialdu de Meregnano, qui erat quasi potentissimus princeps Grossulani, et procurator iudicii, et expectans presbyterum per ignem in monte finire, vel per nimium terrorem ad dominum suum Grossulanum converti : ipse namque (10) Berardo iudici Astensi hanc legem non solum per mortem, sed et per quamlibet ignitam læsuram in presbytero factam condemnare dixerat. Absit quod læsura (11), sed ignem adeo magnifico, quod procul oculos ignis de capite ejus eruet, et in ipso igne ardens cinis putrefiet ! Atamen presbyter cum vidisset eos de ordinando sacramento (12) dubitare, dixit ad eos : Sinite me, quod ego bene ordinabo, nec finiam sacramentum donec dixerò tantum, quantum vobis satisfecerit. Et illico in consensu eorum apprehendit cappam Grossulani, ipsamque quassavit. dicens : Iste Grossulanus, qui est sub ista cappa, et non de hoc dico, est simoniacus de archiepiscopatu Mediolani per munus a manu, per munus a lingua, per munus ab obsequio. Et cum illis videbatur sufficere, addidit : Et ego ad fiduciam maleficii, aut incantationis, vel carminis non intro hoc iudicium, sic me Deus adjuvet, et ista sancta Evangelia in isto sancto iudicio. Facto hoc sacramento concorditer Grossula-

nus equum ascendit, et ad ecclesiam Sancti Joannis qui dicitur ad Concam (13) venit. Arialdu vero prædictus de Meregnano inquirens, et expectans plenitudinem ignis presbyterum tenuit, et tenendo manum suam læsam procul ab ipso calore ignis sensit, et tamen ad presbyterum inquit : Presbyter Liprande, vide mortem tuam in igne, convertere ad dominum meum archiepiscopum, habita securitate tuæ vitæ, alioquin vade et arde te cum Dei maledictione. Et presbyter ad illum : Satana, retro vade. Illo retrocedente presbyter prostratus a terra levavit, et signo crucis sibi apposito, ingens flamma ignis in meridiem et septentrionem se divisit, et via apparuit, quam presbyter intravit, et transiens per ipsos carbonem ignis, ceu arenam calcaret, sensit ; et dum per ipsam viam transibat, flamma post ipsum coibat, et ut ipse mihi dixit, et bene intellexi, donec in via hujus ignis fuit, hanc orationem Deo protulit, dicens : *Deus, in nomine tuo salvum me fac, et in virtute tua libera me ; Deus, in nomine tuo salvum me fac.* Et dum tertio proferret hoc verbum fac, se extra ignem vidit, nec in se, nec in suis sacerdotalibus vestibus lineis ac sericis, quibus erat indutus, sive in cilicio læsionem ullam sensit.

CAPUT XI.

Liprandus in synodo ante Paschalem papam Grossulani præsentis simoniam accusat, et ignis iudicium manifestat.

Tunc populus plene, quasi ex uno ore, laudem Deo, et huic presbytero extra et intra civitatem contulit. Grossulanus vero intrepidus sedem archiepiscopatus deseruit, et civitatem, quia aperte communi civitatis (1) juratum erat, quod neutri eorum, nec alicui de parte illorum pro hac actione malum fieret, nisi quod Dominus sibi faceret. Sed quia præsentia episcoporum suffraganeorum (2) huic legi, et triumpho favorem integre non præbuit, et ignis manum presbyteri in projiciendo aquam, et incensum super ignem læsit, et quia pes equi Joannis de Rode (3) nudum presbyteri pedem de igne exeuntis dure calcavit ; turba tristis de casu et ruina Grossulani, in presbyterum, et ejus legem post paucos dies scandalizavit (4), et scandalizanda hortatu quorundam sacerdotum prælia et homicidia multa commisit. Interea Grossulanus D. papam Paschalem gratum sibi invenit (5). Landulphus

Stantium.

(9) Etiam hoc servari solitum in hujusmodi iudiciis per ignem tentatis, docet supræcit. Martene.

(10) Scilicet Grossulanus.

(11) Sensus esse videtur, quod Berardus iudex non tam modice libandam cutem Liprandi vasta illa ignis mole, quam excitare meditabatur, sed omnino absumendum esse intrepide sibi polliceretur.

(12) Id est *jurisjurandi formula*.

(13) Ecclesia hæc in urbe nostra ad viam Romanam posita etiam in præsens nomen hoc gerit, cum antiquitus diceretur cæmeterium peregrinorum.

Cap. XI. — (1) In altero ex mss. bibl. Ambr. legitur *communi civitatis ore*.

(2) Nondum enim Mediolano discesserant post synodum recentem a Grossulano celebratam ; unde confirmatur initæ hujus synodi tempus, superius

statutum.

(3) Seu *Rhaude* pago, octo milliaribus Mediol. distito.

(4) Id est a concepta prius recta opinione de Liprandi transitu innoxio per ignem, recessit.

(5) Grossulanum, statim peracto iudicio ignis, Mediolano excessisse superius dictum est. Romanum inde profectum hinc discimus, sed an hoc eodem anno 1103, an sequenti incertum est. Hoc secundum erui ex *consequentibus* scribit Pagius ad ann. 1104 ; nullo tamen argumento id evincere mihi videtur ; quinimo verosimilius censeo Grossulanum contendisse ad Paschalem summum pontificem illo- net anno 1103, cui expleto post iudicium ignis novem integri supererant menses. Ita enim intermedium aliquod moræ spatium statui poterit iteratis itineribus Romam et Mediolanum susceptis a Lan-

test enarrare combustiones, desolationes, abominat-
iones, quæ combusserunt et desolaverunt Mediola-
num et regnum, ipsumque sacerdotium, et tempore
quo lex presbyteri Liprandi venit in ambiguum (2);
etenim, ut laceam combustiones quæ perturbave-
runt, et perturbant Mediolanum, memor sum sug-
gestionis principum, quæ tunc suggestit Henrico
dicere (3) Henricum patrem suum regem et impe-
ratorem dominum. Ille quidem abhorrendo simo-
niam in patre patrem oppressit (4). In tempore
hujus oppositionis egregia stella, quæ dicebatur
cometa (5), per plures dies et noctes in tempore
veris a septentrione, et quasi in occidente late, et
splendide nituit, et mortem oppressi Henrici præsi-
gnavit. Ego quoque in hoc regali et sacerdotali tur-
bine crescendo tribulationes (6) improperiorum, quæ
siebant (*) mihi propter timorem (7) sæpe dicti pre-
sbyteri avunculi mei, salva ejus reverentia ipsius
convictum vitavi, et Anselmo de Pusterla (8), et Ol-
rico vicedomino Mediolanensi (9) adhæsi, quibus
duobus domi et foris, ut manifestum est, utilis et
rectus fui. Cum Anselmo namque per annum, et
dimidium Turoni, et Parisinis in scholis magistri
Alfredi, et Gullelmi (10) legi, et legendo, scribendo,
multisque aliis modis Anselmo multam commodita-
tem dedi.

(2) Ob memoratam superius lesionem manus
ante ingressum in ignem, et pedis post transitum.

(3) Altera lectio ms. Ambros. biblioth. habet con-
formius ad hujus textus sensum *deicere*. Insurrexit
autem hic Henricus contra patrem rebellis in Nori-
cis partibus anno 1105, consilio Theobaldi marchio-
nis, et Berengarii comitis sub specie religionis, eo
quod pater ejus a Romanis pontificibus excommu-
nicatus esset, ut scribit Otho Frisingen. lib. vii,
cap. 8. Acta hujus belli prolixè narrat chronogra-
phus Hildensheimen et Urspergensis abbas, ex quo
Baronius. Tragediæ hujus speciem quoddam tum
Mediolani vicens deplorat Landulphus cum divisus
in partes clerus non secus ac populus fraternas ve-
luti acies in seipsum armaret.

(4) Henricus IV imperio a filio spoliatus misera-
bili exitu diem clausit Leodii mense Augusto anni
1106, ut Dominio in Vita Mathildis, et Ordericus Vi-
talis, aliique passim testantur.

(5) De hoc idem Ordericus lib. v, pag. 589, ita
loquitur: « Anno ab Incar. Dom. 1106, in fine Fe-
bruarii cometa longissimum crinem emittens in oc-
ciduis partibus apparuit. » A prima Quadragesimæ
hebdomadâ usque ad Passionem Domini perdurasse
tradit annalista Saxo apud Eccardum tom. I Scrip-
torum mediæ ævi, fol. 611.

(6) Seu potius *crescentibus tribulationibus*,

(*) A. 2 additum habet *et fuit*.

(7) Lectio alterius e mss. bibl. Ambr. habet *livorem*
quem videlicet pars Grossulano favens contra
Liprandum conceperat.

(8) Hic fuit postmodum in Mediolanensem archi-
episcopum electus, sicut etiam Olricus proxime hic
memoratus, ut suo loco videbimus.

(9) Nomen officii ac dignitatis notissimum.

(10) Scilicet Campellensis, ita dicti a Campello
oppido hujus, ubi ortum habuit. Vir magni nomi-
nis fuit; archidiaconus Ecclesiæ Parisiensis in eadem
publice dialecticam docuit. Inde ad canonicorum
regularium Institutum transiit, ac demum episcopus

CAPUT XIV.

*Historicus præses presbyterum Liprandum a Valle-
tellina Mediolanum reducit.*

Meus vero sæpe dictus avunculus infra hujus anni,
et dimidii spatium homines, qui non pro amore di-
vinæ legis, et ecclesiasticæ consuetudinis litigabant
de sua lege, et Grossulani restitutione, dimisit, et
eorum civitatem exivit, atque Valtellinam vallem (1)
a Mediolano ultra septuaginta milliaria remotam
habitavit. Tunc ego subtractus a studio (2) iuveni
Sancti Pauli ecclesiam, et meam domum isto meo
patrono quasi desertam. Assumpto igitur equo An-
selmi (3), et meo, una cum fratre meo, ad ipsum
meum patronum festinavi, et cum processissem
25 milliariis mihi angelus occurrit, dicens: Presby-
ter Liprandus rediens a Valtellina infirmus jacet ad
monasterium de Clivate (4). Citius igitur quam spe-
rassem inveni illum in lecto sedentem, et læ eden-
tem. Qui, cum me viderit (*), ambas manus levavit,
et gratias Deo dixit. Arialdus vero illius monasterii
abbas (5), postquam audivit me advenisse, et conso-
lationem ipsi ægroto dedisse, me meumque fratrem
extra cameram vocavit, et per plura verba, se tre-
pidare fidelitatem, quam juraverat Grossulano nobis
notavit (6), atque nescientibus monachis nos admo-
nuït ut ipsum deportaremus ægrotum a monasterio
saltem duobus milliariis. Infirmus autem ut sensit
me, meumque fratrem sollicitari super sua infirmi-

Catalaunensis renuntiatus est anno 1113, mortuus
anno 1121. De eo plura Mabillon. tom. V Annal.
Bened. Pagiis ad ann. 1121; Gallia Christiana in
epist. Catalaun., aliique.

CAP. XIV. — (1) A Tillio, principe illius loci op-
pido, Vallis-Tellina dicitur. Historiam antiquam, et
novam hujus celeberrimæ Vallis decem libris Italice
scriptis, editisque in curiensi Rhætica urbe anno
1716 complexus est eruditissimus, atque amore
mihi summe conjunctus, Petrus Angelus Lavizzarius.

(2) Cui Turoni, ac Parisiis vacaverat, ut proxime
dictum est.

(3) Scilicet *de Pusterula* studiorum suorum in
Galliis collegæ.

(4) Antiquitatem summam hujus monasterii ex
Calcho discimus, qui ad ann. Christi 755, de po-
stremo Langobardorum rege Desiderio ad Italici
regni solium ob Aistulphi mortem evecto loquens,
inter prima illius gesta hoc narrat. Cœnobium Cli-
vati in Incinati præfectura in honorem S. Petri
apostolicondedit, et locupletissimum fecit. Quid au-
tem in causa fuerit, ut pium hoc opus Desiderius
aggrediretur, describit Corius parte prima. Ait
enim, Algisium filium, cum ibidem venatorio jaculo
aprum insequeretur, subita cæcitate percussus
fuisse, atque inde S. Petri apostoli ope, ex patris
voto ad eundem concepto, visui restitutum. Collo-
catus etiam eo in templo SS. Petri et Marcellini
insignes reliquias, Adriani papæ dono, ad ipsum
transmissas, memorat.

(*) A. 1, vidit.

(5) Arialdum S. Dionysii abbatem impense Gros-
sulano favisse, atque in præmium studiosi officii,
quod eidem ad sedem archiepiscopalem promovendo
præstiterat pinguiori abbatiâ donatum fuisse, cap. 5
narravit Landulphus; quocirca hunc eundem esse
Arialdum ibidem memoratum, facile credere pos-
sumus.

(6) Id est *notam fecit*.

tate et portatione, ait: Nolite turbari, quia per gratiam Dei nunc mihi multum est melius, et in crastino, Deo annuente, ad civitatem iter habebimus: et mane facto derudatas (7) quasdam suas vestes induit, ac cibum sumpsit, et quasi sanus factus super mulam sedit. Puer quoque ejus habens suum asinum oneratum pellibus stambucinis (8), licet de solito bis, aut ter in die torqueretur caduco morbo, tamen presbytero sedente super mulam, puer idem venit nobiscum in una die usque ad Sanctum Damianum de Baraza (9) absque ullo illius infirmitatis impedimento (10). Ibi gratia Dei et beatissimi Ambrosii, cujus locus iste cella est (11), bis (*) recepti pernoctavimus, atque alteram diem dimidiavimus, et ante solis occasum ecclesiam Sancti Pauli (12), domumque nostram intravimus, atque familiam, quæ ibi aderat, nostram letam fecimus.

CAPUT XV.

Landolphus historicus se a presbytero Liprando separavit.

Grossulanistas, et in parte altera fictos, et dolosos murmurare de reditu nostro valde persensimus. At

(7) Exemplar, quo usus est Puricellius, habet *ocrudatas*. Crediderim iis verbis nihil aliud significari, quam vestes rudes et asperas, quas ipse ad mundi contemptum ac corporis inacerationem, consueto sanctis viris more, adhibebat.

(8) *Corruptum* forsitan hoc vocabulum est, cum ignotum prorsus sit ejus nominis animal. Existimo caprinas pelles fuisse. In lege enim Salica, tit. 5, caper *buccus* dicitur, ut in suo Glossario Lindembrogii adnotat. Fortasse etiam recenter detractæ erant, atque ideo suo stamine, seu pilis referatæ *stambucinae* dictæ sunt.

(9) In diplomate infra enuntiando Caroli Crassi hæc leguntur, et dono similiter in Baraza ecclesiam unam, quæ vocatur Sanctus Damianus cum omnibus suis pertinentiis, etc. Ex pluribus autem documentis servatis in archivo monasterii S. Ambrosii Mediolani, cui hæc donata fuere, colligitur pagum hunc non longe a Modoetia positum fuisse.

(10) Alterum hoc argumentum est sanctitatis Liprandi, quam Deus miraculis testatam sæpius fecit, ut adnotavit Puricellius in Vita sancti Arialdi, lib. IV, cap. 82.

(11) Hac voce monachorum cœnobium sæculis posterioribus indicari, et crebro etiam pro monasteriis, quæ olim abbatiolæ, seu obedientiæ vocabantur, eandem usurpari apud auctores Ducangius refert. Cujus autem ordinis monachorum domicilium foret hæc cella, intelligere possumus ex prædictis documentis monasterii S. Ambrosii Majoris Mediolani, in quibus locus iste sub illius ditione fuisse dicitur usque ab anno 881, quo datum est diploma Caroli Crassi apud Puricell. in Mon. bas. Amb., num. 131. Quocirca monachi, si qui ibidem tunc erant, ejusdem instituti Cluniacensis credendi sunt.

(*) A. 1, et 2, bene.

(12) Scilicet in compito Mediolani.

CAP. XV. — (1) Hæc erant fortasse annualia *communia* appellata, ad que non ii tantum de septuaginta duobus, sed reliquos etiam clerus admittebatur, et singuli ab erogatorio distributiones suas percipiebant, ut legitur apud Puricell. in dissert. Nazar., cap. 112.

(2) Quid nomine beneficii intelligi hic debeat, supra monuimus, cap. 2, num. 6, ubi statutum ab Anselmo archiepiscopo Hierosolymas profecto nar-

A ego, ut minus et minus eorum murmura timerem, et ut meam, et ipsius mei magistri causam amplius excusarem et comprobarem, domum inter cognatos et vicinos meos non otiose emi, quia in ipsa vivendo, lector, scriba, puerorum eruditor, publicorum officiorum (1) et beneficiorum (2) particeps, et consulum (3) epistolarum dictator (4), salva mea querela (5) in ecclesiam, et in ipsa civitate Mediolani videor parvi (6), namque filii eorum, qui propter Patariam Herlembaldum occiderunt, et presbyterum Liprandum naso et auribus truncaverunt (7), me ab ecclesia Sancti Pauli, quæ est titulus meorum ordinum exturbant, et quia non sperno libertatem, et piam conversationem, quæ in ipso presbytero fuit, factus sum quasi opprobrium illis, et me prohibente possident et vendunt res, quæ sunt proprii mei juris. Verumtamen non ab opusculi mei proposito.

CAPUT XVI.

Exsulante Grossulano Mediolanenses bellum inchoant cum Laudensibus.

Igitur circa tempus, quo presbyter Liprandus a Valtellina rediit (1), pars cleri et populi Laudensis metuendo perjurium in episcopo suo (2), qui pro

ratur, ne de rebus archiepiscopatus daretur sacerdotibus, levitis et clericis *beneficium*, quod accipere consueverant per celebrationes festorum.

(3) Nempe Mediolanensium, a quibus tunc rectam fuisse urbem nostram in speciem reipublica ex Othone Frisingensi, Morena et Sigonio constat.

(4) Amanuensibus forsitan præerat, qui rescripta et epistolas consulum ad urbis regimen pertinentes aut suis formulis conceptas exponerent, aut in publicis tabulas referrent.

(5) Neque enim jure suo se abdicaverat, quamvis Liprandi avunculi consortium, sui que tituli ecclesiam deseruisset.

(6) Id est *contemptui habeor*.

(7) Genealogicam eorum seriem, qui Herlembaldo et Liprando infensi fuere, cap. 44, recenset.

CAP. XVI. — (1) Hinc facile conjicimus, quo anno illuc profectus sit Liprandus. Cum enim Laudense bellum per quatuor annos actum fuisse a Landolpho dicatur, atque ex historicis constet mense Junio anni 1111 desiisse, excisa funditus a Mediolanensibus urbe illa, perspicuum fit, assignandum esse illius in Vallem-Tellinam iter anno 1106, si post moram unius anni aut etiam longiorem ibidem protractam, ut cap. 14 innuitur, rediisse debuit sub initium indicti contra Laudenses belli, quod certe non nisi ad annum 1107 referri potest, ut etiam Sigonius lib. x De regn. Ital. ad eund. ann. narrat.

Valde igitur erravit Puricellius, qui in Mon. bas. Ambr., num. 295 censuit, Liprandum in Valle illam concessisse, postquam Henricus V Mediolani a Grossulano (quod etiam falsum est) ac postmodum Romæ a Paschali II coronam accepit. Id enim anno 1111 contigit, ut infra videbimus. Errori locum dedit septennium, quo post prolatam in Romana synodo favorabilem Grossulano sententiam, cap. 12 tenuisse dicitur Liprandus suæ domus et ecclesie S. Pauli imperturbatam possessionem: non nisi enim eo elapso sese ab hac urbe proripuisse illum putavit. At male a Puricellio intellectum auctorem nostrum adnotavit etiam Pagnis ad ann. 1105, num. 7. Neque enim immotum illum Mediolani perseverasse tradit Landolphus, sed tantum neminem toto eo tempore obstitisse, quin ad officii sui munera exercenda tanquam idoneus sacerdos accederet.

(2) Nempe Arderico.

Grossulano in synodo Romana juravit, ipsum quidem episcopum suspectum habuit. Hinc est etiam quod *Gairardus* (*) frater ejusdem episcopi Laudensis, et ipse Ardericus episcopus dicuntur fuisse fautores, et coadjutores Laudensium militum suam civitatem destructioni tradentium. Mediolanensibus quippe manifeste conantibus ad ipsius civitatis destructionem, ipsi duo fratres spiritualiter, et temporaliter dederunt consilium et auxilium (3). Infinita autem mala, quæ operata sunt per quatuor annos in ipsa guerra non enumero (4), sed mortem Anselmi germani mei, et aliorum multorum propinquorum meorum, et civium per illam guerram manifestatam lugeo, nec tamen coeptum iter penitus desero. Quia dum civitas illa Laudensis adhuc staret et resisteret Mediolanensibus conantibus eam destruere (5), Grossulanus a Mediolano exsulabat (6), et Laudensis ille Ardericus suam civitatem perrarum intrabat, sed Mediolanum frequentabat. Presbyter vero Liprandus in sua domo, suaque Sancti Pauli ecclesia consolationem regni et Ecclesiæ devote exspectabat.

CAPUT XVII.

Olricus, et Anselmus revocati a studio ad ordines sunt promoti.

At quidam, qui dicebantur amici presbytero exspectanti, et Grossulano exsulanti, dum hæc præ-

(*) A. 1, *Gajardus*.

(3) Proditione civium suorum captam, deletamque urbem Laudæ fuisse scribit Joannes Mostus, seu Cadamostos in Chron. Laudens. ms. in bibl. C Ambr. servato. Alios tamen auctores commissi hujus in patriam sceleris nominat.

(4) Tristanus Calchus referens ad ann. 1111 extremam calamitatem Laudensis urbis implacabili Mediolanensium ira ad solum dejectæ, fatetur se jejunum lectorem dimittere, qui fortasse de hac eversione uberiorem narrationem desiderasset. Id tamen factum ait, quod plura, etiam diligentius, persequenti ad manus non venerint. Posterioribus sæculis historica illius urbis memoria colligere defendens a Laude, et Jo. Bap. Villanova, apud quos fuisse descriptam invenies tum belli hujus occasionem, tum reliquam rerum seriem, quæ his temporibus accidere.

(5) Anno 1109 pulsus a Brixia obsidione Cremonensibus, ac eorundem sociis Laudensibus, Brixianos iratos, ulciscendæ injuriæ causa, Laudem una cum Mediolanensibus accessisse, atque imparatam civitatem adortus levi momento in potestatem suam adduxisse, scribunt Antonius Campius Hist. Cremon. lib. 1, et Sigonius ad hunc ann. Irrito tamen conatu id tentatum iidem asserunt. Cremonenses enim admoniti de Laudensis urbis jactura, ad-auctis copiis continuo advolarunt, eamque receptam sociis reddidere. Ad hunc igitur annum, quæ Landulphus hic, et cap. seq. narrat, referenda videntur.

(6) Prohibitus videlicet archiepiscopalem sedem conscendere ab adversa cleri et civium factione, quam perpetuo sibi obstantem Grossulanus persensit, ut in fine cap. 12 Landulphus retulit.

CAP. XVII. — (1) Celebre in historiis hujus Anselmi nomen est. Laudunensis eam decanus Lutetiæ et Lauduni per 40 et amplius annos theologiam publice docuit; scriptis etiam et egregiis discipulis clarus obiit anno 1117, ut contendit Pagius, apud quem plura vide in ejus laudem scriptorum testimonia.

A fata guerra agebatur inter Mediolanenses et Laudenses, Papienses quoque et Cremonenses Laudensem civitatem defendentes, suggesterunt Olrico Mediolanensi vicedomino, et Anselmo de Pusterla cognominato ire ad præcipuum magistrum Anselmum de Monte Leoduni (1), quibus duobus fuit gratum secum ducere me Landulphum presbyteri Liprandi alumnus. Et cum (2) apud ipsum magistrum, et fratrem ejus Rodulphum studeremus, nuntiatum est illic (*) quod Grossulanus Arcem (3) arcem munitissimam archiepiscopatus possidet. Quo audito vicedominus valde infremuit, quia propter ejus absentiam dicebant quod hic secundus (4) casus Grossulano contigerit. Et ideo, prout dicitur, Mediolanum redire festinaverunt (*), ipsamque arcem et cætera ad archiepiscopatum pertinentia, a jure et potestate Grossulani vacuam invenit. Et ii, qui in utroque (5) dicebantur amici, quorum hortatu ipse adivit Leodunum, in isto reditu, nescio quo spiritu ipsum juvenem, et infra ordinem (6) vicedominum elegerunt in archipresbyterum, et facta ista electione, ipsi, qui magis erant in parte Grossulani præbuerunt Grossulano consilium, ut huic electioni nec laudem, nec vituperationem præstaret; sed Hierosolymam peteret, et Ardericum, Laudensem episcopum, in Ecclesia Mediolani sui vicarium faceret. In hac manifesta dispositione (7) et alia non pluribus cognita (8),

(2) De his Germanis fratribus Laudunensibus magistris mentio est apud Othonem Frising. De gestis Frider. I imperat., lib. 1, cap. 50.

(*) A. 1 et 2, *illis*.

¶ (3) De arce hac ad Verbani lacus oram imminente, aliisque pluribus oppidis, ac pagis, quæ amplissimum Mediolanensis archiepiscopatus patrimonium olim constituiebant, nonnulla ego protuli in Append. ad Vindicias SS. corporum Protas. et Gerwas., num. 28, et seqq.

(4) Id est *favorabilis*.

(*) A. 2, *festinavit*.

(3) *Intellige parte*.

(6) Nondum enim ullo ordine initiatus erat, seu in ordinem canonicorum metropolitanæ adlectus.

(7) In exemplari quo Puricellius usus est, legitur *depositione*: unde Pagius ad ann. 1110, num. 2, hanc Grossulani peregrinationem pro abdicatione habitam fuisse putavit, ita ut scilicet ob protectionem, quam in terram sanctam suscepit Grossulanus, archiepiscopalem insulam quasi abdicaverit, atque dimiserit: verum cum etiam in duobus mss. codicibus in bibl. Ambr. servatis expresse legatur *dispositione*, lectionem hanc tenendam crediderim. Ex hoc autem textu nil aliud innui videtur, quam quod Grossulanus attento consilio sibi dato Hierosolymam petendi, se ad illud iter manifeste dispositum seu paratum ostenderit.

(8) Conjectari posset hoc loco, causam non pluribus cognitam, cur in Orientem proficisceretur Grossulanus, fuisse legationem ad Alexium Comnenum Constantinopoli imperantem, quam eidem commississe Paschalem II, refert Baronius ad ann. 1116, et Ripamontium sub initium Decad. II, hist. Eccl. Mediolanen. Certe illum contra Græcos de Spiritu sancti processione male sentientes coram eodem Alexio disputasse, indubium est; ejus siquidem orationem apud prædictum imperatorem habitam, atque a Græco in Latinum sermonem translata, in suis Annales intulit Baronius præcitatus. Sed an vere a Paschali illuc missus fuerit, an capta solummodo occasione Hierosolymitani sui itineris proprio Marte

Grossulanus Hierosolymitanum iter intravit (9). Electus autem iste vicedominus secutus consilium Arderici de Carimate, qui præcipue elegit cum in archipresbyterum in mense Aprili, quo electus fuit, canonicam (10) ædificare cœpit, atque in subsequenti Junio ad Airaldum episcopum Januensem cum quibusdam suis confratribus clericis ordinariis ivit. Et episcopus ille, licet foret Grossulano contrarius (11), tamen per repræsentationem Arderici de Carimate, qui primus et maximus diaconus (12) tenebatur in parte Grossulani, ordinavit ipsum vicedominum, ostiarium, lectorem et exorcistam atque acolythum. Widonem Fulcumanium fecit subdiaconum, Anselmum de Pusterla atque Henricum de Birago levitam Landulphum Caroniam fecit presbyterum.

contra Græcos disseruerit, incertum omnino videtur, cum nullum exstet hujusmodi legationis securum fundamentum in antiquis historiis, et Landulphus noster hoc unum expresse asserat, suasionem amicorum Hierosolymam transiisse Grossulanum, quem admodum etiam Puricellius advertit in Mon. bas. Ambr. num. 326. *Plane commentitiam legationem hanc vocat Pagius ad ann. 1116, num. 5.*

(9) Puricellius minime sibi constans, peregrinationem hanc, quam in cit. Monum., num. 308, anno 1109, assignaverat, libro iv Vitæ S. Arialdi, cap. 90, ad ann. 1111 produxit. Neutrum autem verum esse Pagius ostendit, eandem probans affligi debere anno 1110. Statim enim post Grossulani discessum initium mense Aprili Olricus et quatuor metropolitanæ ecclesiæ canonici in IV Temporibus Pentecostes sacros ordines Mediolani (*potius Januæ*) accipere, quæ eo anno contingere ineunte Junio, ut inquit Landulphus cit.

(10) Id est canonicales ædes, fortasse metropolitanæ ecclesiæ, cujus ipse erat archipresbyter electus. Alterum insigne pietatis monumentum reliquit Olricus, Beroldo teste, quod hic silentio præterite piaculum ducerem. Cum enim S. abbas Odilo, superiore sæculo, in cœnobio Cluniacensis sui institutum laudabilem primo induxisset, ut *Commemoratio omnium fidelium defunctorum* statuta die celebraretur, eundem Olricus ad Ambrosianam Ecclesiam transtulit, affixitque secundæ feriæ post tertiam Octobris Dominicam, constituto annuo censu, ex quo clerus universus et ipse etiam archiepiscopus præsens divinis officii emolumenta perciperet. Perduravit autem pia hæc consuetudo apud nos, etiam postquam Romana Ecclesiæ ritum hunc amplexa persolvendis communibus suffragiis erga detentas purgatorio igne animas, secundam Novembris diem solemnem voluit. Bis enim in liturgicis libris Ambrosiani ritus usque ad annum 1560, adnotata legitur hæc funebrium precum celebritas, die videlicet ab Olrico jam indicta, ac altera universim recepta.

(11) Hinc patet falsum esse quod tradit Ughellus in epis. Januën., num. 23, Airaldum hunc seu Aycaardum fuisse Mediolanensis Ecclesiæ vicarium, cum Landulphus noster aperte asserat eundem Grossulano contrarium, et superius constet Ardericum Laudensem ab eodem, cum Mediolano discederet, sibi vicarium constitutum.

(12) Id est archidiaconus.

(13) Nempè die 4 ejusdem mensis, in quam eo anno 1110 Sabbatum IV Temporum incidebat.

(14) Gladem hanc Cremonensibus inflictam a Mediolanensibus copis in annum 1111 refert Cavatellius in Annal. Cremon. Falsum tamen id esse ex Landulpho nostro evincitur, cum fuscum Cremonensium exercitum dicat antequam in Italiam properaret

A Qui quinque ordinarii in Junio (13) apud Januam ordinati plane videbantur infesti Grossulano, in quo factio Mediolanenses, qui lætabantur, etiam in majori gaudio gavisus sunt, quia in ipso mense susceperunt triumphum de Cremonensibus victis (14), et superatis apud Brixanorij campum (15).

CAPUT XVIII.

Henricus imperator Paschalem papam cum curia captivavit, et altera die pace facta, est ab eo solemniter coronatus.

Cognito hoc triumpho per regna, r. x. fortissimus Henricus cum ingenti exercitu (1) venit in Italiam (2), atque Romæ in ecclesia Sancti Petri d'scalceatas stetit (3) ante Paschalem papam expectans coronam imperandi (4), quemadmodum promissum

B Henricus. Huc autem ille advenit præcedenti anno 1110, ut cap. seq. videbimus. Congruentius ad historicam veritatem scribit Sigonius ante adventum Henrici, profligatis acie civibus, Cremonam a Mediolanensibus captam, ac sædo incendio pene deletam; præmature tamen nimis id narrat, ac si anno 1109 accidisset. Hoc certi ex auctore nostro eruitur, eodem Junio mense, quo memorati quinque ordinarii Genuæ sacros ordines suscipere, victos quoque Cremonenses fuisse, statimque subsecutam Henrici in Italiam profectionem; quæ omnia nonnisi sub anno 1110 collocari ex superius dictis ac infra dicendis patet.

(15) Id est *Brixanæ*, Italice *Brezana*, qui pagus est ad Onginæ fl. oram positus prope castrum Bussetum, ut in tabula topographica Cremonensis ditionis ab Antonio Campio confecta videri potest.

CAP. XVIII. — (1) Triginta millia equitum electorum, exceptis his qui ex Italia ad eum confluerant, habuisse suis in castris juxta Padum positus Henricum, tradit Otho Frisingen. in Chron. lib. vii, cap. 14.

(2) Anno scilicet 1110, in ortu autumnii, ut scribit Donnizo in Vita Mathildis. Circa medium mensis Augusti venisse in Italiam Henricum, testatur Chronographus Hildensheimen. a Pagio relatus, qui etiam tradit, ab eodem celebratum fuisse hoc anno Natalem Domini apud Florentiam. Exstat penes Puricellium in Mon. bas. Ambr., num. 311, diploma hujus Henrici datum Vercellis, iv Idus Octobris anni 1110.

(3) Ad Urbem pervenit in Idus Februarii, sabbato ante Quinquagesimam, teste Petr. Diac. in Chron. Casineu. lib. iv, cap. 58, sicque anno 1111.

(4) Regiam Italici imperii coronam prius Mediolani ab Henrico susceptam per Chrysolum (verius Grossulanum) archiepiscopum, impigre affirmat Sigonius ad hunc ann. Bartholomæus Zucchius addit etiam Modoetiæ: Galvanus vero Flamma in Chron. Maj., cap. 251, insuper tradit comitem itineris sese junxisse Henrico antistitem illum, ac Romæ in Cæsarem coronandum summo pontifici presentasse. Hos omnes manifesti erroris arguit Landulphus noster, qui Grossulanum jam longe ab urbe ista positum eo tempore scribit, utpote paulo ante Hierosolymam profectum; unde nonnisi biennio post Mediolanum rediit, ut Puricellius etiam optime advertit loc. cit. num. 310. Deteriori anachronismo peccat auctor *Manipuli Florum* ms., cap. 162, et Catalogus inscriptus *Successores S. Barnabæ*, in quibus legitur coronatio hæc Mediolani habita a Jordano Clivio archiepiscopo, quem constat anno tantum 12 illius sæculi in archiprasulem Mediolanensem fuisse electum, ut cap. 21 ostendimus. Puricellius in dubio collati hujus regii honoris Henrico fluctans, in eam tandem videtur inclinare sententiam, ut a monasteriis

fuerat sibi (5), sed quia ipsam coronam sibi dare distulit (6) ipse papa ipsius regis iram sensit, et se, suosque cardinales, quomodo non posebat, sive nolebat duci vidit (7). Illic strages multa crevit. Romanorum namque turba, ut suum papam, suosque cardinales liberaret armata cucurrit, et papa cum cardinalibus in custodia Teutonicorum (8) datis (*), rex discalceatus in atrium ecclesie Sancti Petri venit, ibique equum ferocissimum ascendit, et ut erat nudis pedibus in ipso impetu ibi equitando, ipsos marmoreos ecclesie Sancti Petri gradus descendit, et prout ad aures meas pervenit, cum lancea una

basilicæ S. Ambrosii abbate Italici regni diademate fuerit redimitus. Ego tamen asserere constanter non dubitaverim Henricum illum Mediolani minime coronatum; vix enim credi potest rem hanc, quæ sacra pompæ strepitu ac celebritate non caret, a nullo ex tot auctoribus, qui eorum temporum gesta scripsere, litteris consignatam, ac, ne quidem a Landulpho nostro in hac urbe tunc degente, si revera accidisset; eoque validius in hoc proposito obfirmor, quod videam prædecessoris Henrici ac successoris Conradii Modoetiensem simul ac Mediolanensem coronationes ab archiepiscopis nostris peractas, nimirum quoque, ut infra videbimus, ab hoc auctore narrari.

(5) Ea tamen lege per legatos utrinque missos sancita, ut liberas ecclesias dimitteret, atque ab omni earumdem laica investitura imposterum abstineret, salvo regalium jure, quemadmodum Uspersensis, ad ann. 1444, et Petrus Diac., cap. 35, testantur.

(6) Causam hujus dilationis legimus apud Helmod., cap. 39, his verbis expressam: « Ubi autem ventum est ad consecrationem, exegit ab eo dominus papa juramenta, quatenus in Catholice fidei observantia integer, in apostolice sedis reverentia promptus, in Ecclesiarum defensione sollicitus existeret, sed rex superbus jurare noluit, dicens imperatorem nemini jurare debere, cui juramentorum sacramenta ab omnibus sint exhibenda. Facta est ergo contentio inter dominum papam, et regem, et interceptum est opus consecrationis. » Alteram hujus dilationis causam assignat Ordericus Vitalis sub initium libri x inquitens: ideo imperatorem ira commotum, quod Paschalis antequam solemne sacramentum faceret, jussisset ab ecclesia expelli quatuor optimates Augusti, quos ipse nominatim anathematis pœna damnaverat. De hoc tamen card. Aragonius in Vita Paschalis tom. III hujus collectionis edita omnino silet.

(7) Captum fuisse ab Henrico Paschalem summum pontificem cum episcopis et cardinalibus, cæterisque ordinibus, et cum proceribus quamplurimis II. Idus Februarii, eo ipso die Dominico, quo legebatur Evangelium: *Ecce ascendimus Hierosolyman, et consummabuntur omnia quæ scripta sunt per prophetas, de Filio hominis, quoniam tradetur gentibus*, etc. scribit Pandulphus in Vita Paschalis II edita, tom. III hujus collectionis, quem vide.

(8) Commissum fuisse Ulrico Aquileiensi patriarchæ ut in custodia detineretur, tradit Otho Frising. loco supradicto.

(*) A. 1 et 2, dans.

(9) De hoc etiam fidem facit præcit. Frising. Reliqua hujus tragicæ historię acta prolixè Baronius ad hunc ann. describit.

(10) Vocabulum hoc esse officii, non cognomen tum familiæ, satis dilucide ostendit interpositum illud verbum *Mediolanensis*: quæ autem dignitas in urbe nostra hæc foret, Berolius pluries adductus, eorum temporum scriptor enuntiat. In opusculo enim, cui titulus: *Ordo Mediolanensis Ecclesie*, de-

quinque de Romanis occidit (9). Otho autem Mediolanensis vicecomes (10) cum multis pugnatoribus ejusdem regis in ipsa strage corruit in mortem amarissimam (11) hominibus diligentibus civitatem Mediolanensem, et Ecclesiam, sed regia facultas (*), et multa religiosorum principum prudentia ita placide, et benigne hanc perturbationem placavit (12), quod altera die (13) in loco sancto, scilicet in ecclesia Sancti Petri, idem Paschalis papa secundus cum cardinalibus, et episcopis cæterisque viris in religionem habitis ipsum regem Henricum solemniter coronavit, et in imperatorem exaltavit, et cum

scribens ordinem supplicationum, quæ celebrioribus sanctorum natalitiis diebus, ac Dominicis solemnitatibus per urbem habebantur, ait: *Extremum agmen claudere debuisse vicecomitem, cui Ferulæ muneris insigne præferebatur, quique postmodum subsequenti archiepiscopo viam parabat, servorum caterva stipatus cum flagellis ligneis, et scissis. Præ lato gladio incidere solitum hunc vicecomitem archiepiscopi vices gerentem, atque omnia cum consulibus negotia pertractantem, tradit etiam Sigonius De regn. Ital. ad ann. 973.*

(11) Eam luculentius ex Actis Vatic., et Petro Diac. describit ad hunc ann. Baronius his verbis: « Postera die egressi Urbem (Romani) conserta pugna plurimos de imperatoris exercitu obruncant, et eorum captis spoliis adversus Teutones acriorem ineunt pugnam, adeo ut fortius eos pene propellerent, ipsumque imperatorem equo dejicerent, atque in faciem vulnerarent. Hoc ubi Otho Mediolanensis comes (vicecomes) aspexit, pro imperatore se obiciens morti, equum illi suum ut evaderet tradidit, qui nec mora a Romanis capitur atque in Urbem inductus, minutatim concisus est, et carnes ejus in platea canibus devorandæ relictæ sunt. » Hinc autem refellas Corium, qui ad ann. 1055 refert, hunc Othonem cum in Germaniam pergeret, improvisa morte sublatum.

(*) A. 1, *Facilitas*.

(12) Sexaginta et unum diem detentum in vinculis Paschalem scribit Baronius; pauciores tamen numerum hunc dierum fuisse Pagius tradit, ut in subsequenti adnotatione dicitur. Interim ex Othone Frisingen. discere possumus quomodo hæc perturbatio sedata sit. Ait enim: « Per aliquod temporis sacrilego ausu tento summo pontifice, conventionem facta, rex a civibus revocatur, et per conditionem dimisso summo pontifice, ac extorto ab eo per vim de investitura episcoporum privilegio, in Urbem ingreditur. Tunc, quasi pœnitentia ductus, cives ac pontificem muneribus conciliat, ab eoque coronatus, favore omnium, imperatoris et augusti nomen sortitur. » Juramentum cardinalium nomine Paschalis papæ, sicuti etiam illud Henrici in hac conventionem editum, lege apud card. Aragon. in ejusdem Vita, tom. III nostræ collectionis.

(13) Fuisse hæc decimam tertiam Aprilis censuit Baronius: verum cum auctores a Pagio relati asserant Henricum imperialis corona insignitum octavo post Pascha die, Dominica in Albis nuncupato, retrahenda videtur solemnis hæc inauguratio ad v. Idus Aprilis, in quem Dominicus ille dies anno 1111 inciderebat: adeoque etiam minuendum tempus captivitatis Paschalis a Baronio assignatum a diebus 61 ad 56, ut pluribus conatur ostendere Pagius ad hunc ann. Card. tamen Aragonius « *Actum id ait Idibus Aprilis, quinta feria post octavas Pasche indict. IV,* » subjungitque ex auctore certe synchrono: « *Hæc sicut passi sumus et oculis nostris vidimus, et auribus nostris audivimus, mera veritate conscripsimus.* » Vide tomum tertium, supra cit.

ipso exaltato, et benedicto corpus et sanguinem A Christi ad altare sancti Petri comunicavit. Demum idem imperator in Germaniam festinavit (14), ubi vix requiem ullam habuit, quia cum in promontorio, quod secus Guarmatiam (15) continet abbatiam (16) ipse imperator torqueretur acutissimis febris, Guarmatini, qui magis de morte, quam de ejus vita sperabant, ut regalia sibi vindicarent, armati exierunt, et conclamando ad ipsum montem appropinquaverunt. Quod cum ipse quasi moriens pensens, sub tenore juratæ fidelitatis, circumstantibus sibi ministris præcepit, ut se a lecto erigerent et leverent, atque induerent, et super equum ponerent, atque armarent. His peractis sudor ab ipso, ceu aqua de fonte exivit, et stipatus a paucis, Guarmatinis obviam fuit, atque in primo congressu Guarmatinorum vexilliferum in mortem projecit, ipsamque civitatem in ore gladii et combustione ignis delevit. Illam tantum turbam ejusdem civitatis, quæ ad ecclesiam sancti tunc consurgit (17), illæsam servari præcepit. Mediolanenses quoque cum iste imperator per Veronam a Roma in Germaniam propeperabat, gladiis, et incendiis, diversisque instrumentis funditus destruxerunt Laudem in Longobardia civitatem alteram (18).

CAPUT XIX.

Jordanus de Clivi a studio revocatus est in sacerdotio consecratus.

Urbs itaque Mediolanum cum jam esset securo de victis suis inimicis, placuit Arderico de Carimate, et Vicedomino, et quibusdam aliis ordinariis valde studiosis revocare Jordanum de Clivi (1) a provincia quæ dicitur Sancti Ægidii (2), in qua ipse Jordanus legebat lectionem auctorum non divinarum, sed paganorum (3). Et, ut verum de eo dicam, psalterio, et tympano, et cæteris bene sonantibus in ecclesia instrumentis commune in choro Mediolani ita pepercit, et neque psalmum, neque canticum musicæ arti idoneum, nec singulariter, sive communiter congrue sonuit (4). Veruntamen B blanda facies ejus speciei adeo Grossulano placuit, quod ordinavit eum subdiaconum, cum ipse Grossulanus videbatur pacifice tenere archiepiscopatum (5). Demum Jordanus idem adeo studuit in libro Epistolarum Pauli, quod Paginus (6) lector fuit ejusdem libri. Hunc quoque Ardericus prædictus (7) de Carimate in mense Septembri (8), qui fuit quartus a Junio, quo civitas Laudæ destructa fuit, jam dicto Januensi episcopo (9) repræsentavit, et ipse episcopus ipsum Jordanum et plures alios de Mediolanensibus in sacerdotes benedixit. Sciendum quoque est quod hic rudis (10) Jordanus sacerdos reversus Mediolanum a Gualdo miræ calliditatis (11) presby-

(14) Tempus hujus relictus Henrici in Germaniam designat Sigonius, inquit illam ingressum fuisse Parmam, ac inde, expleto triduo Bibianelli cum Mathilde, in Germaniam abiisse. Celebratam ab Henrico Veronæ Pentecostem, quæ hoc anno 21 Maii contigit testatur Annalista Saxo apud Ecard., loco cit., col. 627.

(15) Wormatiam, quæ urbs est vetustissima in Palatinatu ad Rhenum posita.

(16) Conditum fuisse cœnobium monialium ord. S. Bened. a Ludovico Pio in suburbiis Wormatiæ refert Mabillon. in Annal. Bened., sub ann. 858. Addit Bucelinus, part. II German. sacr., fol. mihi 58, inchoatum fuisse in monte urbi proximo Wallembergio, postea ad urbem translatum, ac Cisterciensibus datum. Inter antisitas illius loci supra cæteras effulsisse D. Mechtildem S. Burchardi Wormatiensium pontificis, anno 1025 defuncti, germanam sororem, ingenio et meritis plurimum celebratam, tradit idem auctor. Hæc igitur procul dubio est abbatia de qua loquitur auctor noster.

(17) Legendum *confugit*.

(18) De Laude veteri anno 1111 a Mediolanensibus eversa, et durissimæ servitutis legibus ejusdem populo indictis, lege Calchum, ad hunc ann., et Sigonium, qui tamen ubi habet *Kal. Julii* corrigendus est ex auctore nostro *Junii*, ut cap. seq. videbimus.

CAP. XIX. — (1) Vicus est in Insubribus sane conspicuus, qui in valle ad Lucanum excurrente læcum positus, sibi ipsi nomen indidit in clivo constructus, a quo velut specula anterior posteriorque vallis late conspicitur. De hoc consule Bonavent. Castillon. lib. de Gallor. Insubr. antiq. sedib. qui eundem fusc describit.

(2) Pars est Galliæ Narbonensis, cujus metropoli nomen dedit S. Ægidius in eadem degens. Galliam Gothicam olim appellatam, Gothi vero expulsam dictam fuisse provinciam Sancti Ægidii, tradit Rob. de Monte in supplem. Sigeberti ad ann. 1118.

(3) Fortasse dialecticæ studio tunc temporis in Gallia plurimum florenti vacabat. Publicum ibidem lectorem eum fuisse censuit Puricellius in mon. Bas. Ambr., num. 314.

(4) Crediderim hic allegorice locutum auctorem nostrum verbis ex psal. cit. desumptis, ut ostenderet, eum adeo imperitum fuisse Ambrosiani cantus, aut vocis ita asperæ et extra communem modulum vagantis, ut universam chori harmoniam confunderet, sicuti indicare videtur corruptum illud verbum *pepercit*, cujus loco legendum arbitror *pervertit*.

(5) Contulerat enim eidem hunc ordinem, antequam peregrinationem in Orientem susciperet, et fortasse eo tempore, quo Aronæ arce occupata, absente Vicedomino, videbatur pacifice suis juribus frui.

(6) Vox barbara, et Glossariis incognita. Congruenter ad superius dicta existimo velle hic Landulphum exprimere quod cum rudis atque indocilis ad ecclesiasticum cantum foret Jordanus, pertinaci adeo labore studuerit recte addiscendis epistolis S. Pauli (quarum lectio frequentius in missis occurrit, eaque ad subdiaconum spectat, cum sacra solemniter peraguntur) ut officio suo in hac re congrue satisfaceret, sacras paginas publice in ecclesia legendo.

(7) Scilicet archidiaconus metropolitane Ecclesie.

(8) Die videlicet 23 ejusdem mensis, in quem hoc anno 1111 Sabbatum IV Temporum incidebat.

(9) Arialdo nempe.

(10) In iis videlicet quæ ad ecclesiasticum ministerium pertinebant, ut statim Landulphus explicat: unde confirmari quæ superius conjectavimus puto.

(11) Cum latini sermonis valde ignarus sit auctor iste, saniori modo vocem hanc interpretandam arbitror, ut nempe a verbo *calleo* deducta sit, laudemque potius summæ peritiæ, quam malitiæ probrum Gualdo presbytero affligat

tero discere studuit qualiter sacerdoti sit sacrificandum, et cum iste (12) ista et alia ad sacerdotis officium pertinentia disceret.

CAPUT XX.

Eliguntur aliqui sacerdotes, qui debeant iudicare an Grossulanus absens digne possit esse archiepiscopus.

Octobri vero mense sequenti flumina per continuam pluviam in tantum creverunt, quod non solum villas, sed ipsam civitatem in mirum modum perturbarent. Quidam etiam sibi et mundo finem timebant (1), quia homo imperabat (2) qui patrem suum opprimerat. Sep Guazo Cuminus una cum Amizone de Sala et aliis quampluribus, tam clericis quam laicis, a Guazone et Amizone inductis, tendentes ad alia coeperunt prædicare, et dicere discordiam de Grossulano esse malitiam altero diluvio dignam; ad quorum voces Joannes Maneri et Petrus de Carate, qui erant primi et maximi in parte Grossulani pugnatores, et defensores, et conscii consilii Guazonis et Amizonis, coram populo responderunt, et illis dixerunt: Dicite quid vultis nobis fieri ex parte nostra? Qui dixerunt: Volumus ut Ardericus de Carimate, qui levita est ordinarius, presbyter Joannes ecclesie Sancti Naboris præpositus, presbyter Nazarius Muricula, presbyter Petrus de Sancto Carpophoro, presbyter Lenterius de Sancto Protasio in Campo, presbyter Albericus de Sancto Dalmatio, presbyter Anricus de Sancto Victore ad Theatrum, presbyter Ambrosius de Sancto Joanne ad Concham, presbyter quoque Gallo de Sancto Michele, quos omnes scitis esse C defensores Grossulani. Et ex altera parte volumus, quod vicedominus, Anselmus de Pusterla, Anselmus de Badagio, presbyter Richelmus præpositus ecclesie Sancti Nazarii, presbyter Girardus præpositus canonicæ ecclesie Sancti Ambrosii, Rolucus (*) quoque præpositus ecclesie Sancti Stephani, presbyter Arialduus Amerii, presbyter Lanfrancus propheta....., et nos duo, videlicet Guazo, et Amizo cum illis iurabimus, quod usque ad istas Kalendas proximi Januarii concorditer dabimus justam, et rectam sententiam secundum canones de discordia Grossulani, si possit esse archiepiscopus Mediolani, sive non; et si non poterit, esse, de alia persona concorditer faciemus catholicam electionem in eadem die. Volumus etiam, ut Landulphus Carogna, qui est presbyter ordinarius; et Anricus de Birago, qui est levita ordinarius, presbyter Joannes Actilens, presbyter Olricus de Sancto Martino, Joannes etiam Mane-

(12) Legendum isto, ut sensus aliquis mutilæ huic periodo constet.

CAP. XX.—(1) Periculosam hiemem pluvii et nivibus supra modum gravem tunc fuisse testatur Ardericus Vitalis sub initium lib. x. Calamitates vero, quæ Henrico in Germaniam reverso accidere, Deo veluti in vindictam armato, refert Sigebertus ad ann. 1113, quo etiam historiae ac vitæ suæ finem imposuit.

(2) Nempe Henricus V.

(*) A. 1. Rubricus.

(3) Melius præcedens.

(4) Erat enim vicarius Grossulani, ut vidimus.

A rius, Guazo Tastaguadum, et alii clerici, et sacerdotes, milites et cives, quos nos vocabimus, veniant et iurent tenere sententiam, quam nos decem et octo dabimus sine discordia, et schismate de Grossulano tenendo, sive dimittendo, sive de alia persona, quam nos concorditer eligemus. Guazone, et Amizone poscentibus, ita pro posse meo restiti, et populo præsentem illis dixi: Abraham, nec aliquis fidelis homo veteris testamenti, vel novi tale consilium dedit, nec suscepit. Verumtamen et hoc procedens (3) sacramentum, et hoc sequens sicut a Guazone Cumino, et Amizone de la Sala exposita et expetita sunt, sicut a prænominatis clericis et laicis, et Landulpho Carogna, et Jordano de Clivi presbyteris ordinariis, aliisque presbyteris, et clericis, militibus etiam et civibus jurata sunt, me humiliter seorsum existente. Sciendum quippe est quod Ardericus Laudensis episcopus licentiam jurandi ista dedit (4), et Ardericus de Carimate primitus licentiam istam suscepit, et iuravit, et primatum et potestatem super hoc negotium sibi iudicavit. Quia post multam pertractationem de Grossulano dimittendo vel tenendo, atque de Jordano eligendo vel non eligendo, demum dixit omnibus in isto conjurio sibi conjuratis: Procul dubio scitote; non dimittam Grossulanum, nisi habuero potestatem eligendi Jordanum, et propter hæc hujusmodi Arderici verba corda illorum, qui Grossulanum, et Jordani electionem spernebant, facta sunt quasi lapidea, et voluntati Arderici colligata.

CAPUT XXI.

Jordanus de Clivi in archiepiscopum eligitur, et consecratur.

Sed cum in ultimo die Decembris Ardericus ille, et decem septem alii essent in concordia eligendi Jordanum, ego jussu Andreæ Priuicerii, presbyterorum, et clericorum Decumanorum (1) Mediolanensium ad eos veni, et ut ipse primicerius mihi præcepit, eis dixi: Quod male consiliati erant. Verumtamen ipsi consilium non mutaverunt, sed mane facta, videlicet Kalendis Januarii, Ardericus idem cum vicedomino, et cæteris sibi conjuratis in abjiciendo Grossulanum, vel in suscipiendo, aut in aliam eligendo archiepiscopum catholice (2) pulpitem ascendit; et facto silentio in populo, coram illa mista D multitudine loquens dixit: Nos, salva reverentia papæ, secundum auctoritatem et justitiam canonum, dicimus quod Grossulanus non potest esse archiepiscopus Mediolani. Isto dicto et confirmato, illico

CAP. XXI.—(1) A centenario numero, qui ordinem illum complectebatur, dicti sunt Decumani. De his luculentam dissertationem Puricellius elucubravit, quam Deo juvante, si vita et vires suppetent, edere aliquando neditor una cum aliis ad Ecclesiam Mediolanensem spectantibus sub hoc titulo: *Ambrosiani ritus monumenta*.

(2) Id est in publico cætu. Pagius explicat ad ann. 1212, num. 6. Ego potius censeo sic legendum, aut in alium eligendo archiepiscopum catholice, pulpitem ascendit. Consonat enim iis quæ superiori capite Guazo et Amizo proponebant dicentes, concorditer faciemus catholicam electionem eodem die.

presbyterum Jordanum de Clivi elegit in archiepiscopum (3). Hoc cum presbyter Liprandus audivit, ægrotus a lecto surrexit, et in altera die illi electo piscem obtulit, dicens: Gratias Deo quod nunc mihi testimonium perhibetis, (4) sed ii qui te elegerunt in archiepiscopum male fecerunt (5), et Deus illis misereatur, quia tu posses esse unus bonus presbyter de claustris. Nunc autem masculus esto (6). Cum autem electus ille, nec aliquis de tot circumstantibus ipsi presbytero respondisset, presbyter ipse propinquius accessit, et osculatus Jordanum sicut unum de cæteris sacerdotibus relinquit. Landulphus (7) autem episcopus Astensis, et Arialdus (8) Januensis et Mamardus Taurinensis (9) non solum ad osculandum venerunt, sed quasi ut ordinarent eum episcopum in sequenti mense Februario ad ipsum venerunt. Sed Astensis cum vidisset episcopum Aquensem (10), et Laudensem (11), et cæteros suffraganeos, et comprovinciales episcopos huic ordinationi, et novitati abesse, invenit ordinationem Jordani differendam fore; et, velut homo volens fugere, surrexit in nocte, et cum suis rebus cœpit abire. Sed cauta manus Jordani ipsum retraxit Astensem, ejusque episcopi diaconem vulneravit, pueros quoque eorum verberavit et expoliavit. Die autem adveniente, habita cautione, D. Jordanus eundem episcopum quasi vinctum, et absentem verbis valde

A ignominiosis increpavit. Attamen Astensis idem per admonitionem Januensis, suæque humilitatis post talem ignominiam sua et suorum servientium spolia recepit, atque in altera die ordinationi, quam illi duo episcopi (12) de Jordano fecerunt, interfuit, non ut episcopus indutus, sed ut viator carens sermone ipsam ordinationem spectavit, et dum in ecclesia, quæ dicitur Hiemalis, ordinatione ista agbatur, cives pro hac re prælia gerebant, et canonicam (13) presbyteri Joannis Aculei spoliabant. Tu cquamplures super hac causa et ordinatione murmurabant, in quo murmure episcopi supranominati, videlicet Azo Aquensis, et Ardericus Laudensis videntur fuisse (14). Vigilante (15) itaque hoc murmure Mamardus Taurinensis illico Romam adivit, et stolam petiit, et rediens inde stolam et chartam continentem sacramentum, quod papa posecebat a Jordano (16), attulit, alioquin stolam dari Jordano papa prohibuit, sicut idem Mamardus notavit. At Jordanus per sex menses jejunos fuit, et stolam non habuit, sed infra hoc spatium, sex mensium Bernardo episcopo Papiensi, et Jordano Mediolanensi consentientibus (17). Papienses et Mediolanenses statuerunt, et juraverunt sibi fœdera, quæ nimium quibusdam videntur fuisse imperatoris majestati, et apostolicæ auctoritati contraria, et cum isti cives jurarent sibi servare se, et sua contra

(3) Electum fuisse Jordanum Kal. Januarii anni 1112 dubitari non potest, docente id Landulpho, qui præsens aderat. Emendandus itaque omnino est Calchus, qui electionem hanc anno 1110 contigisse asserit.

(4) Judicii nempe ab ipso per ignis transitum facti.

(5) Fortasse quia contra Paschalis decretum Grossulanam a sede Mediolanensi dejecerant.

(6) Scilicet *gere te, ut virum decet*.

(7) Nempe de *Vareglate*, de quo sup. cap. 5.

(8) Quem Grossulani quoque consecrationi interfuisse cap. 3 dictum est.

(9) Ughellus in epis. Taurinen. Mamardum hunc, quem ipse Mainardum nominat, electum fuisse anno 1109 asserit, quo tamen fundamento ignoratur. Amizonem II ejusdem urbis episcopum fuisse anno 1104 ex monumento marmoreo a Baldessano relato tradit. Ex nostro tamen auctore satis dilucide colligitur, eundem omnino fuisse Mamardum, qui anno saltem 1100 Grossulanum in episcopum Saonensem consecravit, et anno 1112 Jordano in archiepiscopum Mediolanensem inungendo præsens adfuit, nisi quis dicere velit duos fuisse Mamardos Taurinensis urbis antistites, inter quos sedem illam obtinuerit Amizo; quod tamen vix crediderim; quocirca Baldessani relationem, quam ego ad manus non habui, diligentius examinandam censeo.

(10) Azonem.

(11) Ardericum.

(12) Scilicet Januensis, et Taurinensis. Hinc corrigendus Papebrochius, qui in exegesi, cit. num. 105, consecrationem hanc a Bernardo Papiensi episcopo simul cum Taurinensi supradicto peractam fuisse putavit.

(13) Seu præbendæ suæ domum.

(14) Quodnam esset hoc murmur clare enuntiat epistola ipsiusmet Azonis Aquens. episc. ad Henricum imperatorem, quam e cod. Udelrici Bamberg. Eccardus vulgavit tom. I Scriptorum mediæ ævi,

col. 267. Nonnulla inde ad rem nostram elucidandam decerpere opportunum reor. Ait igitur: « Mediolanenses quemdam archiepiscopum elegerunt (Jordanum) et a quibusdam parochianis suis (intellige suffraganeos Arialdum Januensem et Mamardum Taurinensem) eum consecrari fecerunt; quod ego videns contra imperii vestri honorem fieri, omnino interdixi, et licet ab ipsis multum rogatus, hujusmodi consecrationi interesse, nec assensum præbere volui; imo dedi operam erigendi magnum parietem populi contra populum, sub occasione cujusdam alterius archiepiscopi (Grossulani), quem pars illorum intendit deponere, viri scilicet perfectissime litterati, et ingenio astutissimi et eloquentissimi, curiæ vestræ valde necessarii, cujus partem propter honorem vestrum in tantum auxi, quod mediætae populi contra mediætaem populi contendit. Nunc itaque videat pietas vestra, si ad hoc velit me laborare, ut et populus ille maneat divisus, et antiquus ille archiepiscopus a vestra majestate adjuvetur, scribendo præcipite. » Quid Henricus rescripserit nondum emeris. Hinc tamen dignoscimus qui fuerit auctor succensens in urbe nostra civilis belli, quod magna cæde postmodum exarsisse Landulphus noster narrat cap. 25 et 26.

(15) Id est *vigente*.

(16) Procul dubio credendum est hoc fuisse juramentum fidelitatis, quod a Robaldo archiep. Mediolan. præstitum Papis fuisse Innocentio II infra videbimus, indignante clero et populo, atque ipso etiam Landulpho nostro, a quibus credebatur hujusmodi juramento abrogari antiquum Mediolanensis Ecclesiæ decus, ac libertas imminui. Ob id etiam recusatum fuisse a Jordano pallium, sub ea indecora (ut tunc videbatur) conditione, facile possumus opinari.

(17) Ughellus male *Grossulanum* archiepiscopum, loco *Jordani*, consentientem huic fœderi inter Papienses et Mediolanenses inito adducit in episc. Papiensem, num. 64.

quemlibet mortalem hominem natum, vel nasciturum (18).

CAPUT XXII.

De festo Agios, quod fit ad Sanctam Mariam ad portam Vercellinam die, 9 Maii.

Putavi non prætereundum silentio, quod durante lite (1) Grossulani, scilicet 1105 (2), VII Idus Maii (3) inventæ sunt reliquæ pretiosæ in ecclesia Sanctæ Mariæ ad Portam (4), unde ordinarii cum universo clero statuerunt (5) festum solemne illa die (6) in ecclesia prædicta, in cujus rei testimonium talis existat epistola.

Ordinarii cardinales (7) sanctæ Mediolanensis Ecclesiæ, necnon et primicerius cum universo sacerdotio, et clero Mediolanensi, omnisque populus, et omnis ordo laicorum, omnibus sacerdotibus, et clericis, et laicis cujuscunque ordinis in diocesi Mediolanensis Ecclesiæ constitutis pacem, et salutem a Domino, et pleni gaudii participationem. Quoniam ratio exspostulat, et dignum est ut exsultante capite, cætera quoque membra exsultationi congaudeant, ideo immense lætitiæ, quam nobis immeritis et insperantibus divina clementia contulit, vos exsortes esse non volumus. Notum ergo universitati vestræ fieri volumus, quoniam inæstimabiles thesauros, et incomparabiles margaritas sole splendidiore, et omni aromate fragrantiores divino nutu, et munere nuper invenimus, videlicet partem de sudario Domini, et de sindone ejus, et de lapide ubi sederunt angeli nuntiantes resurrectionem Domini nostri Jesu Christi, et de probato ligno salvificæ crucis Salvatoris no-

stri, et de veste sanctæ Mariæ, et de ossibus sanctorum Casti, et Polimii in ecclesia S. Mariæ, quæ dicitur ad Portam. Quapropter non solum in ea die, sed etiam ab ea die, et deinceps factus est ibi jugis, et celebris, et admirabilis concursus plebis utriusque sexus Deum glorificantium et magnificantium, quod hoc tempore tales nobis thesauros sua benignitate revelare dignatus est, quorum patrocinia non solum nostræ, sed et universæ diocesi ejus per Dei misericordiam, protectionem, et salutem futuram etiam (') speramus. Facta est etiam generalis processio (8) ad honorem Dei, et Salvatoris nostri tam ingens, tam solennis, tam admirabilis, qualem nunquam retro ante tempora vel vidimus, vel meminimus factam. Ad hanc igitur solemnitatem annue omnes populi devote concurrunt tam mentium securitate quam corporum obsequio nihil hæsitantes deprimi magnificentissimam remunerationem. Quanta enim virtus sanctorum est, tanta salus *occurrenti populo*. Titulus autem, et nomen ejus eximie festivitatis est Sancti Salvatoris. Terminus autem hujus celebrationis est VII Idus Maii. Rogamus etiam vos, et secundum statutum Ecclesiæ nostræ singulis, et omnibus præcipimus ut in die hujus festivitatis ad honorem Dei, et Salvatoris nostri ab omni opere servili vacetis, et abstineatis tanquam in die Resurrectionis, et Nativitatis Domini nostri Jesu Christi, quo etiam die ad frequentationem hujus solemnitatis statutum est annuale et (") mercatum, et omnibus venientibus ad hanc solemnitatem vel causa orationis, vel causa mercandi, et redeuntibus stabilita est ab omni civitate firma,

(18) Hujusmodi juramenti, quod barbaro vocabulo dicitur *ligium*, quia scilicet homo sic jurans quasi firmiter et solide ligetur, ea est natura, ut intelligatur pacta fidelitas contra omnem hominem, nullo penitus excepto. Hinc patet, cur fœdera de quibus auctor noster hic loquitur, pontificiæ ac imperatoriæ auctoritati contraria dicantur, quia nempe non fuit excepta persona pontificis et imperatoris, prout jura exigunt, et docent communiter auctores feudistæ.

CAP. XXII.—(1) Id est cum nondum discussa Romæ foret Grossulani causa, et pontificio Paschalis decreto adjudicata eidem sedes Mediolanensis, a qua repellendum illum curabat in synodo Romana potior pars cleri et populi, ob Simoniam judicio ignis comprobata, ut supra diximus.

(2) Tristanus Calchus quæ hic narratur ad annum 1107 refert, sed citra verum, ut ex auctore nostro annum signante patet.

(3) Nonus hic dies Maii tam pretioso reperto thesauro insignis, eo anno incidit in feriam tertiam quintæ post Pascha hebdomadæ.

(4) Ita dictæ ex vicinia portæ, quæ Vercellas respicit, quamque tum proxime attingebat antiqua hæc ecclesia. Mansit nihilominus eidem cognomen istud, etiam postquam amplificata urbe primo post Ænobarbi excidium, inde sub Carolo V longe multo retractæ sunt urbis portæ, atque in præsens quoque ita appellatur.

(5) Mediolanensem Ecclesiam sese tunc temporis gessisse, ac si archiepiscopalis sedes vacaret, quamvis revera Grossulanus Romana in synodo legitimus antistes Mediolanensis urbis declaratus foret, festum hoc universi cleri nomine indictum ac celebratum,

nulla prorsus archiepiscopi mentione habita, perspicue docet. Grossulanum siquidem etiam sic restitutum Mediolanensis civitas præsulem suum nunquam agnoscere voluit, ut in fine cap. 12 aiebat Landulphus.

(6) Credibile est, statim anno sequenti 1106 celebrari inceptum hoc festum, id expositæ jugi et admirabili plebis utriusque sexus concursu ab eo die et deinceps facti, ut in epistola mox recitanda legitur.

(7) Nomine hoc passim appellatos fuisse eo tempore metropolitanæ nostræ canonicos, antiqua ostendunt documenta, ex quo Mediolanensis Ecclesiæ dignitas conjici potest; quavis enim tituli hujus ornamentum peculiare minime foret urbis nostræ, ut præter Panvinium, et Macrium erudite ostendit doctrina et pietate eminentissimus olim Ursinus, nunc universo exsultante fidelium cœtu summus pontifex Benedictus XIII in notis ad II provinciale Beneventanum concilium, suo *Sydonico* insertum, nonnisi tamen primariis sacerdotibus nobiliorum Ecclesiarum datum legitimus. Perseverasse apud nos in longum ævum nobilem hanc appellationem, docet oratio in primis sacri solennis Fabricii Castrofranchi majoris Mediolanensis Ecclesiæ cardinalis ordinarij habita a Joanne Ambrosio Bulla et Mediolani edita anno 1557. Postmodum abrogata fuere a S. Pie hujusmodi Ecclesiarum privilegia (si quæ orant.) diplomate expedito anno 1568, 17 Februarii, ut testatur Cohellius cap. 2, § *Et ideo*.

(') A. 1 et 2 esse.

(8) Procul dubio eo anno 1105, sed qua die, ignotum.

(") A. 1 caret hac particula, et.

et inviolabilis trevia (9) 8 dies ante festum, et 8 A dies post festum. Quod si quis hujus treviæ violator extiterit, indignationem Dei non effugiet, et iram totius civitatis super se, et super sua bona gravissimam indubitanter incurret. Colonen (*), quod vulgo Turadia dicitur, sive Portenaticum (10) in his præfatis diebus nulli omni modo tolletur. Ut autem magis sit authenticum, et nulla unquam oblivione deleatur, quod Deo inspirante ad honorem Dei et Salvatoris nostri decrevimus per singulas plebes singulas epistolas in audientia omnium habitantium in eis has litteras legere, et ponere studeant, et in Martyrologio hoc festum scribant; quatenus per singulos annos, et per singulas generationes istos dies nulla deleat oblivio, sed perpetuo, et solemniter honoretur. Hæc autem epistola in scripturis ecclesiæ diligentur et semper servetur valida.

Inventi autem sunt prædicti thesauri scilicet reliquæ: pars de sudario Domini, et de sindone ejus, et de lapide isto, et de ligno sancto, et de sanctis, anno Domini 1105, VII. Idus Maii in civitate Mediolanensi in Porta Vercellina in ecclesia Sanctæ Mariæ, quæ dicitur ad Portam. Fuerunt autem prædicti sancti confessores Castus et Polimius, diacones Sancti Ambrosii (11), quorum corpora jacent in ecclesia Sancti Victoris ad Cælum aureum (12), quæ nunc dicitur ecclesia Sancti Satyri sita juxta ecclesiam Sancti Ambrosii requiescunt. In prædicto autem festo ab ecclesia Æstiva usque ad prædictam ecclesiam Sanctæ Mariæ ad Portam ordinarii hebdomadarii cum aliis hebdomadariis Mediolanensis Ecclesiæ processionaliter vadunt semper præcedentibus vicinis, et parochianis ipsius ecclesiæ Sanctæ Mariæ cum viridibus frondibus, et ramis arborum, candelis accensis alligatis (13) eisdem, et cantantibus *Agios* (14) propter quod dicitur festum *de Agios*, quod est nomen Dei. Qui dicti ordinarii postea celebrant missam in ecclesia Sanctæ Mariæ ad Portam. Deo gratias. Amen, Amen.

(9) Immunitas, seu pax data quando nundinæ durant, Ducang. in Glossar.

(*) A. 1 et 2 Coloneum.

(10) De hoc vocabulo aliisque synonymis hic enuntiatis, fuse Puricellius in dissert. Nazar. cap. 95, num. 7, ubi asserit significari quoddam vectigalis genus a viatoribus persolvendum, præcipue vero teloneum archiepiscopi, de quo Galvanus Flamma in Chron. Maj. cap. 227 in hunc modum scribit: « Archiepiscopus Mediolanensis quosdam alios maximos redditus imperiali auctoritate recipiebat quia super stratas regales in exitu quolibet de comitatu (Medionali) habuit teloneum, et dum intrabat aliquis extraneus in equo, vel cum curru, aut pedibus, dabat telonario archiepiscopi..... census. »

(11) Hoc ex Paulino testatum habemus, qui etiam sub cura alterius ex hisce, id est honorabilis viri Casti diaconi se degisse tradit in Vita S. Ambrosii.

(12) De hac plura disserit Puricellius in *tumulo sancti Satyri illustrato*, cap. 10 et seqq., et in mon. Bas. Ambr., num. 304, ubi etiam expendit num martyres ut alicubi legitur, an tantummodo con-

CAPUT XXIII.

Liprandus admonet Landolphum historicum ut a communicatione Jordani abstineat.

Nunc ad propositum redeo. Presbyter Liprandus in summa sua senectute positus mihi ait: Video te aliquantulum super me erubescere propter ea quæ adversus Grossulanum dixi et feci, sed ut minus inde erubescas, vere dico tibi quod ego illam causam reservo soli Deo omnipotenti, et dum mihi superest spiritus, multum desidero hujus mundi vitam meam finire in manibus eorum, quorum protectione corpus meum, et anima mea, præstante divina gratia, protegatur a manibus eorum, qui protegendo Grossulanum, veritatem Dei occultare voluerunt et volunt. De Ecclesia autem ista Mediolanensi, in qua consulis mihi manere et vitam finire dico quod illa est mihi cupienti Hierosolimam (1) adire, ceu navis sine nauta et remige in portu putescens, quod si vixeris secundum ætatem tuam, eam talem esso experieris. Interim et ego consulo tibi, ut participationem mensæ Jordani, ejusque beneficia, quæ potes tenere propter electionem, et investituram diaconatus capellæ ejus, quam ab eo suscepisti, me nesciente, quam citius vales, et tamen honeste dimittas, nec naquam per illum proficere speres. Vicedomino vero dum gratus et benevolus tibi fuerit, ei tuum obsequium impendere non prohibebis. Per hæc quoque verba, quæ hic meus magister mihi dixit, ipse Jordanus ejusque fabrica (*) mihi suspectus, et in parte suspecta atque grata quemadmodum in vicedomino fuit.

CAPUT XXIV.

Presbyter Liprandus in Pontidii monasterio obiit.

Hujus mei magistri consilium sequens, cum vellem prorsus dimittere Jordani administrationem, delatus est ipse presbyter ad Pontidii monasterium (1), me nesciente, in quo monasterio coram monachis et fratribus in festo sancti Nicolai (2) usque ad festum Epiphaniæ Domini splendide (3) vixit, atque in ejusdem festivitatis nocte quando spiritum emisit, magnus et suavis splendor domum

fessores fuerint prædicti SS. Castus et Polimius.

(13) Peculiaris est, ac recensione dignus Ritus iste in Ambrosiana Ecclesia annuæ supplicationis cum frondibus, et ramis arborum ad cereos intextis; atque ideo Nicolai Serrarii libello *De sacris Eccles. processionibus* aliquando inserendus.

(14) Nomen hoc soleinni huic festo recens instituto tunc inditum, Græcæ linguæ in urbe nostra vigentis eo tempore non spernendum vestigium est.

CAP. XXIII.— (1) Intellige *cælestem*.

(*) A. 1, familia.

CAP. XXIV.— (1) In agro Bergomensis ultra fluvium Abduam situm, cujus primus conditor et abbas fuit beatus Albertus Cluniacensis instituti, anno 1095, Kal. Septembris defunctus, ut refert Mabillonius in *Annal. Bened.* ad ann. 1087, quo conditum fuit hoc cœnobium, et S. Jacobo dicatum. Plura etiam tradit Puricellius in mon. Bus. Ambr. num. 316 et 331.

(2) Id est a die 6 mensis Decembris anni 1112, usque ad diem 6 Januarii proxime subsequentis.

(3) Nempe cum magno sanctitatis splendore.

in qua jacebat, admirantibus circumstantibus illustravit, et illuminavit, et sic ille prædixerat fratribus: In hora illa, quando corpus ejus ferebatur ad sepulcrum solis splendor aeream illuminavit, et nubes cum nive cessavit. Ipso quoque presbytero existente in vita, cum Jordanus (4) et cæteri Grossulanistæ calumniabantur eum et suam legem, nobilis miles Placentinus de faucibus mortis ad laudem ejus ereptus est, quia cum miles ille esset, quasi in summo sensit hunc presbyterum palpare guttur suum, et statim evomuit os piscis, quod suffocabat eum (5). Eodem etiam tempore, cum domus cujusdam sui affinis, et sibi attrahentis arderet, repente imber fuit, et paleam, et domum ipsius presbyteri integre servavit. Quod si currerem per singula, quæ Deus fecit ad laudem ejus, deficeret quidem spiritus meus; sed Deus, qui per omnia sæcula vivit, et regnat nunc, et semper, animæ ejus benedictus (6). Amen. Et mihi gratiam recte scribendi tribuat, quia sincere adhuc cupio scribere ea, quæ in Ecclesia, et in regno per pontifices, et abbates, sacerdotes, et levitas, per consules et cives, et alios Ecclesiæ, et regni ministros seminata et operata sunt, non tantum ad augmentum, sed etiam ad detrimentum religionis et directæ consuetudinis.

(4) Puricellius hoc loco ait, videri legendum cum *Grossulanus*: attamen cur emendari debeat hæc lectio, prorsus non video. Cum enim superius dictum sit, Jordanum Grossulano placuisse, et ab eodem in subdiaconum fuisse ordinatum, non inverosimile est in illius archiepiscopi partibus olim stetit; imo id innuere videtur ipsemet Grossulanus loquens apud Landulphum, cap. 26, et quærolas contra eundem Jordanum cum suis fautoribus instituens, quod videlicet ipse sibi jurasset, et dejurasset.

(5) Miraculum hoc narrat etiam Petrus Maria Campus Hist. suæ Plac. nt. part. 1 ad ann. 1114.

(6) Vitam hujus Liprandi sub titulo *Venerabilis præsevit*; Papebrochius Actis SS. in Append. ad diem 27 Junii post S. Herlembaldi Vitam. Ibidem asserit neminem meminisse ullius cultus eidem ut beato post mortem impensi. Attamen ubi agit de S. Davide solitario Thessalonicensi ad diem 26 ejusdem mensis, tradit ex sanctuario Papiensi Jacobi Gualtæ, die 25 Julii anni 1504 reperta fuisse in ecclesia S. Petri in Cælo aureo Papiæ inter cætera sacra lipsana etiam ossa S. Liprandi seu Luitprundi, quæ ipse credit illuc a Pontidlo translata, hujus Liprandi esse, cum minime facile sit, alium hujus nominis invenire, cui potuerit datus fuisse titulus sancti.

CAP. XXV. — (1) Verba hæc inextricabilem ferme nodum in hujusmodi historia intexere: cum enim certum sit eodem anno 1112 et electum fuisse Jordanum Kal. Januarii, et susceptum ab ipso pallium die 6 Decembris, ut narrat Landulphus, intelligi nequit, quomodo cum historica veritate componi possit, quod idem auctor hoc loco refert, stolam videlicet a Mamardo delatam Roma fuisse præcedenti anno. Puricellius ut se difficultate exsolvat, morem illum producit ab aliquibus usurpatum, ut annum a die 25 Martii exordirentur, atque illo usum Landulphum, ita ut ab eo die alterum jam annum numeraret. Attamen sententia hæc, quæ ingenio non caret, pluribus refelli potest. Primo enim non constat, hanc incarna-

CAPUT XXV.

Jordanus stolam papalem accipiens clericos exturbat, historicum ab ecclesia Sancti Pauli removet.

Igitur presbytero Liprando posito in Pontidii monasterio fama de Grossulano redeunte a Hierosolymis aures Jordani, et ordinariorum ejus implevit. Et Mamardus Taurinensis episcopus iterum Mediolanum venit, atque stolam, quam in præcedenti anno (1) sine sacramento Jordani dare noluit, neque dedit, nunc videlicet in festo Sancti Nicolai, quando presbyter Liprandus Pontidium intravit, super altare sancti Ambrosii posuit, et Jordanus osculatus eam de ipso altari assumpsit: quæ positio, et assumptio absentibus ordinariis et primiceriis facta fuit (2). Deinde securius idem archiepiscopus, quos voluit læsit, me quippe eo tempore injuste turbavit. Quod cum presbyter Andreas primicerius intellexisset, solemniter me suscepit in communi beneficio (3) presbyterorum et clericorum Mediolanensium. Jordanus quoque cum Widoni Falcimari conditori (*) meo pro me dedit pecuniam, nec tamen indulsi ei (4), quam in me fecit offensam. Sed æquo animo sustinui illam, quia cum enses et lanceæ acuebantur, ut adveniente Grossulano ipse ad archiepiscopali sede eiceretur, nimirum (5) si me humilem acolythum neglexit, et presbyterum Ari-

tionis æram ab auctore nostro adhibitam esse in describenda hac historia, cum potius contrarium evincatur cap. 22, ubi Grossulani litem cum inventione reliquiarum in ecclesia S. Mariæ ad portam ad vii Idus Maii sub eodem anno 1105 ponit. Præterea etiam hoc misso, ipsa Landulphi historia Puricellii dicto refragatur. Tradit enim sex mensium intervallum fluxisse a delato per Mamardum pallio ad ejusdem susceptionem die 6 Decembris a Jordano factam. Certe autem a die 25 Martii non sex tantum modo, sed fere novem intercesserant menses. Pagius, qui ad ann. 1112, num. 8, hæc optime advertit, facile se expedit, culpam in amanuensem refundens, cujus e calamo per errorem excidisse ait *præcedenti anno*, cum scribi debuisset *præsentii anno*. Papebrochius eadem via incedens, in Vita Liprandi sup. cit. in altero ex his verbis vitium esse affirmat, ita ut non *præcedenti anno*, sed *præcedenti Junio* sit legendum. Porro uterque, apprimè remi explicat, sed læso auctoris textu. Itaque si me immiscere viris tanti nominis licet, salva manuscripti integritate omnia componi posse censerem, asserendo, Landulphum, qui jam processerat ad narrandam Liprandi mortem, et miracula ipsam subsequente anno 1113, cum revocaret calamum ad ea quæ superiori anno contigerant, usum fuisse hac formula *præcedenti anno* relate ad mortem Liprandi jam narratam, quamvis revera, quæ tunc referebat, anno proxime elapso accidissent.

(2) Fortasse acquieverat Jordanus sacramento a summo pontifice requisito, atque ideo secreto ac veluti per umbras pallium suscepit, nemine ex primoribus cleri astante, ne illorum indignationem contra se commoveret.

(3) Quodnam esset hoc beneficium, jam supra cap. 2, explicatum est. Fortasse etiam in cætum Decumanorum illum admiserat, ut presbyteris sacra peragentibus inserviret.

(*) A. 1 et 2 *creditori*.

(4) Id est minime oblitus sum acceptæ offensæ: quoniam autem hæc esset inferius explicat.

(5) Existimo legendum *nil mirum*.

prandium Paliarium, virum sibi convenientem et in A bello potentem assumpsit, et prout quibusdam placuit nondum esse absurdum (6) quod Gullelmus Venerabilis abbas hoc in tempore subridens et condoleus de iis casibus clericorum, pontificum, militum et civium deseruit Sancti Ambrosii monasterium, et rexit, et regit abbatiam monasterii Sancti Solutoris (7) constructam in episcopatu Taurinensium. Quod si et ego non concupivi per illius Jordani manus ad subdiaconatus gradum promoveri, convicini mei cur per ejus auctoritatem præsumpserunt me exturbare ab ecclesia Sancti Pauli, quæ est titulus ordinationis meæ? et Andreas Sugaliola, qui si presbyter est, plebeianus est (8), quo jure potest ipsam meam Ecclesiam possidere? Insuper manus ejus cur ossa parentum meorum de proprio nostro, non suo sepulcro projecit, et suum mortuum in ipsum posuit? Præterea Sugaliola ille Andreas domos, campos, prata, vineas, silvas et alia multa, quæ mei proprii juris sunt, quare usurpat, vendit et alienat? Hæc quidem si ille, ejusque manus, ejusque auctores religiose et rationabiliter fecissent, defensionesque meas si juste cæcassent (9), et decidissent, meos quidem oculos eruerem, et sepulturam intrarem. Sed, ne moriar, sicuti illi mei adversarii moriuntur, et mortui sunt valde multum desideravi, et desidero ut ii, qui adhuc vivere videntur, a sole justitiæ illuminarentur, ut depulsa schismaticorum et superstitiosorum superbia, spernant suorum auctorum mendacia, atque diligant et teneant quam optimi regis (10), ejusque pontificis (11) patrocinia.

(6) A. 1, placet, non debet esse absurdum. Prudenter enim egisse videbatur Gullelmus abbas recedendo ab hac urbe tumultibus plena.

(7) Migratio hæc a cœnobio S. Ambrosii Mediolanensis ad S. Solutoris Taurinensis anno 1113 contigit, ut etiam Mabillonius in Annal. Bened. ad eund. adnotavit.

(8) Fortasse alteri Ecclesiæ in aliqua plebe ascriptus. Videtur autem hic innui antiqua illa Ecclesiæ disciplina, qua pluribus evulgatis conciliorum decretis cavebatur, ne quis ab eo titulo, seu Ecclesia, ad quam esset ordinatus, recederet, nec ad alterum, majorem licet, titulum posset transmigrare. Vide epist. 173 Joannis PP. VIII., synodum Remensem anni 813, cap. 20, Turonen. III. cap. 14, et alias apud Labbeum.

(9) Alterum ex mss. bibl. Ambr. legit *gustasent*.

(10) Henrici.

(11) Fortasse Grossulani, in quem Hierosolymis reieuntem enses et lanceæ acuebantur, ut paulo antea dixit Landulphus, qui ejusdem depositioni minime consenserat, et Jordani electoribus Andreæ primicerii dictum retulerat *quod male consiliati erant*, cap. 21.

CAP. XXVI. — (1) Anni scilicet 1113

(2) Puricellius in mon. Bas. Ambr. num. 320, et Pagius ad ann. 1113, num. 10 censent, his verbis indicari, Grossulanum hoc eodem mense Augusto bis Mediolanum intrasse, primo scilicet anno 1105, post obtentam a Paschali II, hujus sedis restitutionem, secundo vero hoc ipso anno post reditum a Hierosolymis. Attamen cum in fine cap. 12 Landulphus asserat quod Grossulanus nec sedem, nec munitionem aliquam archiepiscopatus habuerit post

CAPUT XXVI.

Inter Grossulanistas, et Jordanistas pugna committitur, ipsis præsulis ad suos sermocinantibus

In Augusto (1), qui fuit octavus mensis ab illo, in quo presbyter Liprandus obiit. In isto enim mense et Grossulanus a Hierosolymis rediit, et prius post legem factam de eo ignitam intravit Mediolanum (2), ibique tunc ad locum ubi sanctus Victor carceratus fuit (3) suos labores, suosque thesauros sacerdotibus et viris, quos sibi putabat fideles explicavit, et explicando induxit (4) benignitatem, qua pavit et induit Jordanum, quem fecerat subdiaconum (5). Videbatur etiam instare adversus Jordanum eo quod dicebat, eum sibi jurasse et dejerasse (6), quod fortis et valida turba Jordani non sustinuit, sed assumptis armis maximum insultum in Grossulanum fecit. Ipsius autem Grossulani caterva undique concurrens ferendo, et inferendo vulnerationes, orbitationes et multas occisiones in equis et in hominibus, fortiter, et prudenter ipsum Grossulanum per 15 dies in turribus de Porta Romana (7) servavit. Interea Anselmus de Pusterla ad ecclesiam Sancti Joannis, quæ dicitur ad Coneham, audita strage venit, et in concionem, quæ ibi tenebatur ex parte Grossulani locutus, plura consuluit ut pernicioza illa pestis cessaret, et certum locum certumque tempus statuerent, et per legitimam et generalem synodum cognoscerent cujus causa justa foret. Hoc autem consilium, quia Jordano ejusque fautoribus displicuit, pecunia utriusque pontificis ad milites et pedites bellatores, ad clericos quoque et mulieres bella instigantes pervenit, et Jordanus aperto ore coram

legem a presbytero Liprando factam, et restitutionem a synodo Romana statutam, censerem adverbio illo *prins* indicari ab auctore nostro *primitus*, ita ut primus hic fuerit ingressus hujus antistitis in urbem Mediolanensem post ignis judicium contra eundem susceptum.

(3) Carcerem, in quo S. Victor detentus fuit, exstitisse, ubi nunc ecclesia ejusdem nomini dicata S. *Victorelli* ad portam Romanam vulgo appellatur (fortasse ob sacræ ædis angustias, quæ biennio proxime elapso elegantius exstructa fuit, seu ut ab altera S. Victoris secerneretur, quæ etiam in præsens *magni* nomen obtinet) legimus in Vita sancti hujus martyris a Bonino Mобритio relata. Eidem autem antiquitus contermina erat porta, quam Romanam dicimus, quamque solummodo post *Ænobarbicanam* eversionem, amplificata urbe nostra, multo remotius ab ista Ecclesia cives excitaverit. De his sæpius loquitur in suo majori Chron. Galvaneus Flamma, idemque tradit Puricellius in dissert. Nazar. cap. 54, num. 21.

(4) Id est in sermonem induxit, seu commemoravit beneficia, quæ in Jordanum contulerat.

(5) Vide sup. cap. 19.

(6) Hinc patet Jordanum aliquando Grossulani factioni fuisse connumeratum, ut supra diximus.

(7) Suas cuilibet Portæ urbis Mediolanensis fuisse turres, plurimi tradit Galvaneus Flamma; ex eis per Federicum *Ænobarbum* urbe nostrâ, abrasa incœnia sunt, turresque dejectæ. Eas tamen excitare, statim ac respirare civitas potuit, primum consilium fuit, ut docet lapis adhuc infixus lateri arcus, qui Ponti Portæ Romanæ imminet, ejusque inscriptionem refert Puricellius in mon. Basil. Ambr. n. 515.

sua gente de Grossulano, ceu de Simone Mago cantavit, et Grossulanus apud suam plebem idolo, et vitulo conflatili, atque homini perfido, et perjuro Jordanum comparavit. Ac sic stragem quamplurimam uterque pontifex commisecuit, in qua Rogerius de Sorexima miles capitaneus, et Aripandus de Lampugniano (*) vexillifer de Vavassoribus, et Aripandus de Meda civis prudentissimus cum quampluribus ejusdem nobilitatis hominibus occisi sunt.

CAPUT XXVII.

Data pecunia Grossulano, et anselmo de Pusterla Grossulanus Placentiam adiit.

Sed cum Grossulani mantica (1) foret exhausta, et Jordani adhuc onerata, conventio facta est per pecuniam Grossulano promissam, quam ipse Grossulanus, prout dicitur, cum suis et Jordanistis participavit, et facta participatione, Grossulanus Mediolanum exiit, atque Placentiam adivit, ibique in monasterio Sancti Marci, quod est de congregatione Vallis Umbrosæ hospitalitatis invenit Ardericum Laudensem, quem fecerat sibi vicarium in victu, et in vestitu ejusdem congregationis monachum. Alter vero Ardericus de Carimate, qui licentiam jurandi ab isto, cum esset vicarius, suscepit, et occasione illius juramenti sententiam in Grossulanum dedit, et Jordanum in archiepiscopum elegit, Grossulani adventum non expectavit, sed circuiens transmarina loca inventus et jugulatus est a Turcis. Sciendum quoque est quod Grossulano, et Jordano existente auctore (2) Mediolanensium per gratiam domini Paschalis papæ II, clerus et populus Mediolan. natura nobilis, et religiosus in utraque parte, non sine causa dicitur levis, et vanus, et ad cujuslibet novitatis præsumptionem promptus. Cujus enim religionis, nobilitatis fuit ille spiritus qui monuit Jordanum, clerumque suum et populum ut exprobarerit et excommunicaret (3) Anselmum de Pusterla diaconem ordinarium, quia dedit consilium ut Grossulani et Jordani causa discerneret per legitimam et gene-

(*) A. 1, Lampugnano.

CAP. XXVII. — (1) Id est pera.

(2) Forsitan *antistite*; alter enim Paschalis II, de creto restitutus fuerat in sede Mediolanensi; alter vero ab eodem Paschali approbatus per pallii a Marmardo Taurinensi episcopo delati missionem ut supra dictum est.

(3) Hinc colligitur, suasionem cleri et populi, qui Jordano favebant, Anselmum de Pusterla pacis concilia proponentem fuisse statim ab eodem anathemati subjectum.

(4) Vox ista videtur hic pro seductore, seu impostore accipi, quemadmodum id quoque per illam significari tradit Ducangius ex glossa Græco-Latina, et Henricus Stephanus in Thesaur. Græcæ lingue v. πλανός.

(5) Id est examen cathecumenorum habitum tempore quadragesimali circa res fidei, quo explorabant fidei professores, an illi essent idonei ad recipiendum sacrum lavacrum in proximo Sabbato sancto, ut explicat Maerius in hierolexico.

(6) Seu potius, Pallii missione confirmatum.

(7) Etiam hic videtur legendum *nil mirum*.

(*) A. 1. *prohiberet*.

ralem synodum. Iterum qua ratione divulgavit eundem dici erroneum (4), quia cum clero et populo Grossulani scrutinium (5) egit et baptismum? Et contra Jordanum apostolica auctoritate donatum (6) archiepiscopum quis potuit dicere esse simulacrum, et hominem perfidum atque perjurum? nimirum (7) si quæro, quia dum Grossulanus in prædicto Sancti Marci monasterio esset, et Anselmus Mediolani instaret, et obligationem conveniendi ad generalem synodum quæreret, et Jordanus hoc fieri prohibet (*), dicitur et creditur quod pecunia jurata et data (8) fuit Grossulano atque Anselmo, ne persona Jordani calumniaretur ab illis in aliqua synodo.

CAPUT XXVIII.

De moribus, et imbratis (1) presbyteri Nazarii Muriculæ.

Igitur hac cautione (2) facta per presbyterum Nazarium muriculam, et Lafrancum Ferrarium, prout dicitur, contigit quod presbyter Andreas bonæ memoriæ primicerius obiit (3), cui successit dictus presbyter Nazarius, de quo Nazario superest adhuc mihi quædam scribere veluti de homine, qui quasi coætaneus, et condiscipulus existit mecum in una vicinitate, et sub disciplina hujus presbyterii Andree, qui dictus fuit Dalvultum secundum suam cognationem. Iste itaque Nazarius cum esset infra ordinem clericus, et juvenis ingenio acutissimus, non sine causa mihi infantulo adjecit nomen, scilicet Clocam (4) Sancti Pauli. Insuper ipse dum singulariter habitaret solarium (5) suum, me, et rusticum Gemmarum, sive Caccum atque Nazarium Flotam super ipsum solarium induxit, atque de nuptiis fratris sui suave et dulce olsonium nobis præbuit, ubi per præcedentia et sequentia, quæ de libro cordis ejus legi, illius animum prævidi non magis appetere sanctæ Mediolanensis Ecclesiæ decorem, quam ejusdem Ecclesiæ utilem, et honestam nobilitatem. In isto namque tempore nostræ coævitalis, et discipulatus Urbanus papa synodum Placentiæ celebravit (6), atque de Franzia

(8) Scilicet a Jordano, ut initio hujus cap. narravit Landulphus.

CAP. XXVIII. — (1) Vox barbara, qua thecnas, seu conspurcamenta Italico idiomate significare videtur.

(2) Scilicet erogatione pecuniæ facta Grossulano, et Anselmo, ut famæ suæ securitati caveret Jordanus; eaque auctores præcipuos habuerat Muriculam et Ferrarium hic memoratos.

(3) Obiisse hunc Andream sub finem anni 1113, ex supra narratis colligi potest.

(4) Idem est ac *campana*: de hoc nomine antiquitus usurpato in documentis plura disserit Puricel. in Monum., num. 391. Alterum ex nostris mss. legitur *clerica*.

(5) Locus editus, in quo antiqui apricabantur. Cubiculum majus ac superius vocat Ducangius.

(6) Synodus ista celebrata fuit anno 1095, circa mediam Quadragesimam, teste Bertholdo, qui eam luculenter describit, asseritque tam frequentem fuisse, ut ad illam quatuor millia clericorum, et plusquam triginta millia laicorum confluisse perhibeantur.

Mediolanum rediit (7), in qua civitate cum ipse A homo de Magenta, et Joannes Aculeus de Vicomercato, et Mayfredus de Limidi homines litterati (11), et intonsi, ac plures urbani, et plebeiiani non habentes sufficientiam, sequentes partium vulgi clamores et laudes, intraverunt ecclesias, beneficia quarum susceperunt, et inordinati possederunt, donec Arnulphus de Porta Orientali (12) tunc temporis senex Mediolanensis archiepiscopus in Clavatensi monasterio fuit sepultus (13). De cætero prædictus Nazarius cum suæ connexionis turba fere quodcumque voluit fecit in ecclesia Mediolanensi, et in Saona civitate. In Mediolanensi namque sublimavit Anselmum de Buis hominem simplicem in archiepiscopum, qui sublimatus Albinum, Joannem Aculeum, et cæteros de turba connexionis Nazarii sua auctoritate in ecclesiis confirmavit, ipsumque Nazarium et Grossulanum ad omnes ecclesiasticos ordines promovit, et sacerdotes fecit. Nazarius vero ipse

Mediolanum rediit (7), in qua civitate cum ipse A homo de Magenta, et Joannes Aculeus de Vicomercato, et Mayfredus de Limidi homines litterati (11), et intonsi, ac plures urbani, et plebeiiani non habentes sufficientiam, sequentes partium vulgi clamores et laudes, intraverunt ecclesias, beneficia quarum susceperunt, et inordinati possederunt, donec Arnulphus de Porta Orientali (12) tunc temporis senex Mediolanensis archiepiscopus in Clavatensi monasterio fuit sepultus (13). De cætero prædictus Nazarius cum suæ connexionis turba fere quodcumque voluit fecit in ecclesia Mediolanensi, et in Saona civitate. In Mediolanensi namque sublimavit Anselmum de Buis hominem simplicem in archiepiscopum, qui sublimatus Albinum, Joannem Aculeum, et cæteros de turba connexionis Nazarii sua auctoritate in ecclesiis confirmavit, ipsumque Nazarium et Grossulanum ad omnes ecclesiasticos ordines promovit, et sacerdotes fecit. Nazarius vero ipse

(7) Absoluta synodo Placentina, statim in hanc metropolim commigrasse Urbanum II, prodidit Calchius, ad ann. 1095. Vox ista rediit, ab auctore nostro exarata, hoc dilucide comprobatur; idque confirmat diploma a Primo Aloysio Tatto relatum in suis Annal. Comen., part. II, pag. 865, et expeditum « Mediolani xvii Kal. Junii, indict. III. Incarn. Dom. anno 1095 » (scilicet æræ Pisanae, quæ nobis est tantum annus 1095 quod non advertit ipse Tattus, errorem ideo sibi fingens in hujus diplomatis anno, quem corrigendum asserit ad ann. 1095, num. 27), « pontificatus Urbani II papæ anno VIII. » Reversum autem e Galliis fuisse anno 1096, post celebratum in tertia Quadragesimæ hebdomada Turonense concilium ex Bertholdo ad eundem annum discimus; quinimo ex iis quæ scriptor ille subtiliter intelligere possumus Urbani reditum Mediolanensem in urbem circa finem Septembris contigisse; ait enim ibidem: « Dominus papa bene dispositis rebus in Gallia, post reconciliationem regis Galliarum (Philippi I) et post multa concilia, tandem in Longobardiam cum magno triumpho repedavit, et exaltationem S. Crucis (die 14 Septembris) apud Hortarium prope Papiam solemniter celebravit; » Mortaria vero (quam esse locum a Bertholdo indicatum dubitari nequit, cum nullum in tabulis geographicis oppidum aut castrum occurrat cui hoc nomen consonet) concessisse Mediolanum eodem mense credibile est. Pagius ad ann. 1095, num. 15, refragat, et Bertholdum erroris arguit, producens chartam a Boucheo descriptam, in qua sic legitur: « Notum fieri volumus quod ven. papa Urbanus anno Incarn. Dom. 1096, sui autem pontificatus octavo, III Idus Septembris per Castrum Tarasconem transiens, » etc. atque hinc probare contendit, non potuisse Urbanum in festo Exaltationis S. Crucis apud Mortariam esse, cum triduo ante degeret Tarascone quatuor leucis ab Avenione distante. Attamen cum etiam in hac charta æra Pisana sit adhibita, ut perspicuum fit ex pontificatus Urbani anno 8 ibidem expresso, quem perperam emendandum vult Pagius anno 9, atque ideo charta hæc pertineat ad annum 1095, quo primum in Gallias profectus est Urbanus, condemnari erroris Bertholdus minime debet, qui eundem Urbani adventum ad Castrum Mortariæ sub sequenti anno 1096 ponit.

(8) Rectius *Theclæ*. Erat hæc ecclesia illa ad quam æstivo tempore accedebant metropolitani Miste ad divina ibidem mysteria celebranda. Incipiebat autem hoc tempus (docente Beroldo a Puricellio etiam in Dissert. Nazar. cap. 100 relato) ipso Dominicæ Resurrectionis paschali die, quo arcam in speciem arcæ veteris testamenti efformatam solemniter suppli-

catione illuc deferrebant, eandem postmodum reducentes equali prorsus celebritate, cum ad tertium Octobris Dominicum diem sese hiemali ecclesiæ restituerent. Ex his facile percipimus cur in ecclesia S. Theclæ sermonem habuerit summus pontifex Urbanus; perdurabat siquidem æstivi temporis mora ibidem statuta metropolitanis clero ad sacra officia peragenda. Hinc etiam confirmantur quæ superius asseruimus de tempore hujusmodi adventus Urbani ad hanc urbem; debuit enim procul dubio tertiam Octobris Dominicam præcessisse.

(9) Legendum clericus, ut paulo ante nominatur, licet *infra ordines*, id est tonsura tantummodo initiatus.

(10) Usque ad sæculum xv appellatam fuisse hoc nomine S. Babylæ ecclesiam, patet ex Calendar. Ambrosiano anni 1402, in quo ad 27 Septembris legitur: « Depositio sancti Cati episcopi. Statio ad Concilia Sanctorum. » Otto Morena ad ann. 1158 describens Ænobarbicum Mediolani obsidionem, eam vocat *Omnes Sancti*, et *ecclesiam Omnium Sanctorum*.

(*) A. 1. sicut.

(**) A. 1. *expulsionem*.

(11) Nomen hoc etiam pro clerico accipi Macrius in hierolex. testatur. Id in præsentem significari minime crediderim, cum Landulphus statim addat *et intonsi*, ex quo aperte conjicimus eos tonsura caruisse. Dicendum igitur mutilam esse hanc vocem, ita ut loco *litterati* legi debeat *illitterati*, quemadmodum etiam videntur innuere sequentia verba, « ac plures urbani, et plebeiiani non habentes sufficientiam, » scilicet doctrinæ.

(12) Bertholdus, ad ann. 1093, eum vocat *de porta argentea*, ita enim tum temporis appellabatur Orientalis hæc porta, ab argenteis radiis nascentis solis, cui est obversa, ut interpretatur Puricellius in meo. Bas. Amb., num. 280.

(13) De hoc insigni cænobio mentio superius facta est ad cap. 14. Obiit autem Arnulphus archiepiscopus anno 1097, die 25 aut 26 Septembris, ut ex catalogis archiep. Mediol. constat. Interim emendari hinc potest Ughellus, qui in archiep. Mediol., num. 79, scribit sepultum fuisse Arnulphum hunc « apud S. Victorem, cujus ille templum ditaverat fortunis, gratisque, ac privilegiis exornaverat. » Non enim ab isto Arnulpho, sed ab altero ejusdem nominis II, templum, seu verius monasterium illud conditum ac dotatum fuerat, ut in mon. Bas. Ambr., num. 213, Puricellius tradit. Hunc vero archiepiscopum in Clivatensi, seu Clavatensi (quod idem est) monasterio sepultum Landulphi evincit auctoritas.

presbyter factus una cum presbytero Joanne Aculeo sicut supra legitur, in Saona elegit Grossulanum in episcopum, et Anselmi sui ordinatoris vicarium et successorem. Præterea legem, quam presbyter Liprandus fecit adversus Grossulanum iste presbyter Nazarius contempsit, domum quoque hujus presbyteri Liprandi exspoliari cognovit. Propterquam exspoliationem Petrus Pazananus homo de doctrina hujus presbyteri Nazarii occisus fuit. Grossulanum vero restitui in Romana synodo idem presbyter Nazarius cum gaudio vidit, et ipsum restitutum suscepit, eique sicut catholico suo archiepiscopo per undecim annos (14) obedire cognitum fuit. Tandem ipsum Grossulanum apud Hierosolimam peregrinantem deposuit, et Jordanum de suæ connexionis turba in archiepiscopum elegit. Unde contigit, quod ipse presbyter Nazarius exprobratus a suis vicinis suam Ecclesiam dimisit, et per auctoritatem pravorum hominum, et Jordani, quos juste tunc causabam et causo, res et ecclesiam meam usurpavit, et usurpando invenit cilicium, quod magister et avunculus meus ilkesum per ignem transportavit, a trabe (15) ecclesiæ Sancti Pauli deponeretur, et ignominiose consumeretur.

CAPUT XXIX.

Paschalis papa Jordanum confirmat, Grossulanum deponit, qui post annum in Roma moritur.

Taceo multa quæ ipse presbyter Nazarius egit ad mei damnum, meamque injuriam et ignominiam. Dicoque quod post acceptam dignitatem (4) primiceriatus a Jordano, hujus primicerii prudentia tan-

(14) His undecim annis, si ad arithmeticum calculum revocentur, locus esse non potest in chronologia superius statuta, cum electum dixerimus Grossulanum sub finem Augusti mensis anni 1102, depositum vero per Jordani electionem Kal. Januarii 1112. Quocirca existimaverim ab auctore nostro numeratos annos vulgari more, ita ut secundum et duodecimum, quos tantum attingit in archiepiscopali suo regimine Grossulanus pro completis annis computaverit, quemadmodum usurpatum a Domnizone vidimus sub finem primi capituli, ubi scriptor ille tres effluxisse annos a morte Urhani II ad obitum Conradi regis asserit; quamvis, adhibito intermedii temporis recto calculo vix biennium elapsum fuerit, ut ibidem adnotavimus.

(15) Mancus est hic locus, ad deesse videtur verbum hujusmodi, *jussitque ut a trabe.*

CAP. XXIX. — (1) Nempe primicerii Decumano- rum, ad quam, mortuo sub finem anni 1113 Andrea Dalvulto ut diximus, ineunte subsequenti anno promotum Nazarium fuisse credere possumus.

(2) Ob cautionem videlicet initio cap. 28 memoratam.

(3) Legendum procul dubio *meamque dimisit*, ut statim subjungitur.

(4) Concilium hoc Paschalis pontifex celebravit Laterani anno 1116, atque unica absolvit hebdomada. Acta hujus concilii ex abbate Urspergensis descripsit Baronius, aliique.

(5) Cardinalis nempe ordinarii ecclesiæ Mediolanensis, in cuius hierarchico ordine Levitæ, seu diaconi manus exercebat, ut cap. 17 testatus est Landulphus. Hic autem obiter adnotandum quanto in honore haberetur Mediolanensis ecclesia, ac singuli illius primores ministri.

tum valuit, quod furor armorum in Grossulanistas et Jordanistas cessavit (2). Ad ecclesiam Sanctæ Teglæ, in qua fuit conversatio et finis præcedentis Andree primicerii, ivit, et in ea habitavit, eamque dimisit (3). Verumtamen tunc cum meam dimisit, alterum, id est Andream Sugaliolam ipse una cum Jordano eidem meæ ecclesiæ intrusit. Ego itaque mœrens de hac intrusione, et omnis ecclesiastici beneficii et officii in me facta exspoliatione ivi ad synodum quam papa Paschalis pro causa Grossulani et Jordani Romæ celebravit (4). In qua supradictus Anselmus de Pusterla secundum suam dignitatem (5) honestum locum habuit, et sedit. Sed neque pro Grossulano, neque adversus Jordanum, verbum bonum aut malum iu synodo protulit. Jordanus vero a principio synodi usque in finem sedens, et sileus, a dextera apostolici nullo mediante in ipsa synodo fuit (6). At Grossulanus ibi stando et sedendo inter archiepiscopos et episcopos, ceu vir prudens intendebat ad destruendam Jordani impositionem (7) et conversionem (8) eorum qui ipsam fecerant impositionem, et intendendo ad ista egregie loquebatur de positione et restitutione sua, qua positus et restitutus fuit in Mediolanensi ecclesia, cui viro homo qui in ista synodo sive in Lateranensi palatio contradixerit, certum locum non habuit (9). Sed Dominus papa Paschalis quasi affectans reddere illum placabilem Deo, et sibi, ejus scientiam ejusque facundiam (10) commendabat, atque labores, quos ipse papa per se, suosque legatos Romæ, et per Longobardorum provinciam pro ipso Grossulano sustinuerat (11) coram synodo referebat,

(6) Etiam ex hoc loco summa Mediolanensis archiepiscopi dignitas elucet.

(7) In archiepiscopalem scilicet sedem.

(8) Notari hic videtur mobilis eorum animus, qui Grossulano primum faventes in Jordani postmodum partes dellexerant.

(9) Silente Anselmo de Pusterula, ut proximo narravit Landulphus, nemo fortasse ausus est contra Grossulanum insurgere.

(10) Quanta foret in Paschali opinio de Grossulani doctrina, ea docent quæ cap. 11 exposita sunt, Romanam scilicet curiam, omnesque causas ecclesiasticas archiepiscopo huic nostro commendatas fuisse ab illo summo pontifice, ut in iisdem plonum jus diceret. Trithemius quoque, cujus verba exscripsit Baronius ad ann. 1116 nobile hoc eidem elogium dedit: « Chrysolanus (ita enim etiam a Baronio nominatur) Ecclesiæ Mediolanensis archiepiscopus, vir in divinis Scripturis eruditissimus, et in sæcularibus litteris nobiliter doctus, Græca et Latina eloquentia insignis, edidit quædam magnæ auctoritatis opuscula, quibus nomen suum ad notitiam posteritatis transmisit, de quibus ad manus nostras nullum pervenit. » Posterioribus sæculis repertus est tractatus ab ipso editus de Spiritu sancto, quem primus vulgavit Baronius, mutilum tamen. Integrum asservari in bibliotheca regia sub titulo: *Petri Grossulani episcopi de processione Spiritus sancti* asserit Pagius ad ann. 1116, num. 5, unde prænomen *Petri* Grossulano fuisse cum Ughello in episc. Mediolanen. deducere possumus.

(11) In concilio videlicet Lateranensi II, in quo, clericis Mediolanensibus, et Liprando ipso actore innocenti per ignem transitus, de Grossulani Simonia contestantibus, ipsum absolverat, et fortasse etiam

et ad leniendam duritiam et asperitatem eorum, qui nec positionem, nec restitutionem Grossulani susceperant vel suscipiebant, non solum de presbytero Liprando, ejusque lege mentionem faciebat, sed ruinam gambutæ (12) introducebat, quæ ruina tunc apparuit, quando ipse Grossulanus juravit, et ad recipiendam restitutionem ascendit. Insuper inferebat quod Grossulani translatio de episcopatu Saouensi ad archiepiscopatum Mediolanensem utilitatem non contulerat, quos casus Grossulanus clypeo ecclesiasticæ consuetudinis, et legis (13) a se quodammodo repellebat. Verumtamen d. papa, nec synodus, neque in prima, neque in secunda, neque in tertia, sive in quarta die synodi Grossulano per singulos dies pro se, suaque causa in palatio, et synodo agenti non satisfacit. Sed ipse Grossulanus in quinta die (14), qui fuit ultimus illius synodi, apostolico instanti suis cum prædictis objectionibus stendo inquit: Domine, Domine veniam ad vos, quamvis ii, quibus dedisti potestatem judicandi causam meam, me non diligant. Tunc Portuensis Petrus episcopus se et cæteros habentes hanc potestatem de malevolentia habita in Grossulanum honeste et sufficienter excusavit, et cum excusasset, in com-

postmodum per legatos allaboraverat, ut episcopis suffraganeis, ac civibus nostris, eundem a sede Mediolanensi repellentibus, conciliaretur.

(12) Virgæ videlicet pastoralis, quæ manu excidebat in supradicta synodo, ejusque lapsus in argumentum perjurii captus ab aliquibus fuerat, ut cap. 12 narratum est.

(13) De consuetudine ac lege translationum episcopatum in Oriente, tum in Occidente, consulendus Ludovicus Thomassinus *De veteri et nova Ecclesiæ disciplina* part. II, lib. LX et seqq., ubi rem hanc, pro more suo, erudite ac fuse pertractat.

(14) Quintam diem, synodi illius postremam, fuisse Sabbatum, ex abbate Urspergense, discimus, a quo etiam testatum habemus, feria quinta Paschalem in concilio non sedisse.

(15) Scilicet Saonensem.

(16) Legendum *S. Sabbæ*, quod tunc temporis in monte Aventina constructum Græci monachi incolebant, eratque antiquissimum, cum ejusdem mentionem fecerit Joannes diaconus in Vita S. Gregorii Magni summi pontificis. anno postmodum 1144 traditum fuisse monachis Cluniacensibus a Lucio papa II, testatur Baronius ad eundem annum, et patet ex epistola ejusdem Lucii ad Petrum venerabilem Cluniacensem abbatem, in qua monasterium S. Sabbæ a temporibus beatissimi papæ Gregorii (nempe Magni) Romæ fundatum, se eidem et successoribus ejus in perpetuum committere scribit; quamvis epistolam hanc ad annum sequentem pertinere Pagius ostendat in crit. ad ann. 1144, num 5. Cur autem ad illud confugerit Grossulanus, conjecturam hanc producit Purcellius in Vita S. Arialdi lib. IV, cap. 90, num. 17, quod videlicet cum in Oriente (quo tempore Mediolano exulans Hierosolymam perrexerat) egregie contra Græcos schismaticos disputasset, Romæ postmodum moram trahens, cum Græcis catholicis in eo cœnobio degere, ac supremum illi diem obire lubens selegerit. Cæterum emendandi hic sunt Galvaneus Flamma in Chron. maj. Galesinius in tabul. synod. catalogus inscriptus, *Successores S. Barnabæ*, aliiq. loco *S. Sebastiani* perperam reponentes.

(17) Annum obitus Grossulani præclare nobis indicat auctor noster: cum enim concilium hoc Late-

mani concordia illius excusantis, et cæterorum habentium potestatem istam, prolata fuit sententia, quæ prohibuit Grossulanum Mediolanensem Ecclesiam inquietare, et ad episcopatum (15) dixit ei redire. Ipse autem non ad Saonam ivit, sed in ipsa urbe apud monasterium, quod dicitur Sanctus Sabaoth (16) per annum unum, et menses quatuor ut episcopus vixit, atque ibi sepultus est VIII Id. Aug. (17).

CAPUT XXX.

Jordanus papæ gratias agens episcopum Brixianensem consecrat, promittens historico justitiam facere.

Jordanus vero audita, et publicata illa sententia de redeundo Grossulano ad episcopatum coram ipsa synodo Theatrum (1) ascendit, et ibi ad pedes apostolici stratus, grates sibi reddidit, et elevatus ab ipso apostolico gratiam, et virgam pontificalem in ipso Theatro suscepit. Altera vero die ipse Jordanus archiepiscopus monitus a Landulpho Astensi episcopo, et quibusdam aliis episcopis in quadam ecclesia Lateranensi vivo, et deposito quondam episcopo Armano Brixienti (2), ordinavit Brixianensem electum in episcopum nomine Villanum (3). In qua ordinatione secundum ordinis mei officium legi le-

ranense absolutum fuerit Martii undecima die anni 1116, ipse vero superfuisse dicatur anno uno mensibus quatuor, liquido constat obiisse illum anno 1117. Verum quidem est, ex calculo quatuor mensium, quos supra annum a synodo elapsum assignat Landulphus vitæ Grossulani, deduci, quod ipse non VIII Idus Augusti, sed V Idus Julii sepulcro inferri debuerit: totidem enim menses a Martio ad hanc diem intercedunt. Attamen existimo intelligendum auctorem nostrum de contubernio Grossulani apud monachos illius cœnobii anno uno, et mensibus quatuor expleto; illic vero non statim a synodo peracta se contulisse credi potest, sed aliquot interjectis diebus, iis videlicet, qui usque ad VIII Idus Augusti statutum a Landulpho, quatuor mensium computum superant. Ex his refelli debent auctores nostri, qui in designando extremo vitæ hujus archiepiscopi anno, longe a vero aberrant, Galvaneus videlicet Flamma, qui annum 1120 ejus morti statuit, et Tristanus Calchus, qui graviori anachronismo ipsum anno 1110 jam defunctum intrepide affirmat ad illam annum, ne quid dicam de Donato Bossio, qui etiam citius Grossulanum fato ereptum dicit, id est anno 1109.

CAP. XXX. — (1) Locum nempe supra cæteros assurgentem, in quo defixus erat Paschalis II thronus, theatrum fortasse appellatum, quod ibidem nobile sui spectaculum faceret summus pontifex. Vox enim ista, prout a Landulpho nostra usurpatur, in Glossariis deest.

(2) Causam hujus depositionis nemo scriptorum, quos viderim, protulit. Fortasse illum Henrici imperatoris ab Ecclesia damnati partibus sese devovisse quis suspicabitur; sed, ne hoc quidem difficultate caret, cum Joannes alter Brixienensis episcopus ab Henrico imperatore intrusus usque ab anno 1107, ut docet Florentinus, perseverasse in ejusdem gratia conjiciatur ex diplomate dato in illius favorem a prædicto Henrico, anno 1123, quod in epis. Brixien. Ital. sacr. novæ edit. produxit laudatus Galeardus. Silente itaque historia, divinare illam nolumus.

(3) Legitimæ hujus consecrationis, anno 1116 peracte, notitiam auctori nostro debet Brixienensis Ecclesia, quæ perturbatis eo tempore ecclesiasticis rebus, plures simul episcopos sortita, hinc pontificia,

etionem de libro Exodi, atque mitram de capite illius Villani casu ruentem in ipsius capite firmavi. Quia archiepiscopus iste Jordanus in diebus, quibus Grossulanus causam suam notificabat, et ego in voce humilitatis, et mansuetudinis geminata dominatione (4) quæsi audientiam in synodo, promisit mihi satisfacere Mediolani de omnibus, quæ volebam adversus ipsum Jordanum conqueri in ipsa Romana synodo. Cujus promissioni tunc malui credere, quam synodaliter decertare, quia si ea decertatio directe tractaretur, aut Grossulanum et superimpositum (5) damnaret, aut divinam et humanam legem cum ipso papa, salva reverentia sedis copiose (6) iudicio hoc dico (*) sepeliret. Verumtamen pontifex ipse Jordanus, quam Romæ suscepti post victoriam et ordinationem istam, nullam mihi fieri justitiam dilexit, nec fecit; sed inestitam in me augmentavit.

CAPUT XXXI.

Jordanus Henricum imperatorem excommunicat Me-

inde imperiali parte suum vicissim antistitem substituentem, eorundem chronologicam seriem valde implenam habet. Cæterum hic Villanus, cum Anaclo antipapæ impense faveret, ab Innocentio II summo pontifice excommunicatus, ac episcopatus honore exutus est, non anno 1131, ut scripsit Ughellus, sed 1132, ut ex diplomatibus ab eodem Innocentio hoc anno Brixie datis colligimus, quamvis ea sequenti anno 1133 exarata fuisse perperam putarit Galeardus, non advertens annum incarnationis more Pisanorum in iis anteversum esse.

(4) Corruptus videtur hic locus, ita ut legi debeat *petitione*. Altera lectio ms. bibl. Ambr. habet *geminatam donationem*; nihil tamen etiam ab ea recti sensus elicitur, nisi forsitan legi debeat *geminata devotione*.

(5) Id est Jordanum, in archiepiscopum contra Grossulanum electum.

(6) Affluentia nempe rationum, quas ipse producurus fuisset.

(*) A. 2, *in dicto* non habet.

CAP. XXXI. — (1) PRÆSB. tit. S. Chrysogoni a Paschali II, creato, ut refert Oldonius.

(2) De hac legatione Joannis Cremensis nec Oldonius, nec Baronius, nec alius quispiam aliquid edidit; ex nostro tamen auctore constat huc missum, ut contra Henricum imp. anathema publice indiceretur: non nisi apostolica auctoritate id præcipere poterat.

(3) Hinc patet rediisse Jordanum in hanc urbem eodem anno 1116, atque excommunicationem in Henricum ab ipso prolatam esse intra illud tempus, quod a Paschate Resurrectionis Dominicæ ad tertiam Octobris Dominicam interfluit, juxta superius dicta de hac S. Theclæ metropolitana ecclesia in adnot. ad cap. 28.

(4) Causa hujus excommunicationis non alia esse debuit, quam quæ exposita fuit in suprascripto Lateranensi concilio a Conone card. episc. Prænestino, ob videlicet captum indignè tractatum summum pontificem, et noscitur in vincula ac exspoliatos cardinales, et nobiles Romanos anno 1111, propter quæ a tibi pluries Henricus anathemate percussus fuerat, ut Conradus abbas Urspergensis ad hunc ann. narrat.

(5) Phrasis auctori nostro familiaris, adhibita pro *rigente*.

(6) Feralem hunc Italiæ urbibus terræ motum contigisse anno 1117 scribit Rogerius de Hoveden scriptor Anglicus æqualis, qui etiam tradit, 40 dierum

diolani, et concilium provinciale celebrat, a quo historicum conquerentem expulit.

Henricum imperatorem, in quo quodammodo sperabam, ipse Jordanus, si fas est dicere, una cum clero et populo suo, Joanne Cremense cardinali Romano (1) præcipiente (2) in pulpito Sanctæ Teglæ (3) Mediol. excommunicavit (4). Magis vero terræ motus, qui vigilante (5) ista excommunicatione regnum Longobardorum penitus commovit et quassavit (6), me vimirum vigilare fecit. In eo quippe tempore, gentes, quæ viderant magnas ruinas per civitates, et quælibet loca præsertim per Ecclesias, proferebant guttas sanguinis ad modum pluvie de cælo descendisse, monstruosos partus, et alia multa prodigia in aere, in aquis, in montibus, planitiis, silvisque vidisse, et subterranea tonitrua audisse (7), et in hac divina visitatione, et hi qui videbantur esse sacerdotes, ignorabant quo fugerent. Longobardorum autem civitates, et earum pontifices audita legatione Jordani archiepiscopi, et *consulum ejusdem urbis* in statuta die convenerunt (8) Mediolanum

spatio durasse, eoque adeo concussam Longobardiam, ut plurima domorum ædificia corruerint. Rem quoque subdit ad urbem nostram pertinentem, atque ideo minime omittendam: ait enim: « Viri Mediolani patriciæ dignitatis dum de republica tractantes sub una residenter turri, auribus omnium vox foris insonuit, unum ex illis nomine vocans, et festinato exire rogans; quo tardante persona quædam apparuit, quæ vocatum virum, ut egrederetur, prece obtinuit. Exeunte illo turris repente cecidit, et omnes, qui ibidem erant, casu miserabili oppressi. » Diem quo primum quassari tellus cepit tam luctuosa ædium ruina, adnotavit chronographus Hildensheimen, apud Pagium num. 12, tertium videlicet mensis Januarii anni prædicti.

(7) Fusius hæc describuntur a Sigon. De regn. Ital. lib. x, et Conrado Lycostene in Chron. prodigiorum ad hunc annum.

(8) Concilium hoc Mediolanense institutum fuisse sub finem Februarii anni 1117 censuit Puricellius in mon. Bas. Ambr., num. 325, eo ductus argumento, quod Landulphus noster cap. seq. asserat, post hoc colloquium et tempus terræ motus non ultra decem menses et dimidium vixisse Paschalem II. Verum, præterquam quod fallitur asserens Paschalem medio mense Januario obiisse, ut in adnot. ad sequens cap. ostendimus, id etiam adverti debet, epocham obitus Paschalis affigi a Landulpho non concilio Mediolanensi, sed colloquio Arenghi, ubi remissionem peccatorum indulserat Jordanus, ut ostendunt verba initio capituli sequentis posita. Citius igitur, juxta hic narrata crediderim collectam hanc synodum, circa medium nempe Februarium: id enim erui potest ex verbis paulo infra hic positis; in illo namque tempore terræ motus, quæ certe indicant intra (40), dierum intervallum hujusmodi terræ concussionis ab Hoveden superius adnotatum, hæc accidisse; nec celerius statim potest, si aliqua inter indictam et celebratam hoc anno synodum istam, mora itinerum convocatis suffraganeis episcopis concedi debet. Quamvis si candidè verum fateri debeam, valde arduum ad prudentem fidem videtur, credere, tempore ferventis in hac urbe terræ motus, confluere voluisse ad eandem provinciales episcopos, ac celebratam tanta solemnitate synodum memoratam. Quocirca non abs re esset autumare, ea, quæ tanquam post concilium acta inferius narrantur, contigisse revera tempore terræ motus, sed ea Landulphum nostrum hic præpostere congessisse, ut ostenderet male affectum

in Prato Sancto (9), quod dicitur Brolium, ubi archiepiscopus et coss. duo theatra constituerunt. In uno archiepiscopus cum episcopis, et abbatibus, et ecclesiarum praelatis stetit, et sedit; in altero coss. cum juris, legum et morum peritis, atque in circuitu eorum affuit innumera multitudo clericorum et laicorum, mulierum quoque, et virginum expectantium sepelitionem vitiorum, et suscitationem virtutum. Veruntamen presbyter Orlicus de Sancto Martino, qui pro domino suo Grossulano adhuc in Roma vivente crucem ferebat, nec ego qui pro me, meoque magistro, scilicet presbytero Liprando jam Pontidii sepulto iustitiam quærebam, et crucem portabam, in eloquio illo sive, tempore audientiam habuimus, Jordano prohibente, atque in me furente. In isto namque tempore terræ motus Jordanus, ejusque vice dominus Orlicus una cum quadam turba pravorum (*) hominum descendit ad Arenchium (10), ubi plures homines me absente invenit, atque ego, cum essem penitus hujus concionis, sive Arenchii ignarus, Rolandus ablatius Lanfredi coram Jordano, totaque illa gente mentitus ait: Me fore perjurum Jordani, quem Jordanus mendacii hujus certissimus non correxit, sed conticuit. Vicedominus vero tenere me excusa-

vit, licet illum Rolandum esse mentitum approbatissime novit. At ego longe magis sollicitus, altera die veni in locum, qui dicitur Brolium archiepiscopi (11), ibique cum tenerem crucem (12), et pignus (13), in manibus meis, et pro iustitia mihi conservanda quærerem audientiam ab ipso Jordano, et cuncto populo, ibi timore ruinæ materialium congregato (14), ut missam et prædicationem audiret, idem Jordanus in me abusive clamavit: Landulpho, homo diaboli, tace. Sed et cum vilissem populum et gentem fere totam intendere ad vocem meam, prosiluit de cathedra cum furore dicens: Si illum audieritis, me non audietis. Tunc furentis turba populi oblita sui jurati juris (15), vociferavit mihi: Tolle te hinc, tolle. Ab eis itaque recessi. Sed hi, qui ibi, et alibi pacem, et remissionem peccatorum (16) tam in isto pontifice quam a suffraganeis ejus, et consulis ejus susceperunt, non diu misericordes aut pacifici habiti sunt.

CAPUT XXXII

Mortuo Paschali imperator Burdinum in antipapam eligi fecit, quem Gregorium nominavit.

Paschalis papa, ad quem religio et remissio peccatorum tunc spectabat, post hoc colloquium et tempus terræ motus non ultra decem menses, et

semper fuisse erga se animum Jordani; concilium tamen dilatum fuisse, quousque depulso timore præteritum infortunium, securius agi res posset. Hoc enim posito facilius admitti queunt, quæ Puricellius adnotaverat, videlicet celebratum vere fuisse concilium decem cum dimidio mensibus ante Paschalis mortem: sic namque in 6 Martii diem synodus incidisset, quo tempore pax animis agitata redire poterat, quæta jam tellure ab Idibus Februarii. Ne tamen huic opinioni, a me prolata, indulgentior sim, vetat Landulphus ipse, qui cap. 53, narrat in Terdonensi palatio, ab episcopis et cardinalibus Callistum II, comitantibus, declaratam fuisse irritam sententiam quandam, « Quam Jordanus archiepiscopus cum suis consulis, in tempore terræ motus, de suo theatro divulgaverat. » Id enim procul dubio ad hoc concilium referri videtur.

(9) Quinam esset hic locus, *Pratum sanctum*, appellatus, nullum in antiquis urbis nostræ monumentis vestigium inveni. Fortasse in archetypo littera tantum initialis S. legebatur, quam Amannensis pro Sancto exarandam putavit, cum tamen scribi deberet scilicet, quemadmodum in altero ex mss. Biblioth. Ambr. expresse legitur. Certe Landulphus cum de altera synodo a Grossulano celebrata in hoc eodem Prato sermonem habuit, cap. 9, *Sancti* vocem minime adiecit: vide quæ ibidem retulimus.

(*) A. 2, *paucorum*.

(10) Describit hoc Galvaneus Flamma in Chron. Maj., cap. 43, his verbis: « Inter ecclesiam majorem et ecclesiam S. Theclæ fuit quoddam ædificium dictum *Arena*, nunc dicitur *Arengum*, et erat rotundum et magnum, cujus muri erant alti, nigro et albo marmore vestiti, et erat locus atrocitatis magis, quam consolationis, quia rei ibi puniebantur. » etc. De hoc arengo meminit Tristanus Calchus ad ann. 1162, et Puricellius plura disserit in Mon. Bas. Ambr., num. 441.

(11) In catalogo archiep. Mediol. ms. in Bibl. Ambr., quem conscripsit presb. Antonius Confanonerius anno 1408, ubi de Alamanno, seu Adelmanno archiepiscopo nostro fit mentio, hæc leguntur:

« Extra civitatem erat Brolium, ubi nunc feria 6 sunt mundicie, quod appellabatur Brolium archiepiscopale, ubi statutis horis diei aliquas pias causas audiebat. » Fortasse conditum erat hoc Brolium archiepiscopi ea in area, quæ etiam in presens mundinis præcipue eorum quolibet Sabbato inservit, jacetque ante Ticinensem portam in amplam protensa planitiem.

(12) Is enim Italicorum mos erat, ut habentes que-relas crucem manibus preferrent, teste Radevi o in continuat. Ottonis Frisingen. lib. II, cap. V, de quo fuse Felix Osius in notis ad Morene historiam, num. 64, atque ad hunc morem revocanda sunt quæ de cruce perlata vel a se vel ab aliis in hac historia pluribi narrat Landulphus.

(13) Nempe vadum, seu fide jussionem; ea enim formula olim in iudicis obtinebat, ut de præsequenda appellatione pignus daretur. Hujus rei exemplum reperies in Annal. Rogeri de Hoveden. part. poster. pag. mihi 693. Plura lege in Glossar. Ducangii v. *Vadium*. Antiquis erat *vadari*, vel *vadimonium sistere*, *promittere concipere*, et *obedire*, ut in Brissonio De verb. signif.

(14) Hinc quoque dignosci potest, acta hæc fuisse, vigente adhuc terræ motu.

(15) Libertatis videlicet publica auctoritate firmatæ, qua cuique licebat eo in loco jus suum proferre.

(16) Intellige quo ad pœnam, quæ indulgentiarum munus est, nec plenaria dabatur, cum permagna tunc foret episcoporum parcitas in iis dispensandis, ut docet Thomassinus De vet. et nov. Eccles. discipl. part. I, libr. II, cap. 15, num. 3 et seqq. Certe in dedicatione ecclesiæ S. Sepulchri solemniter peracta anno 1100. Anselmus archiepiscopus noster eandem visitantibus tertiæ tantummodo delictorum partis remissionem indulsit, ut in documento penes Puricellium ad annum illum relato legitur. Ex Urspergensis vero constat, etiam ab ipso Paschali II, summo pontifice non nisi 40 dierum indulgentiam concessam fuisse anno 1116 visitantibus, ac venerantibus limina apostolorum.

dimidium vixit (1). In tempore cujus mortis imperator, audita legatione Romanorum (2), a Taurinensium partibus (3), Romam adire festinavit (4). Ex qua urbe simul cum Romanis quarto Nonas Martii misit Gagetas (5) legatos, legando Joanni Gagetano electo in papam, cardinalibus quoque et episcopis, qui cum ipso erant Gagetiis, uti Romam redirent, et in ecclesia B. Petri hoc quod faciendum erat de papa substituendo una cum ipsis juste et catholice facerent (6). Sed septimo Idus ejusdem Martii in ecclesia B. Petri præsente imperatore Henrico, et populo Romano, cleroque astante, in aliquo illud responsum quod legati imperatoris Romanorum vel cum eligentibus a prænominato electo audierunt, et susceperunt quodammodo relatum est, videlicet, quod in proximo Septembri ipse cum cardinalibus et episcopis provinciarum, Mediolani vel Cremonæ esset (7), et tunc Romani, et imperator quid agendum sit de se in papam electo, vel alium substituendo per doctrinam cardinalium et episcoporum sufficienter cognoscerent. Romani vero non intelli-

A gentes hanc responsionem fore sufficientem et legibus, et canonibus, atque suis petitionibus convenientem, commoti clamaverunt: Nunquid honorem Romæ volunt illi; transferre Cremonæ? Absit! Sed, ut ubique valeamus astutias eorum opprimere, qui a nobis exierunt, et Cajetas fugerunt, secundum auctoritatem legum et canonum eligamus nobis papam prudentem, et bonum juxta ista, vel consimilem formam verborum Romanorum. Magister Guarnerius de Bononia (8), et plures legisperiti populum Romanum ad eligendum papam convenit (9), et quidam expeditus lector in pulpito S. Petri per prolixam lectionem decreta pontificum de substituendo papa explicavit. Quibus perceptis et explicatis, totus populus elegit in papam (10) quemdam episcopum Hispaniæ (11), qui ibi aderat cum imperatore. Quem electum imperator duxit in pulpitum, ubi ipse electus interrogantibus de suo nomine dixit: Meum nomen est Burdinus (12); sed quando papa Urbanus ordinavit me episcopum nominavit me Mauritium (13). Tunc quidam de indutis

CAP. XXXII. — (1) Obitus Paschalis incidit in diem 24 Januarii anni 1118, ut Petrus Diaconus, Chronographus Malleacen. et Pandulphus Pisanus testantur; quavis hic postremus in Vita ejusdem Paschalis ponat xv Kal. Februarii, errore fortasse Amanuensis, cum scribendum esset xii Kalendas, ut ex ipsomet Pandulpho eruitur, qui post tres vacantis sedis dies electionem successoris die 25 Februarii contigisse asserit.

(2) Qua videlicet monebatur de festinata electione in summum pontificem Joannis Cajetani S. R. E. cardinalis sub nomine Gelasii II. Hujus pontificis Vita a Pandulpho Pisano familiari conscripta cum prolixis commentariis Constantini Cajetani data est tomo III collectionis.

(3) Non a Taurinensi, sed a *Paduano* agro profectum fuisse Henricum, ut Romam se conferret, scribit abbas Urspergensis ad hunc ann. 1118, idemque tradunt Gobelinus Persona ætate vi, cap. 58, ac Sigonius De regn. Ital. Quid si forte Landulphus scripserit a *Tarvisianum partibus*, ejusque loco Amanuensis, male intellecto verbo illo, reposuerit *Taurinensium*? Si genuina esset lectio, quam affert Pagius junior in *Gregorio Antipapa* num. 57 ubi verba Urspergensis abbatis adducens, loco *dum Paduanis regionibus immoraretur*, legit *Padanis regionibus*, conciliari possent, quæ de discessu Henrici a *Taurinensium partibus* Romam versus tradit Landulphus noster. Attamen, cum in Chronicis Urspergensis abbatis a me inspectis clare legatur *Paduanis regionibus*, nec aliud ejusdem exemplar viderim, rem indecisam relinquo, quam nonnisi ex diplomatibus, si quæ emeruerint, elucidari posse existimaverim.

(4) Diem ingressus Henrici imp. in Urbem adnotavit Falco in Chron. nempe secundam Martii ingredientem: noctis enim silentio, et instructis insidiis Romam intraverat.

(5) Id est *Cajetam* Gelasii II patriam. Causam protectionis narrat prædictus Falco: « Apostolicus itaque regis ipsius adventum sic latenter deprehendens, reminiscens qualiter rex ipse dominum papam Paschalem ejus prædecessorem, et cardinales fraude et dolo cepisset, absque mora cardinalibus convocatis fluvium Tiberis ingressus est, deinde prosperis ventis mare sulcantes pervenerunt Calenum (verius *Cajetam*), ut notat etiam Pagius. »

(6) Diversimode legationem hanc refert idem Falco; inquit enim, delegasse Henricum ad Gelasium II nuntios, ut in Urbem reverteretur, quoniam ad ejus consecrationem libentissime interesset, et corroborare desideraret, sed animadversa imperatoris nequitia a summo pontifice increpatos fuisse legatos, ac re infecta dimissos.

(7) Hæc eadem narrat Gelasius ipse in epistola ad Gallos, quæ in tom. X Concil. Labbei pag. 817, legitur. Controversiam tamen ibidem decidendam eam esse dicit Gelasius, quæ inter Ecclesiam et regnum vertebat, non quæ hic subjungitur de electione facta, aut substitutione faciendâ summi pontificis. Item non in proximo Septembri se adfuturum Mediolani, vel Cremonæ ait, sed in proxima B. Lucæ festivitate, quæ die 18 Octobris celebratur.

(8) Hunc memorat Otho Morena in Hist. rer. Lauden. ad ann. 1158, eumque ait fuisse magistrum quatuor insignium legis doctorum, quos ad colloquium cum Italiæ principibus in Ronchaliis initum Fridericus Anobardus acciverat, subditque Distichon, quod in extremis laborans confecit, cum a discipulis suis interrogaretur, quem ex quatuor illis doctoribus successorem sibi in cathedra designaret.

(9) Id est *congregavit*.

(10) Quo die peracta fuerit nefaria hæc electio docet ipsemet Gelasius in epist. suprad. in qua scribit fuisse diem 44 a sua electione, nempe nonum, vel decimum Martii. Consonat auctor noster, qui ad vii Idus ejusdem mensis ferale hoc schisma conflatum tradit.

(11) Fuerat primo hic pseudopontifex episcopus Conimbricensis, inde vero defuncto S. Gerardo Bracharensi archiepiscopo, in illius sedem successerat anno 1110. Pallium a se eidem datum (cum videlicet sub Paschali II, diaconi cardinalis et cancellarii [munus obiret], testatur ipse Gelasius II, in epist. sup. relata.

(12) Varia de hoc nomine inter scriptores agitantur, ut tradit Baluzius ejus Vita tom. III Miscell. inserta, qui tamen Roderico a Chuna in Hist. eccles. archiep. Bracharen. adheret, ut credat, gentiliū hoc ipsius cognomen fuisse.

(13) An primo inditum illi foret hoc nomen a summo pontifice, an vero proprium ipsius esset, deliniri hinc facile nequit. Mauritium Burdinum appellatum simul fuisse tradunt iusti-

habitu ecclesiastico de pulpito ad populum tertio clamavit: Vultis dominum Mauritiū in papam? Qui tertio respondentes et clamantes, dixerunt: Volumus. Tunc ipse cum cæteris astantibus clericis aperto libro super hunc electum, et manto cooperatum sublimi voce clamavit, dicens: Et nos laudamus, et confirmamus dominum Gregorium. Facta igitur electione ista ad hunc modum, imperator hunc papam suum Gregorium (14) permōvit; et per castrum Sancti Angeli in palatium Laterani perduxit. In quo iste pontifex, si fas est dicere, cathedram sedit, et prandium sumpsit, et pernoctavit. Altera vero die nullo mediante idem papa eundem imperatorem ad ipsum palatium suscepit, et cum ipso ad ecclesiam Sancti Petri rediit, ante cuius, et super cuius altare de clero coram imperatore, et pluribus Romanis in eadem die ad ordines promovit, et missam cantavit, ibique per quot dies et menses habitavit (15), et fidelitatem suscepit, atque splendido de lege Dei, et ecclesiasticis consuetudinibus prædicavit absque ullo rancore, pacem regno, et sibi, et suum papam Gaietano Joanni papa electo

exclamavit (16), donec imperator iterum ad Germaniam rediens, (17) ipsum Gregorium suum papam in Sutrina civitate, quasi securum fecit (18).

CAPUT XXXIII.

Gelasius papa Gaietæ consecratus Januam, et Pisas fugit, tandem in Franciam, ubi moritur.

In temporibus autem istis, in quibus, hic Gregorius de clero quemdam ante altare sancti Petri ad ordines promovit, Gaietanus in papa electus, et presbyter, et propterea (1) apud Gaietam solemniter est consecratus, (2) et Gelasius papa secundus est vocatus, qui etiam per plures dies et menses (3) cathedram apostolicam in Laterano sedit, ipsumque palatium cum cardinalibus et episcopis habitavit. Deinde ipse cum navigio Pisas, Januam, pluresque civitates, et loca super mare posita quæsit (4). Eadem navi ejus affixa S. Ægidio (5) regnum Franciæ intravit, et cum benigne foret receptus a principibus illius regni (6), de mundo migravit Duniaci (7). Cui Viennensis ille episcopus successit (8) de regia stirpe genitus (9), et syrojum, quam ipse papa Gelasius convocaverat, iste archiepiscopus re-

quidem summus pontifex 25 Januarii, die secunda Martii Urbe abscedere coactus est, metu Henrici jam ad porticum S. Petri concubia nocte latenter properantis. Burdino vero atque Henrico post Pentecostis festum Roma digressis, in Urbem rediit Gelasius, peregrini tamen potius quam domini specie, ut loquitur illius itineris comes Pandulphus; sed paucis etiam tunc tempore morari potuit ibidem optimus pontifex, Henrici fautoribus denuo in ipsum per arma insurgentibus, adeo ut Kalendis Septembris vix elapsis, Pisas solvere, atque in Gallias migrare selegerit, ut ex Falcone jam memorato testatum habemus.

(14) Nempe VIII hujus nominis.
(15) Usque ad secundum Junii ejusdem anni 1118 Burdinum sub Gregorii VIII nomine Romæ mansisse certum ex est Petr. Diac. lib. iv, cap. 64, qui eo die, Pentecostis solemnitati tum sacro, Henricum imperatorem iterum coronatum ab ipso fuisse testatur.

(16) Seu per contemptum derisit.
(17) Statim a coronatione in Liguriam rediisse Henricum, tradit Petrus Diac. loc. cit. Continuatur vero Chronici Sigeberii hæc insuper addit ad hunc ann. 1118: « Henricus imperator ab Italia in Lotharingiam repatriat, et secundum illud: *Qui a multis timetur, necesse est ut multos timeat, conjuratos in se regni principes modo minis, modo blanditiis, modo vi, modo satisfactione ad pacem invitat.* »

(18) Altera lectio ms. bibl. Amb. habet *securum duxit*, incongrue tamen: Henrico enim discedente, non illico Sutrium petiisse Burdinum, sed Romæ adhuc moratum fuisse ex Pandulpho in Gelasii vita discimus, qui de Henrico loquens, ait: « *Eadem via, qua venerat, in Alamanniam rediit, idolo suo in urbe relicto.* »

CAP. XXXIII. — (1) Legendum papa, pro ut in altero ex mss. bibl. Amb. congrue scriptum reperitur.

(2) Eodem circiter die, quo superius diximus acclamatum Romæ pseudopontificem Burdinum, consecratus est Gaietæ legitimus pontifex summus Gelasius. Cum enim tantum diaconus foret eo tempore, quo ad supremam sedem promotus fuit, et teste Falcone Beneventano loc. cit. nonnisi jejuni tempore, id est in iv. Temporibus sacri ordines conferrentur, non potuit, nisi nona die Martii, in quam anno 1118 incidit Sabbatum iv. Temporum vernaliū, presbyter ordinari, dieque 10 Romanus pontifex consecrari; quocirca emendandum Pandulphi textum male ab Amanuensi descriptum, ubi legitur *Gelasius infra Kat. Martii in papam consecratur* advertit Pagius ad ann. 1118, num. 6.

(3) Uno tantum mense, et paucis diebus Romæ sedisse Gelasium II, cum primo ad cathedram S. Petri ascendit, ex superius dictis patet: creatus si-

quidem summus pontifex 25 Januarii, die secunda Martii Urbe abscedere coactus est, metu Henrici jam ad porticum S. Petri concubia nocte latenter properantis. Burdino vero atque Henrico post Pentecostis festum Roma digressis, in Urbem rediit Gelasius, peregrini tamen potius quam domini specie, ut loquitur illius itineris comes Pandulphus; sed paucis etiam tunc tempore morari potuit ibidem optimus pontifex, Henrici fautoribus denuo in ipsum per arma insurgentibus, adeo ut Kalendis Septembris vix elapsis, Pisas solvere, atque in Gallias migrare selegerit, ut ex Falcone jam memorato testatum habemus.

(4) Gloriosa ubique pietatis, ac muneris sui pontificii monumenta reliquit Gelasius, quæ hic recensere non vacat, sicuti nec loca mari circumflua ab ipso in itinere peragrata, quæ ab auctore nostro innuntur, cum hæc in Pandulpho superioribus tomis edito, et in utroque Pagio legi commode possint.

(5) Attingisse portum S. Ægidii cum sua navi Gelasium scribit Pandulphus citatus. Cum tamen fanum S. Ægidii, in Orcitana provincia positum, una leuca a Rhodano fluvio distet, appulisse ad Rhodanum Pagius asserit ubi supra num. 14.

(6) Id tradit etiam Falco loquens de Gelasii in Gallias accessu his verbis: « Continuo archiepiscopi omnes, et episcopi, proceresque alii, gaudio cum ineffabili, et honore immenso eum susceperunt. »

(7) Legendum Cluniaci, quo se perferri, cum Matiscone gravissima agritudine laboraret, instantissime præcepit, ut Hugo monachus Cluniacen. apud Pag. ad ann. 1119, num. 3 testatur, ibique extremum vite suæ diem imposuit, pleuritico morbo consumptus, die 29 Januarii anni 1119.

(8) Guido Viennensis archiepiscopus post duorum dierum interpontificium, Kal. videlicet Februarii, ut contra Ordericum et Papeprochium statuit Pagius loc. cit. num. 5, Gelasio successit sub nomine Calisti II.

(9) Patrem habuit Willelmum Burgundiæ comitem, sororem vero nomine Gillam, quæ Humberto II comiti Maurianensi, seu Sabaudie nupta Adelaidem peperit Ludovico VI Francorum regi anno 1115 in matrimonium collocatam, ut Pagius loc. suprad. testatur. Consanguinitatis lineam a regibus Alamanniæ, Franciæ atque Angliæ duxisse scribit Panulphus in ejus Vita

nis celebravit (10). Sed prius cum imperatore colloquium (11) habere disposuit. De concilio autem isto, sive colloquio plura scribere, digitum meæ sexagenariæ ætatis (12) non constringo.

CAPUT XXXIV.

Bellum inter Mediolanenses, et Cumanos oritur, in quo civitas Cumana destruitur.

Sed ad prænotandam inquietudinem Langobardorum, meamque molestiam redeo. Quoniam quidem ubi imperator a Roma exivit (1), et se a prædicto papa Gregorio sive Burdino prolongavit, mox manus Guidonis Cumani episcopi, ejusque militum, et civium violenter apprehendit Landulphum Carcanensem Mediolanensis Ecclesiæ clericum ordinarium, et ministrum (2), atque in ipsa apprehensione interfecit Ottonem ipsius Landulphi nepotem (3), et urbis Mediolani egregium capitaneum. Hinc Jordanus pontifex Mediolanen, concionem militum, et civium clamantium in Cumanos (4) intravit. Ibiq; connumerando et lamentando quamplura mala, quæ Cumani fecerant in rebus, et hominibus archiepiscopatus Mediolanen. ipsam turbam concionis ad faciendam vindictam inflammavit. Eodem quoque tempore idem pontifex Jordanus obseratis januis ecclesiarum suo populo negavit introitum (5), nisi materiali gladio vindicaret malitiam Cumanorum.

(10) Indictum fuisse a Gelasio II concilium in media Quadragesima Remis celebrandum tradit Eadmerus cœvus scriptor apud Pagium *ibid.*, num. 2. Votum Gelasii absolvit Callistus II, a quo vigesima Octobris die anni 1119 celebratum Remis fuit concilium a Labbeo tom. X relatum.

(11) Series hujus colloquii vere statuti, sed minime initi ob malam Henrici fidem, diserte describitur in Hlessonis scholastici commentariolo de Actis hujus concilii Remensis, inserto in Concil. Labbei, tom. X, col. 872.

(12) Hinc annus, quod Landulphus in lucem editus est deduci potest, sexagesimus enim circiter sæculi XI esse debuit, si calculus annorum ab hujus concilii celebratione desumatur. Attamen cum primo hujus historiæ capite Landulphus asserat, se tempore Robaldi jam infulam archiepiscopatus Mediolanensis ferentis scribere incepisse, ætas illius nonnisi ab anno 1135, quo Robaldus electus est archiepiscopus, aut aliis duobus, in quibus historia hæc desinit, computanda est: quocirca dicendum, Landulphum circa annum 1076 enatum fuisse.

CAP. XXXIV. — (1) Post diem nempe Junii anni 1118, ut superius dictum est.

(2) Id est *diaconum*. Violentiæ autem hujus apprehensionis ab auctore nostro relate causa fuit, quod Landulphus ab Henrico imp. institutus fuerat ejusdem urbis episcopus contra eundem Guidonem Gelasio II legitimo pontifici adhærentem, ut in decursu hujus cap. Landulphus noster narrat.

(3) In hoc tumultu non tam Ottonem, quam alterum ex ejus nepotibus nomine *Bolanum*, ino etiam Landulphum ipsum pseudoepiscopum, dum arma capiuntur, interemptum Tristanus Calchus lib. vii, Hist. patr. et Ughelli in episc. Comen. num. 48 tradidit; falso tamen. Ex nostro enim auctore constat Landulphum prædictum e vinculis paulo post a Mediolanensibus ereptum, ut infra narratur.

(4) Tristanus Calchus loc. cit. rem narrat, quæ Mediolanensium iræ in Comenses succendendæ faces subdidit, eaque refertur etiam a Benedicto Jovio

Demum ad sonitum vocis, et jussu hujus pontificis Mediolanensis populus cœpit facere guerram Cumanis, (6) atque in primo exercitu, quo Mediolanenses castra metati sunt in Caneto (7), civitatem ipsam Cumanam occupaverunt, ipsumque Landulphum, qui investituram Cumani episcopatus a rege (8), et ordinationem a patriarcha Aquileiensi (9) suo metropolitano susceperat, de captione liberaverunt. Sed Cumani illico restituti Mediolanenses expulerunt, et quos invenerunt jacentes in fuga, sive in spoliis oneratos, in morte, et in cre gladii dimiserunt (10). Guilicionem vero Bucardum, et Lanterium Sicheri, quemdam quoque meum nepotem, et plures de egregiis militibus, et civibus Mediolani resistentibus ipsis fugantibus occiderunt.

B Marchiones vero et comites Longobardiæ in hac tempestate (11) convenerunt Mediolani, ut ibi coram episcopis suffraganeis et comprovincialibus explicarent imperatoris innocentiam, et ipsum imperatorem perducerent in archiepiscopi et episcoporum benevolentiam. Episcopi itaque consedentes in palatio Mediolanensi, una cum archiepiscopo attente audierunt marchiones et comites fideliter loquentes de domino suo, propter quorum verba quamplures arbitrati sunt imperatorem esse alienum ab excommunicationis culpa (12). Sed dum archiepiscopus et episcopi contentiose adversus marchiones et comi-

lib. i Hist. Novocom., videlicet conjuges et propinquos interfectorum, vestes læteras et adhuc sanguine infectas Mediolanum delulisse, et cum lacrymis, ac miserabili ejulatu Jordano archiepiscopo, et cuncto populo ostentasse, rogasseque, ne tam sæva, ac inhumana crudelitas inulta relinqueretur. Motos inde lacrymis, et habitu squalentium cunctos ad commiserationem, tandemque decretum bello prosequendam injuriam esse. Alteram tamen causam Jordano fuisse, ut ad bellum contra Comenses populum suum armaret, asserti Landulphus noster, nempe mala, quæ Comenses in rebus, et hominibus Mediolanensis sui archiepiscopatus perpetraverant.

(5) Id est interdicti pœnam comminatus est.

(6) Inceptum fuisse hoc bellum contra Comenses anno 1120 Sigonius asseruit *De regn. Ital.* lib. x, male tamen, ut ex nostro auctore perspicuum sit, illud afligente eidem anno, quo Henricus imp. Romæ discessit, id est 1118, ut jam prænotavimus.

(7) Ager est adiacens duobus insignibus vicis Comensis ditionis, *Grandato* videlicet, ac *Lucino*.

(8) Henrico nempe hujus nominis IV, qui eundem in episcopatum substituit Hartuvico ejusdem urbis episcopo ab ipso olim instituto, ac defuncto anno 1093, vel 1094, ut primus Aloysius Tattus docet in *Annal. Comen.* ad ann. 1093, num. 18: propterea vero Landulphus ab Urbano II excommunicatus, atque ab episcopali dignitate detrusus fuit anno 1095, ut idem Tattus ad hunc ann. refert.

(9) Ulrico scilicet, quem ultra annum 1118 Vitani produxisse, additamenta in Ughelli *Ital. sacr.* tom. V, edit. Venet., num. 57 comprobant.

(10) Pugnam hanc diserte Calchus describit; plura in Comensi anonymo leges.

(11) Id est hoc eodem anno 1118.

(12) Henricus in pluribus conciliis excommunicatus fuerat, et in ipsa etiam hac nostra ecclesia S. Theclæ, ut initio cap. 31 narrat Landulphus. Postremo etiam cum eum idolo suo, id est Burdino, anathemate conflixerat Gelasius II, cum Capuæ moraretur, teste abbate Urspergensis ad hunc ann.

tes, duces et reges (15) disputarent, milites et cives Mediolani in atrio ecclesie jurabant facere guerram Cumanis, donec vicum et coloniolam (14) destruerent, civitatem quoque ipsam dissiparent. Huic autem juramento manus Vidonis (15) episcopi Cumanorum resistit (16). Sed Arduinus ejusdem episcopatus advocator (17) consensit, et ut ipsum juramentum compelleretur, multum studuit. Verumtamen utrorumque, scilicet Vidonis et hujus advocati studium, recte, sive non recte, dicitur fuisse iniquitatis seminarium. In quo enim semine quis vivens vidit tot pessima opera? In hoc semine castra multa, et jucundissima, et oppida fortissima cum habitantibus, et villis suis utrobique, etsi non æque combusta sunt, et destructa. Naves quoque multæ, et bellicosæ cum viris, et innumerabili multitudine hominum in lacubus submersæ jacent. Ipsa tandem civitas suis evacuata cultoribus, lacrymabilibus oculis suam ruinam quotidie videt (18), vel plures quoque de clero et populo totius orbis propter diversa studia (19) Romani pontificis, et ejusdem urbis, et ecclesie Patritii, et advocati, sive pie, sive non pie, dicuntur certare ad animarum perditionem, et maximam corporum confusionem. Ego autem memor horum malorum diversas suffero perturbationes, non quia schisma sedeat in animo meo, sed quia schismaticis usurpantibus res meas non consentio. De ipsis apud pontifices, sacerdotes, milites, cives, consules, et reges justitiam quæsi, et quæro.

CAPUT XXXV.

Historicus ante Calixtum papam Terdonæ et Placentiæ de Jordano frustra conqueritur.

Guerra Cumanorum et Mediolanensium durante,

(15) Pagius ita explicat, *id est jura prætensa a regibus Longobardiæ*. Certe Italiæ reges sese in jura ecclesiastica plurimum intrusisse, ex historiis illius ævi notum est: contra hæc declamabat archiepiscopus noster.

(14) Duo Comensis civitatis suburbia, quæ velut duo brachia lacum influentem complectebantur.

(15) Nempe illa pars populi, quæ Guidoni Comensi episcopo adhærebat.

(16) *Lege restitit.*

(17) Deceptus est Tattus ad ann. 1124, ab hoc nomine existimans esse gentilitium familie, quocirca eum sub num. 114 aperte asseruit ex advocatorum familia progenitum: quam longe tamen hoc a vero absit, qui modice in historia versatus sit, facile deprehendit: id enim officii nomen erat, ut dilucide ostendit auctor noster, et fuse Du Cangius explicat, ubi de *advocatis ecclesiarum* disserit in Glossar., tradens eorum munus fuisse jura et bona ecclesiarum tueri, atque ideo *defensores* etiam passim solitos appellari.

(18) Bellum hoc, decennii odii grave, fervensque assidua strage utriusque partis, ac ob lacrymabilem arcium pagorumque ruinam feralis memorie, magna ex parte descripsit Corius et Calchus lib. vii Hist. patr. Integro tamen poemate complexus est Anonymus Comensis eo tempore vivens, quod hic proxime editum eruditissimis adnotationibus illustravit vir cl. mihi que ingenii amœnitate ac doctrinæ præstantia summo charus P. Joseph Maria Stampa; quocirca hic diutius immorari supervacaneum censeo, eidem gloriam elucidati hujus belli ultro re-

atque eorum pontificum, et consulum, nisi dominum papam Calixtum, et Jordanum archiepiscopum cum pluribus ecclesiasticis, et sæcularibus viris illustribus conserere in Terdonensi palatio (1), in quorum presentia querelæ meæ causam protuli, scilicet de D. Jordano, et querendo introduxi injurias, et homicidium (2), quod manus ejus fecit in me, præter litteras quas D. papa Gelasius misi illi pro me, quarum exemplum hoc est:

« G. episcopus, servus servorum Dei, ven. fratri Jordano Mediolanensi archiepiscopo salutem et apostolicam benedictionem.

« Frater iste Landulphus ab ecclesia sua se queritur exturbatum. Quod autem ab eo queritur (3) ut titulationis suæ certificationem exhibeat (4) secundum B. Gregorium ridiculum demonstratur. Quod enim ait, juxta ejusdem beati Gregorii dicta et legum statuta probare debet, alioquin non est huic calumnia hujusmodi occasionibus impingenda: sed nisi alia causa impediatur, suæ restituatur ecclesie. Datum Gajetæ Idibus Martii (4). »

Ipsæ vero Jordanus cum non haberet unde se suamque urbem excusaret, et ibi coram papa taceret, interrogatus ab Abraham presbytero, et magistro suo capellano ait: Quid debeo ei respondero? Ille non tenet me pro episcopo. Tunc dominus Lambertus Ostiensis episcopus (5), et domini Calixti prolocutor (6) quasi papa (7) sua manu apprehendit me stantem, et proferentem: Domine, ad hæc debeo respondere, et ait mihi publice: Frater, deposuisti querelam tuam, et tempus Januarii non est aptum calcandi uvæ in torculari (8): dominus quippe archiepiscopus occurrit nobis propter eos, qui in-

linquens.

(19) Schisma videlicet Burdini catholicam convolvens Ecclesiam.

CAP. XXXV. — (1) Anno 1120 Calixtus II, « peragratis Provinciæ partibus, et Alpium difficultate transcensa, » ut loquitur card. Aragonius in ejus Vita tom. III edifa, « ad S. Ambrosium (oppidum prope Susam) eum jucunditate pervenit, inde ad populosas Lombardiæ civitates descendit, et Terdonæ circa finem Quadragesimæ constitit.

(2) Metaphorice id asserit Landulphus, de iuribus suis quodammodo jugulatis; mortuus equum conqueri non poterat.

(3) *Lege queritur*, ut in aliis bibl. Ambr. mss.

(4) A. 1, *cohibeat*.

(5) Anni videlicet 1118: illic enim appulerat sexta circiter ejusdem mensis die.

(6) Summus postea pontifex sub nomine Honorii II.

(7) Vox ista pro *advocato* sumitur, pluraque exempla profert Du Cangius in Glossar. præcipue illud petitum ex vita S. Willibaldi in qua hoc habetur: « Et in celebratione concilii tanquam verus cancellarius, ac prolocoator concilii a dextris archiepiscopo proximus assidebat. »

(8) Altera lectio ms. bibl. Ambr. melius habet *quasi propria*; particula enim quasi ab auctore nostro frequenter adhibita nil verbo, cui adjicitur, minuit, ut cap. I jam monuimus.

(9) Vulgare proloquium, ut quis importunitatis arguatur; neque enim tunc *Januarius* mensis, sed *Aprilis* currebat.

adiantur gratiam Imperatoris (9); volumus ideo nunc audire de ejus consolatione, et non perturbatione, atque cum ipso invenire, qualiter valeamus cum isto domino nostro propere, et prospere Romam adire, ejusque sedem obtinere. Interim archiepiscopus cum istis, et aliis suis fratribus poterit habere consilium, et facere tibi bonum. Jordanus itaque ejusque cœtus locutus de sua opulentia in illa vespertina hora, et die altera palatium descendit, et in tertia, quæ dies fuit Dominica de ramis Palmarum (10) in ecclesia Sancti Martiani cum suis suffraganeis Petrum Terdonensem electum, licet modo abjectum (11) in episcopum ordinavit. In eadem quoque civitate et festivitate de ramis Palmarum Guazo clericus de *Oreo* (*), et Mediolanensis Ecclesie lector accepit chartam a pontificibus, et cardinalibus subscriptam confirmantem ipsius Guazonis conjugium esse legitimum, quod Jordanus archiepiscopus cum suis consulis in tempore terræmotus de suo theatro (12) divulgaverat esse adulterium. In die autem altera, quæ fuit secunda feriã, dominus ipse electus papa Terdonam exiit, cum quo Olricus vicedominus Mediolanensis, Jordano archiepiscopo redeunte Mediolanum, usque Placentiam ivit, qui vicedominus cum intenderet excusare suum archiepiscopum, mihi reiteranti querelam in Placentino palatio de sensu suo ait: Feroce animum geris. Cui quidam meus frater, Liprandus nomine, respondit: Si secundum

ferocitatem vellet agere, in una die posset quinque millia hominum excitare, qui pugnarent bellicis armis pro se. Huic verbo vicedominus consensit. Et dominus papa surrexit, et cameram intravit, et cæteri, qui ibi aderant, potentes, tam episcopi quam cardinales, de suis cœperunt loqui confluentibus (13). At ego, illis dimissis, perveni ad cameram, de qua dominus papa dignatus exire ad me dixit: Frater, pecunia est res de qua homo potest facere multum bonum: tu pecuniam non habes, nec tempus supersedendi causæ tuæ (14) nunc est: sed Deus potens est dare, et transacto isto Paschali festo (15) per vicedominum mandabo archiepiscopo, ut non sit tibi molestus, sed benignus. Sed post hoc Paschale festum Romani propere et solemniter susceperunt ipsum papam Calixtum (16), et ipse cum Romanis Sutrium comprehendit Burdinum papam (17), deinde et in loco, qui dicitur Cana (18), posuit comprehensum.

CAPUT XXXVI.

Mortuo Jordano Olricus eligitur in archiepiscopum, qui ad dexteram Calixti papæ sedit contrariante Ravennate.

Deus omnipotens neque per litteras domini Gelasii, neque per legatum (1) Calixti Jordanum mihi suavem, sive benignum fecit, sed de mundo illam tulit (2), et gratia presbyteri Nazarii primicerii, et cæterorum, quos suspectos habebam, et habeo, Olricus vicedominus Jordano successit (3), qui fere

(9) Jordanus enim archiepiscopus noster in concilio Mediolanensi sup. relato, strenue pugnaverat contra marchiones et comites, qui ad illud conveniant, ut innocentiam Henrici tutarentur, eumque in Jordani et suffraganeorum benevolentiam perducerent.

(10) Anno isto 1120, in diem 11 Aprilis incidit.

(11) Huic abrogatum fuisse ab Innocentio II, in concilio Pisano Verthonensem episcopatum ob manifestissimas vitæ culpas, testatur Ughellus in *Epis. Verthon.*, num. 52.

(*) A. 1 et 2, *Oreo*.

(12) Connotatur hic a Landulpho concilium alterum Mediolanense, ad quod solemnius celebrandum duplex in prato Brolii theatrum excitari jusserat Jordanus; de quo vide cap. 31.

(13) Fortasse opulentia, ut de Jordano paulo ante narratum est.

(14) Id est *discutiendæ*.

(15) Moratum fuisse Placentiæ Calixtum etiam transacto Dominicæ resurrectionis festo, colligitur ex diplomate ibidem dato 1x Kalend. Maii, indict. XIII, *Incar. Dom. anno 1121* (aræ Pisanæ), pontificatus anno II, in favorem ecclesie S. Evasii de Casali, quod ex archivo ejusdem ecclesie adhuc ineditum inseruit historiæ suæ chronologicæ ms. prædicte ecclesie Benedictus Collius ex oppido Lû Montisferrati, antiquitatis amantissimus, mihi que humanissime communicavit.

(16) Calixtus Romam pervenit tertia Junii die, ut ex epist. Æginonis abbatis apud Baronium ad hunc annum 1120 constat.

(17) Quæ hic de Burdino pseudopontifice narrantur, non ad hunc ann. 1120, sed ad sequentem pertinent. Ex Falcone siquidem Beneventano habemus, eundem victum armis, captumque Romam deductum fuisse, ibique ad 1x Kal. Maii camelis impositum, ac per summam ignominiam vestibus

exutum, turpissimum sui fecisse spectaculum. Pompanum hanc publici ludibrii luculentius narrat card. Aragonius in *Vita Calixti* sup. cit. quem vide in *tomo III*.

(18) Locus corruptus; legendum *Cava*. In arce Fummonis prius conclusum, ac deinde ad Cavensæ monasterium perductum Burdinum, ubi perseverans in sua rebellionem vitam finivit, legitur in card. Aragon. loc. cit. Rem aliter describit Baluzius, *tom. III Miscell.* Ait enim anno sequenti 1122, Burdinum a Calixto II de Cava extractum in Janua, quæ arx est in rupe imminente civitati Sancti Germani ad custodiam fuisse traditum, id asserente Anonymo Casinensi, quem edidit Antonius Caraciolus: denique hinc etiam eductum ab Honorio II, anno 1124, in arcem Fummonis non longe ab Alatro civitate in Hernicis translatum fuisse; ibique ad extremum usque senium perductum, tandem vivere desiisse.

CAP. XXXVI.—(1) Nempe Olricum vicedominum, cui Calixtus se injuncturum superiori capite pollicitus fuerat, ut e Placentia Mediolanum reversus pontificium mandatum Jordano renuntiaret, ne eidem Landulpho molestus esset, sed benignus.

(2) Obiit Jordanus archiepiscopus die 4 Octobris 1120, ut ex catalogis vetustis archiepisc. Mediol. colligitur; quocirca corrigendus est Calchus, qui Jordanum e vivis excessisse ante annum 1118 scribit; quomodo enim occurrere potuisset Calixto II, Terdonam ædempti anno 1120, ut superiori cap. narravit Landulphus, si biennio ante fato creptus fuisset?

(3) Olricus iste, quem alii Henricum, Honorium, et Honoricum vocant, electus fuit Mediolani archiepiscopus die 17 Novembris anni ejusdem 1120, non 1121, ut male asseruit Ughellus in eodem Olrico; id enim ex antiquis catalogis clare deducitur, ut videri potest in cit. Exegesi Papebrochii num. 106.

simili modo me gravavit, ut Jordanus, fere quia hic in communi officio, et beneficio cum ordinariis, et decumanis presbyteris non prohibuit. Verumtamen illo Olrico archiepiscopo sedente in Roma tunc cum papa Calixtus synodum Romæ celebravit (4), ergo ab ecclesia mea exturbatus, et propriis meis rebus et allodiis expoliatus, coram D. papa Calixto, ejusque curia consedente in Lateranensi palatio causam meam notavi, et ut eam explicarem in synodo, synodum intravi. In qua synodo gratia antiquæ honestatis Mediolanensis Ecclesiæ (5), et condiscipulatus ejusdem Olrici valde condolui de perturbatione, quam Ravennas archiepiscopus faciebat sibi. Poscebat enim Ravennas locum sedendi in synodo ad dexteram apostolici nullo mediante, quem locum Grossulanus possedit quando restitutus fuit (6). Jordanus quoque, qui Grossulano successit, eundem locum habuit. Tunc quando idem Grossulanus eundem Jordanum deponere studuit (7). Hac itaque ratione, et multis aliis, quæ tunc in memoria non habebantur (8), dominus Olricus Mediolanensis archiepiscopus locum illum obtinere non dubitavit. Sed tamen ipse Mediolanensis

A Olricus in feria secunda, qua incapta et celebrata fuit synodus (9), loco vacante, neque in palatio, neque in synodo apparuit. Synodus vero tunc in tertia feria non fuit: et idem Mediolanensis palatium non intravit; sed in quarta feria, dum synodus celebrata fuit, Olricus idem Mediolanensis archiepiscopus ad dexteram apostolici Calixti nullo mediante sedit.

CAPUT XXXVII.

Historicus sentit imperatorem, ad quem pergebat, defunctum. Olricus moritur. Anselmus eligitur in archiepiscopum.

Ego expectans alteram diem convenientem meæ causæ, meæque querelæ, ex improvviso vidi, et audivi, quod dominus papa gratia consecrandi altare (1) dissolvit synodum in ipsa die Mercurii, nec ultra ab eo synodum celebrari audivi, nec vidi. Sed sperans in Domino persensi quod dominus Olricus Mediolanensis archiepiscopus prout moris et legis consuetudo exigit (2), pro rege Henrico oravit, et ei ramos Palmarum per Landrianensem Thealdum Mediolanensis Ecclesiæ egregium notarium in Germaniam misit. Ego itaque ut ad ipsum regem pervenirem, et ei sicut patri

(4) Concilium hoc generale Lateranense primum anno 1122 Baronius affixit; sequenti tamen anno 1123 celebratum fuisse xv Kal. Aprilis ex antiquis scriptoribus evincit Pagius ad hunc ann. num. 1.

(5) Dignitas primatus Ecclesiæ Mediolanensis supra cæteras, post Romanam, Italiæ Ecclesiæ comprobata jam fuerat usque ab anno 501, 2 et 3, in tribus a Symmacho summo pontifice synodis celebratis, quibus præfuit Laurentius Mediolani archiepiscopus, primusque omnium et ante episcopum Ravennatem subscripsit, ut videri potest in Labbeo tom. IV conciliorum ad prædictos annos. Consule Puricellium, qui in Vita ejusdem Laurentii fuse hanc prærogativam nostræ Ecclesiæ contra Rubeum pro Ravennatibus pugnantem firmat, cap. 24.

(6) Anno videlicet 1105, quo Paschalis II synodum Romæ habuit, ut superius contra Puricellium eundem anno 1103 figentem jam diximus.

(7) Nempe in alia synodo ab eodem Paschali anno 1116 celebrata, de qua recolit cap. 29.

(8) Id præcipue memorandum erat quod Arnulphus tomo IV præsentis collectionis editus narrat, videlicet, cum Romæ imperiali diademate præcingendus foret Conradus (anno sæculi præcedentis 27) contendentem Ravennatē archipræsule Mediol. Heriberto apud sum. pontificem dexteræ honorem, statutum fuisse in plena synodo, « ut Ravennas nullo modo in æternum se Mediolanensi præferret antistiti. »

(9) Ex hoc Landulphi nostri loco morem in generalibus synodis servatum, ne unquam diebus Dominicis prima sessio inciperetur, Pagius confirmat num. 1 ad ann. 1123.

CAP. XXXVII. — (1) Card. Aragon. in Vita Calixti II, tomo III hujus collectionis edita hæc habet: « Hic a fundamento construxit in palatio Lateranensi capellam S. Nicolai, ad assiduum Romanorum pontificum usum. » Hoc itaque fuisse altare, cujus consecrandi gratia synodum in eodem palatio coactam dissolvit, valde verosimile est.

(2) Quæ fuerit lex ista, aut consuetudo, cujus inveterato usu archiepiscopo Mediolanensi munus illud incumberet, ut ramos Palmarum ad imperatorem transmitteret, ex historiis nostris colligi nequit. Id in honorem splendoremque Ecclesiæ Mediolanensis

trahit Puricellius in Mon. bas. Ambr. num. 354; grandioribus ideo litteris hanc Landulphi periodum, non secus ac alteram de sede ad dexteram summi pontificis contra archiep. Ravennatē obtenta, imprimi curans. Fortasse opinari quis posset, quemadmodum mos antiquus obtinuit, ut Romani pontifices auream rosam quarta Quadragesimæ Dominica solemniter benedictam principibus viris dono mitant, ita inter reliqua Ambrosianæ Ecclesiæ decora hoc etiam connumeratum, ut præmissa precum celebritate lustrali aqua conspersi rami Palmarum Cæsari sacrum munus destinarentur. Attamen cum Beroldus, horum temporum scriptor sæpius relat. ritum omnem Dominicæ Palmarum, ac reliquarum festivitatum describens, morem hunc adeo splendendum silentio prætereat, inani dicto onerare gloriam nostram non ausim. Certe in usu fuisse superioribus sæculis, ut rami Palmarum ad imperatorem mitterentur, luculentum nobis testimonium præfert epistola 32 Joannis papæ VIII ad Carolum Calvum imp. apud Labbeum tom. IX Concil., col. 28 relata, quæ sic incipit: « Inter cætera, quæ vera crescente religione ob olim ecclesiastica facta vestra pietati duximus intimanda, virentium vobis Palmarum eccobravium mittimus; » et in decursu: « Optantes enim, vos de cunctis adversariis triumphare, nihil aptius vobis, quam ramos Palmarum duximus offerendum. » Cur autem Olricus noster hoc tantummodo tempore dicatur pro Henrico orasse, et palmæ donum deferri ad eundem curavisse, ideo crediderim factum, quod imperator ille retroactis annis in schismate fuerat, atque ideo etiam Olricus Calixto II, vero Christi vicario, adhærens, eundem in Italiæ regem inluime recognoverit. Cum igitur in synodo Lateranensi inter sacerdotium et imperium firmata pax fuerit, et restitutum in Ecclesiæ Rom. gratiam Henrico nullus jam obex adesset iis peragendis, quæ mos, et legis consuetudo exigebat, muneri statim suo satisfacit archiep. noster, publice pro ipso ad aras preces effundens, mittensque ad eundem ramos Palmarum, quibus regiam Italici imperii dignitatem in ipso testaretur, simulque felicium eventuum omen præstaret, quemadmodum offerri palmam Galliæ regibus, cura primo solium adirent, Hincmarus tradit.

et domino meo causam meam notificarem, iter cum puero (3) subintravi, et vitans manus Cumanorum, qui tunc temporis guerram faciebant Mediolanensibus, Veronam adivi, ubi Bernardum episcopum (4), meum quondam gratum condiscipulum inveni, et per ipsum fere usque ad introitum episcopatus Tridentini bene fui. Et cum sperarem ibi in melius procedere, pie et tenere condolui super regis Henrici morte (5). Unde valde fessus redii ad domun-

(3) Id est famulo: servulos enim etiam senioris ætatis pueros a dominis dici asseruit S. Ambrosius lib. 1, De Abraham c. 9, quod adnotatum velim etiam pro cæteris hujus hist. locis, in quibus hoc idem verbum occurrit.

(4) Præclaro genere apud Brixienses natum, ad Veronensem sedem promotum fuisse anno 1123, in eaque usque ad 1135 perdurasse, Ughellus auctor est in episc. Veronen., num. 78.

(5) Extremum diem clausit Henricus V Junior dictus anno 1125, x Kal. Junii, teste albate Urspergensi, aliisque apud Pag. ad hunc annum, n. 7.

(6) Gravis controversia est inter historicos, quoniam vere anno obierit Otricus. Pagius ad ann. 1120, n. 8, certum esse ait mortem ejus incidisse in an. 1122 (lege 1125, quo Otricum Lateranensi concilio interfuisse ipse Pagius testatur). In idem consentiunt Calchus, Sigonius, Puricellus, Ughellus, alique. Sed contra stat auctoritas Landulphi facti præsentis, qui audita morte Henrici imperatoris, cum in consiliis Tridentini episcopatus moraretur, postmodum patriæ suæ restitutus, considensque in domo sua, ex ululatu et fletibus civium de Otrici obitu admonitus fuit. Itaque non ante an. 1125, quo sublatu fuit Henricus Cæsar, Otricum satis concessisse dicendum est. Adde quod tabula synodalis aliique antiquiores archiepiscoporum Mediol. catalogi concordibus numeris 5 annos, menses 6, dies 11 regiminis Otrici tribuunt, unde sequitur obisse illum die 28 Martii an. 1126, ut in seq. not. accuratius ostendam. Abduxit celebres illos scriptores in eam opinionem, quæ præcipit mortem Otrici, documentum a Puricellio relatum in Monam. basil. Ambr., n. 336, cui subscriptus legitur Anselmus Mediolanensis archiep.; nota autem anni eidem apposita est 1125; ex quo inferunt mortuum eo anno Otricum, electumque Anselmum ejus successorem. Sed ego adverto illud idem documentum inchoari nomine Otrici archiepiscopi, in eodem legi inter quatuordecim alios ibi nominatos: « Signum manuum Anselmi de Pusterla, Arialdi Grassi, etc. » Itaque rationabiliter credi debet scripturam illam fuisse conceptam primitus notato anno, quo erat archiepiscopus Otricus, et cum versaretur circa quasdam lites inter canonicos et monachos Ambrosianæ basilicæ, novis in dies intervenientibus difficultatibus protractam suspensamque tandiu hæsisse, donec, rebus omnibus sub Anselmo compositis, ejus ad archiepiscopatum evectio subscriptione fuerit firmata. Exemplum in promptu est ab ipso Puricellio desumptum. Profert ille Dissert. Nazar., c. 106, n. 8, duplicem chartam confectam anno 1175, in quarum utraque hoc ad calcem legitur: « Ego Algisius Mediolanensis archiepiscopus subscripsi; » cum tamen certum sit S. Galdinum, cui Algisius successit, triennio adhuc in hujus Ecclesiæ regimine supervixisse, defunctum solummodo anno 1176. Non alta ac via expedit Puricellius, nisi asserendo « binas illas Algisii subscriptiones non eo protinus factas tempore, quo documenta ipsa confecta fuere, sed post aliquos inde annos; forte siquidem alie postea lites excitatæ fuerunt, quibus e medio tollendis prodesset subscriptionem illam (archiepiscopi) superaddi. » Hæc eadem in præsentis documenti controversia Puricellio reponimus. Mihi certe ex contextu

culam meam cum mœrore: in qua ego sedens, et de solito more pro victu meo scribens, audivi voces, et fletus de morte Otrici archiepiscopi (6), et subsequenter compulsus a promiscuo sensu meæ cognitionis et vicinitate, ab ipso officio meo surrexi, atque ad D. Anselmum de Pusterla a presbytero Nazario primicerio, et cæteris clericis ordinariis, et episcopis suffraganeis in archiepiscopum electum (7) perveni. De cujus Anselmi morte nimirum valde sa-

ipso documentorum hæc videtur genuina solutio nodi, quem implicant notæ annorum hujusmodi, scripturis adjectæ; nam conjectura illa utriusque erudita, quod viventibus adhuc Otrico et Galdino electi fuerint in archiepiscopos, ut vulgo dicimus, coadjutores, Anselmus et Algisius, nova omnino mihi videtur in hæc Ambrosiana Ecclesia, in quam hujusmodi morem inductum credere vetat silentium veterum omnium ac recentium scriptorum, præcipue Landulphi nostri, qui et Anselmi electionem post mortem Otrici et eventus omnes etiam minoris momenti minutim describit, et substitutos absentibus archiepiscopis vicarios Grossulanum atque Ardericum, et expulso a Mediolanensibus Anselmo hoc eodem, suffectum notat administrationi Ecclesiæ Robaldum episcopum Albeusem, quin tamen nullam de ista prævia Anselmi ante mortem Otrici electione faciat mentionem. At poeta anonymus coævus et ipse scriptor ad annum 1125, vocat Anselmum archiepiscopum inthronizatam. Non igitur: sed quam obscure, quam involute scribit, ut arduum sit verum ejus sensum attingere! Deinde nec novum, nec poetæ injuriosum est dicere quod figurate locutus fuerit, quatenus eo anno cum Otricum Romæ detineret Lateranense concilium, partes absentis archiepiscopi contra Comenses ageret Anselmus tam superbe, ut juxta vulgare proloquium inthronizatus dici posset. Valde autem historico nostro injuriosum esset suspicari quod rem tanti momenti, ejus nullam aliud exemplum fuerat in Ecclesia Mediolanensi, et quam ignorare non poterat, cum hujusmodi electiones fierent in publico populi conventu, negligenter omiserit. Fortius etiam ea conjectura eliditur in Algisio; nam S. Galdini Vita, quam paulo post ejus obitum fuisse contextam Henschenius censet in Act. SS., ad diem 18 Apr., describens extremum diem quo S. Galdinus quievit, adhuc cimetariarum titulo Algisium notat, dum ait: « Quia corporis multa debilitate laborabat (Galdinus) missarum solemniam a supra memorato cimetaria, qui postea successit, celebrari præcepit. »

Præterea vetustiores catalogi Mediolanens. archiep. aperte tradunt denas hebdomadas ac dies quatuor interessisse ab obitu S. Galdini ad electionem Algisii, et historici fore omnes Mediolanenses, quin et Sigonius et Ughellus asserunt in his cæmbris divisum prius fuisse clerum, aliis archipresbyterum, aliis archidiaconum promoventibus, tandem, ne longius protraheretur electio, deflexisse omnes in electionem Algisii cimetariarum. His positus, an credi possit successit archiepiscopum coadjutorem vivente adhuc S. Galdino, lector judicet, quem ne longius onerem, alia firmiter omisso.

(7) Antequam diem electionis hujus Anselmi statuamus, cum omnia hic perturbata videam in ægegi archiep. Mediol. a Papebrochio edita, sicuti et a Puricellio, et Pazio, necessarium duo rem alius repetere, et collatis invicem catalogis quos Papebrochius et Mabillonius præduxerunt, cum altero qui e bibliotheca capituli metropolitani eductus, fortasse etiam illis antiquior huic Collectioni inseretur, seriem antistitum nostrorum usque ad Obertum digni examine elucidare.

Certum est Jordanum, de quo superius mentio

spiro (£), quia licet ille fuerit mollis et dulcis spectis meis, meisque adversariis, et snis proditoribus, tamen ipse non fuit ceu Jordanus furiosus, nec inmemor mei, ceu Olfricus. In illa enim die. in qua electionem iste Anselmus archiepiscopus suscepit, me, ut præessem suis capellanis (9), elegit, quorum capellanorum consilium, etsi non omnium, alienavit eum a me fere in omnibus, quæ ipse operatus est. In eo enim quo ipse festinavit ad confe-

rendam pacem Cumanis, quando eorum civitas ad destruendam capta fuit (10), mihi quippe placuit.

CAPUT XXXVIII.

Anselmus a Romano pontifice resupit stolam suscipere consentientibus Mediolanensibus, ne honor archiepiscopatus minuat.

Sed cum idem archiepiscopus secutus consilium quorundam capellanorum et primicerii, Petri vero

fuit, electum fuisse anno 1112 Kalend. Januarii, ut testis est Landulphus electioni huic tunc præsens. Cum igitur catalogi omnes in hoc conveniant, eum sedisse annis octo. mensibus novem, et diebus tribus, atque obiisse iv Nonas Octobris, constat eundem mortuum an 1120, die quarta mensis Octobris.

Sequitur Olfricus, qui pariter concordet catalogi annos 5, menses 6, dies 11 sedis assignant; obiisse autem asserunt v Kal. Junii: retrocedendo itaque per hunc annorum et dierum numerum, reperimus, quod electus fuit anno 1120, die 17 Novembris, ita ut post Jordani mortem sedes vacaverit mens. 1, et dies 13, ac ipse Olfricus obiit an. 1126, die 28 Maii.

Anselmus inde occurrit, in cuius regiminis tempore consentiunt catalogi, nisi quod ille a Papebrochio editus diem mortis xix Kalend. Octobris designat; alter vero metropolitanae diem 19 (intellige Kal.) Septembris statuit. Errorum tamen amaranensis in primo fuisse dilucide ostendit modus ipse numerandi, id est 19 ante Kalend. Octobris dies, qui in Septembris non reperitur, cum ille mensis habeat solummodo xviii Kalendas; quocirca legendum est xix Kalend. Septembris: id enim cum Landulpho nostro concordat, qui mense Augusto Anselmum hunc defunctum scribit; statuuntur autem Anselmo archiepiscopus anni 10, mensis 1, et dies 14. Si itaque retroceas a die quarta decima Augusti, qua obiit anno 1136, pervenies ad diem trigessimam Junii an. 1126 qua electus fuit, post mens. 1 ac dies 2 vacantis sedis a morte Olfrici.

In catalogo Papebrochii, antequam de Anselmo sermo sit, hæc leguntur: « Ab electione Anselmi de Pusterla ad electionem Robaldi sunt anni novem, dies viginti novem, » quod in catalogo metropolitanae et altero superiori tomo edito nequaquam exprimitur. Si igitur computus fiat ab hoc numero annorum et dierum, dicendum erit electionem Robaldi incidisse in annum 1135, die 29 Julii. Attamen hæc minime accommodari possunt cum reliqua lectione catalogorum, quorum alter, id est Papebrochii, statuit Robaldo regimini ann. 11, mens. 4, dies 25; alter vero metropolitanae, sicuti etiam Mabillonianus, 10 tantum annos ultra menses 4, et dies 26 assignant (quamvis crediderim errorem irrepsisse in illum numerum 11, qui in catalogo Papebrochii expressus est, cum ipse in elucidatione 10 tantum annos, ultra menses ac dies prædictos adnotet, sicuti etiam in numero dierum 23, in quo Papebrochius corrigendum ait Mabillonii catalogum, cum tamen Mabillonianus cum metropolitano omnino consentiat). Obiisse autem Robaldum omnes referunt in Kalend. Januarii; quapropter si hinc retrocedas, ad quartam Augusti diem anni 1135, te adductum videbis, atque ilico Robaldi electio, juxta hunc calculum, 5 diebus distaret ab eo annorum 9, et dierum 29 numero, quem superius in catalogo Papebrochii adnotatum vidimus. Rem tamen facile conciliari posse puto, si dicamus, ab altero diem electionis, ab altero adnotatum diem initæ sedis, a qua arcebat canonum decreto, velante ne unius Ecclesie episcopus ad aliam transferretur inconsulto summo pontifice. Ad ipsum autem Pisis morantem expediri legato potuit statim ac de eligendo Albensi hoc episcopo a clero, et suffraganeis tractari cepit, ita ut quinta post

electionem die favorabili jam obtento Innocentii rescripto eundem solemniter renovaverint archiepiscopum Mediolanensem, atque hinc desumpta fuerit ejusdem archiepiscopalis regiminis epocha. Certe in hac translatione Innocentii H placitum interfuisse testis est S. Bernardus in epist. de qua mentio erit cap. 42, num 18. Quocirca dicendum, Robaldum electum anno 1135, die 29 Julii, et pontificio indulto ad sedem promotum die 4 Augusti, obiisse anno 1145, die 30 Decembris. Hoc unum adjicere libet, nullum difficultati propositæ locum futurum, si catalogum Actis Ecclesie Mediolanensis insertum sequi vellemus: in eo enim supra annos decem, integri menses quinque Robaldi sedi assignantur, quibus statutis, illummet diem 29 Julii (si emortualem excipias) attingeremus, quo post novem annos, ac dies 29 ab electione Anselmi donatum infula Mediolanensi Robaldum, Papebrochii catalogus docet. Sed cum in nullo veterum catalogorum id adnotatum viderim, hunc unum vadem hujusmodi firmandæ sententiæ accersere nola.

Hæc placuit examinare unico tantum loco, ne repetita in subsequentibus capitibus discussio annorum, ubi de electione aut obitu nostrorum antistitum agitur, lectori fastidium crearet. Cæterum, ut, unde divertimus, redeamus, ex dictis perspicuum sit, Anselmum de Pusterla electum fuisse die trigesima Junii anni 1126, non autem 1123, ut Pagius et Papebrochius, alique sup. cit. credidere; cum Olfricus eo tantum anno decesserit, quemadmodum satis superque probatum ex hac usque allatis crediderim. Hinc quoque eximi potest Ughellus a scrupulo illo, quo se vexari passus est, cum in Laudensibus episcopis num. 20 retulit documentum ab Olfrico archiepiscopo nostro subscriptum anno 1125. In Appendice enim ad tom. IV primæ editionis corrigendum hunc annum affirmavit, ejusque loco reponendum 1123, quemadmodum etiam correctum fuit in nova Veneta editione, omissa omnino qualibet anni nota, ubi de Arderico Laudens. episc. agitur; sed frustra, ut dilucide jam ostendimus.

(8) De morte Anselmi, præter ea quæ adnotavimus num. superiore, disserendi locus erit, cap. 42.

(9) Etiam hinc non modicum lumen erui potest ad assequendum tempus mortis Olfrici, ac electionis Anselmi; cum enim superius dixerit Landulphus, se audito Henrici imp. obitu reversum fuisse in patriam, ac in domuncula sua consistentem, victum pro more scribendo captasse, perspicuum est, eum neutiquam tum fuisse hujus præfecturæ honore ac beneficio insignitum. Debit itaque Anselmi electio nonnisi mortuo Henrico accidisse, si illa eadem die, qua peracta est, designatus quoque Landulphus fuit, ut Anselmi capellanis præsetet.

(10) Etiam in hoc excidit Comensis anno assignando in contrarias sententias dirimitur scriptorum agmen. Deletam fuisse ultimo prælio Comensem urbem anno 1127 graves auctores tradidere, Corius, Calchus, Sigonius, Jovius, Ballarinus, Tattus, alique. Econtra auctor Chron. Flos Florum, Puricellus et Pagius sequenti tantum anno id peractum testantur. Item inter ipsos de hujus ruinæ mense non convenit; alii enim Martium, alii

Terdonensis episcopi, contra pullicum interdium (1) cleri et populi Mediolanensis Romam ivit (2), mihi quidem non sedit. Verumtamen ipse, ceu vir prudens et sapiens cum papa Honorio et cardinalibus ejus multa contulit, et conferendo ecclesiasticas consuetudines Ambrosianæ Ecclesiæ, et honores ejus archiepiscopatus et urbis vivis et bonis rationibus defendit (3). Unde ipse papa huic prudenti viro dixit: Frater meditatus (4), et episcopus venisti. Sed si vis frui auctoritate archiepiscopi in temporibus meis, necesse est ut stolam suscipias a manibus meis, aut sicut ego suscepi, ad altare sancti Petri. Hinc dominus iste Mediolanensis Robaldum (5) Albensem episcopum adjuravit, ut sibi consuleret. Tunc Robaldus ille Albensis sic ait: Quod prius sustineret nasum suum scindi usque ad oculos, quam daret sibi consilium, ut susciperet Romæ stolam, et Ecclesiæ Mediolanensi præpararet hanc novam et gravissimam, quam Honorius papa dicebat sibi imponere, reusuram. Mediolanum igitur iste Anselmus archiepiscopus sine stola rediit (6), et eundem Al-

Julium designant. Ex Ottone Frisingen. colligi certe videtur eodem anno adventum Conradi in Italiam contigisse, quo eversa funditus urbs illa fuit. Ait enim, lib. vii, cap. 17: « Conradus a fratre ac quibusdam aliis rex creatus, Pyrenæum per jugum septimi montis, qua Rhenus et Ænus fluvii oriuntur, transcendit, ubi a Mediolanensibus, qui tunc Comense bellum per decem annos pro afflictione populi utriusque civitatis miserime protraxerunt, capta ac deleta urbe prospere consummarunt, honorifice suscipitur. » Cum igitur Conradum descendisse in Italiam anno 1128 tradat abbas Ursperg. *de annis Lotharii*, et alii passim scriptores, eodem quoque anno dicendum est Comensem urbem direptam, ac solo æquatam fuisse. Porro particula illa tunc minus apte apposita videretur, si a Comensi excidio ad Italicum iter Conradi præterfluxisset integer ferme annus. Præterea decem annorum spatium, per quos actum id bellum Frisingensis testatur, non nisi huic anno accommodari facile potest, cum inceptum dixerimus anno 1118, postquam mense Junio Romana ab urbe discessisset Henricus. Hæc sunt, quæ suadere hujusmodi sententiam valent; eaque adnotare volumus, ne partibus meis desse viderer, illa præteriens quæ ad veritatem propius consecrandam ex historiis elucet. Cæterum scribentibus de patria sua magis deferendum esse, quam exteris, ultro profiteor; atque ideo libentius subscribam sententiæ, quam in commentariis ad poema de bello hoc Comensi amplexus est prælaudatus P. Joseph Maria Stampa. Imo ut amico huic doctissimo obsequium meum qualecunque tester, solidis argumentis ab eodem productis, ut epocham Comensis excidii superiori anno ligendam probaret, id in præsens addo, quod P. A. Crispus in sua Insulbrica historia manuscripta, Busti, vulgo dicti Arsitii, religiose asservat, testatum reliquit: cum videlicet in vico Olgiani Olonæ nostræ diocesis, solo æquaretur antiquissima ecclesia B. Laurentio levitæ et martyri dicata, inventam fuisse tabulam marmoream in ingressu januæ majoris his litteris inscriptam:

† ANNO DNIC, INCAR. MILL. CENT. XXVII.

CVME DESTROYNT. HEC PORTA ERIGIT.

CAP. XXXVIII. — (1) Intellige cleri ac populi reluctantis clamorem, ne Romam pergeret Anselmus pallium suscepturus, quod injuriosum Ecclesiæ Me-

diolanensi arbitrabantur, ut infra videbimus. Anselmum episcopum secum reduxit. Verumtamen archiepiscopalem sedem non ascendit (7), donec Ubertus de Mereguano ejus scriba non juravit, quod ipse Dominus suus Anselmus nulli minuitio honoris Ecclesiæ Mediolanensis consensit, et ad ipsum (8) Albensis ille episcopus Robaldus auctoritate sua confirmavit. Deinde pontifex iste Anselmus sedem, et Castella archiepiscopatus (9) in beneplacito cleri et populi recuperavit.

CAPUT XXXIX.

Anselmus archiepiscopus Conradum imperatorem coronat, quem Honorius papa rejicit, unde Anselmus jussu papæ excommunicatur.

Anselmus in Castellis (1) habitans intellexit quod clerus et populus Mediolanensis nobilem principem Conradum cum ecclesiastica pompa, et civili triumpho conveniente regi naturali (2) suscepit. Cum autem clerus et populus idem de coronando rege ipso tractaret, pontifex idem Anselmus a Leuco descendit ad Modoetiam, qui est primus locus coronæ regis Italiæ (3), ibique permoratus, et consilium redeundi ad montana suscepit. Et post

diolanensi arbitrabantur, ut infra videbimus.

(2) Perrexisse ad Urbem Anselmum nostrum statim ac electus in archiepiscopum fuit, ut pallium a summo pontifice reportaret, ea docent quæ inferius narrantur. Cum igitur Honorium II, qui vigesima prima Decembris anni 1124 creatus est supremus pastor, adisse dicatur, hinc etiam satis perspicue colligitur, Anselmi electionem longe posteriori accidisse, quam Puricellius et Papebrochius assererant. Certe hoc Anselmi ad Romanam urbem iter in annum 1125 conjiciunt Puricellius et Pagius. Juxta calculum vero ex antiquis catalogis superior deductum, non nisi post mensem Junium sequentis anni 1126 Anselmum hunc Romam proficisci potuisse liquido constat.

(3) Consuetudo, honorque archiepiscopalis suæ dignitatis, quam apud Honorium et cardinales præcipue defendebat Anselmus ille, erat, quo donatam fuisse antiquitus Mediolanensem Ecclesiam ex historiis colligimus, ut videlicet pallium a summo pontifice non nisi per legatos missum acciperet. Id in more positum reperimus usque ab anno 594, quo indictione xii scribens S. Gregorius Magnus Constantio episcopo Mediolanen. epist. 1, lib. iv, hæc habet: « Præterea pallium ad sacra missarum solemnium utendum ex more transmittimus. » Sæculo decimo, anno circiter 930 conservatam hanc honoris prærogativam Mediolanensi archiepiscopo legimus in Hist. Leodien. in qua Ratherius Veronensis primo, ac dein Leodiensis episcopus in epistola sua testatur, se Hilduino antistiti nostro pallium detulisse a Joanne XII ad eundem transmissum, ut tomo III hujusmet collectionis, pag. 300, jam adnotavi. Proxime vero ad hunc Anselmum peculiaris decoris testimonium receperat ab Urbano II, Arnulphus hujus nominis III nec non Anselmus de Buis, et a Paschali II Grossulanus atque Jordanus, ut Landulphus noster narravit. Quanti vero momenti decus hoc foret ex Baronio intelligere possumus, qui ad ann. 1070 refert, Lanfranco Cantuariensi archiepiscopo petenti, ut ab Alexandro II pallium mitteretur, negatum id fuisse, atque ab Hildebrando archidiacono, postea Gregorio VII, in hæc verba rescriptum: « Necessarium vobis videtur vos apostolorum limina visitare. » Præclarior est quod in epistola sua apud Papebrochium in Exeg., num. 102, ad Arnulphum nostrum præmemoratum scribit Urbanus II: « Pallium fraternitatis

trium dierum interpositionem castellum, quod dicitur Plebia (4) ascendit, ibi plures sonos sonoros (5) de coronando rege Conrado audivit. Et ego non in amaritudine ab ipso pontifice audivi, ut citissime Mediolanum adirem, et affectum civium omnium super hujusmodi regale negotium sibi renuntiarem. Tunc Unifredus Aboriti, et armiger ejus a vespera hora diei usque ad solis ortum mecum et cum puero meo requiem non habuit, sed ad plenitudinem concionis cleri et populi convocatum, et congregatum Mediolani quasi in hora tertia perveni, ubi clerus et populus quasi homo unus amplissime et mirifice collaudavit et conclamavit, ut archiepiscopus veniret, et principem illum coronaret. Ad hæc quoque Rogerius Clivellus nobilis miles et potens, populo circumstante ait: Per corpus Domini, nisi voluntas Dei esset, ut hic nobilis dominus coronaretur, iste benedictus populus nequaquam ad laudem ejus ita concorditer clamaret. Causa itaque ista sic collaudata et statuta, Anselmus de Badaglo subdiaconus ordinarius, Guido de Landriano electus capitaneus, Guerenzus de Puzobonello vavassor (6) strenuus, Rubacastellus civis et eques nominatissimus, ex parte totius cleri et

A populi legationem de collaudato et coronando rege Conrado pontifici Anselmo contulerunt. Qui cur esset in castro Plebiæ, et intendisset super horum legationem et meam relationem, et festinavit ad urbem. De cætero ipse quasi consentiens communi omnium gentium voto in ecclesia Sancti Michaelis (7), quæ est Modoetiæ benedixit, et unxit, et coronam electo Conrado in festo sancti Petri (8) posuit, altero episcopo astante regi coronando. In quo facto ego quippe piger non fui, sed ante ipsum pontificem, ipsumque coronatum ab ecclesia Sancti Michaelis pontificalem virgam in admirabili pompa (9) per Dei voluntatem congregata ad honorem illius, regis usque ad ecclesias Sancti Joannis bona cum voluntate portavi, et in Sancti Joannis ecclesia (10) solemniter cum rege isto quamoptimo missam audivi. Eandem quoque solemnitatem coronationis idem pontifex in ecclesia S. Ambrosii (11), me alibi non meo vitio (12) detento, celebravit. Verumtamen quidquid directe est actum in illo domini meo rege dilexi et diligo. Hunc namque gradientem per comitatus et marchias Lombardiæ (13), et Tuscæ comites, et marchiones cujuscuque nobilitatis viri potentes, et humiles cum gaudio sus-

tuæ, præter consuetudinem Romanæ Ecclesiæ, quæ nulli hoc dignitatis genus, nisi præsentem concedit, litteris tuis exorati ex apostolicæ sedis benedictione transmittimus. »

(4) *Id est rationibus præmunitus.*

(5) *Sen Robaltum.*

(6) De hoc Anselmi reditu Puricellius in *Mon. basil. Ambr.*, num. 338, asserit sermonem haberi in catal. tam metropolitani archiepiscoperi, quam urbis nostræ secretarii his verbis: « Hic cum magna comitiva nobilium Mediolanensium in festo S. Michaelis per portam Ticinensem intrans in sede sua collocatur, ut mos est in talibus. » Si solemnem hunc ingressum tunc, cum ab urbe reverteretur, peregit Anselmus, fatendum est eum statim ac electus et consecratus fuit, Romanum iter arripuisse; antequam enim trium mensium spatium effluisset, die 29 Septembris jam Mediolanum reversus erat.

(7) Non quia electus tantum foret, et nondum consecratus, ut a Puricellio traditum Pagius censuit ad ann. 1125, num. 20, cum eum jam ordinatum fuisse indicent ea verba: « Meditatus et episcopus venisti; » sed quia clerus et populus eum Mediolanensis Ecclesiæ jura apud Romanum pontificem violasse reputaverat, ut infra declarat auctor noster.

(8) *Lege idipsum.*

(9) Totam ferme Verbani lacus oram cum adjacentibus oppidis atque arcibus parvisse archiepiscopo nostro jam docui in *Append. ad vindic. corpor. SS. Gervas. et Protas.*, num. 29. *Pfura* legi possunt in *Corio* primæ editionis 1503, pag. 85, ubi Cassonus Turrianus archiepiscopus in Matthæum vicecomitem sacris diris invecus, multa archiepiscopalis ditionis castella et loca enumerat, inquit: « Tu, Matthæe, rem universam Angleriensem, Leucensem, Bellanensem, Vallasinensem, Cattanersem, Travallinensem, Brebiensem, quæ arces et loca sunt antiqui tus ecclesiastici nostri juris, tenes. »

CAP. XXXIX. — (1) Archiepiscopolis nempe juris.

(2) Inter cætera, quæ Conrado armaverat, ut ad imperium assumeretur, id etiam erat, quod ab Agnete Henrici senioris filia in lucem editus, atque ideo Henrici postremo defuncti sororius regnum

sibi naturali jure competere affirmaret; inde etiam Mediolanenses Conradum tanquam regem suum naturalem susceperunt. Venisse autem Conradum in Italiam anno 1128 superius diximus: niensem quo apud Insubres fuit, nobis indicat Landolphus, cum illum infra asserat vigesima nona Junii die, S. Petro sacra, Modoetiæ coronatum.

(3) Hinc redargui potest Onuphrius Panvinius, qui in lib. *De comitiis imperatoris*, cap. 11 coronam ferream, qua inaugurari solent Italiæ reges, in usu fuisse ante Friderici II tempora Mediolani ant Modoetiæ nequaquam credidit. Solide illum refutavit quoque Puricellius in *Mon. bas. Ambr.*, num. 343.

(4) *Id est Brebia*, oppidum non longe a Verbanolæu, antiquissimis monumentis refertum, atque olim celebre, nunc prope funditus dirutum, ut scribit Bonav. Castillioneus *De Gallor. Insubr. antiqu. sedib.*, col. mihi 573, qui nominis etymon et reliqua insignis antiquitatis vestigia ibidem præsentia refert.

(5) *Id est famam late diffusam communis plausus ac consilii Mediolanensium.*

(6) *Seu vavassor*, nomen illo ævo notissimum, quo vassalli feudales majores aut minores indicabantur, ut ex *Du Cangii Glossar.*

(7) Hujus ecclesiæ mentio fit in diplomate Clementis papæ III ad Obertum Modoetiensem archiepiscopum anno 1188 dato, et a Barthol. Zuechio cap. 20 exhibito; eaque inter ecclesias post S. Joannem prima recensetur.

(8) Nempe die 29 Junii anni 1128, ut sup. notavimus.

(9) *Seu potius populi multitudine.*

(10) Ecclesia hæc antiquitate sua venerabilis, in pote a Theodelinda Langobardorum regina constructa ac dotata, in præsens etiam celebris est, pontificalium insignium privilegio fulgens, et recentibus auri ac picturarum ornamentis in nobiliorem sacri cultus magnificentiam adducta.

(11) Nempe Mediolani, quod Sigonius omisit, Modoetiensem tantum Conradi coronationem ad hunc annum recensens.

(12) *Id est me legitime impedito.*

(13) Non tamen omnes: nonnullæ enim civitates

ceperunt, et amaverunt. Qui vero rebelles fuerunt, A
ejus acutissimi gladii fortitudinem senserunt, atque
mortem et confusionem, ceu Anselmus marchio
del Busco (14), et illustris... comes (15) suscep-
erunt. Alter quorum Anselmus vitam et absolutio-
nem suscepit per gratiam Mediolanensium, quibus
in angustissimis præliis campestris ceu miles for-
tissimus profuit. Alter vero, scilicet comes, vel
mortem sustinuit, ac sic benigne et fortiter agendo
Romæ appropinquavit. Sed fortis manus Honorii
papæ ipsum resupinavit (16), atque ad Germaniam,
quasi ad sua propria loca redire fecit (17). Joannes
igitur Cremensis cardinalis Romanus episcopos
suffraganeos et comprovinciales Mediolanensis Ec-
clesiæ, ut excommunicaret Mediolan. pontificem
convocavit Papiæ (18). Quibus convocatis, et car-
dinali, per plures viros et sacerdotes ipse pontifex

pro Lothario stabant, ut ex Landulpho ipso in fine
hujusmet capituli colligi potest. Exstat in codice
Babenbergensi apud Eccardum loc. cit., col 361.
Epistola Hilfredi Novariensis episc. ad eundem
Lotharium scripta, in qua hæc habentur: « Excel-
lentia vestra pro certo cognoscat quod Novaria,
Papia, Placentia, Cremona et Brixia, civitates Italia
firmiter fidelitatem vestram custodiant, et adven-
tum vestrum unanimiter cupiunt. Conradus autem
Mediolanensium idolum, ab eis tamen relictum,
qui arrepta fuga solum Parmæ habet refugium ubi
tam pauper, tanquæ paucis stipatus viliter moratur,
quod ab uno loco ad alium vix fama ejus exten-
ditur. »

(14) *Boschum* locus est in agro Alexandrino ad
Orbam fluvium in limite ditionis Genuensis et Mon-
tisferrati, olim hujusmodi marchionum dominio et
sede celebris, quorum splendorum et jura amplissima
describit Hieron. Ghilinus in Annalib. Italicis Alex-
andrinae urbis postremo folio, asserens locum
ipsum in quo excitata fuit prædicta civitas, illorum
ditioni tunc paruisse.

(15) Hujus comitis nomen, quod in archetypo
temporum vetustate abraso intercidit, ex cerebro
suo supplere conatus est recens auctor Alex. Ma-
ximil. de Bode, qui in Dissert. jur. public. de
Etruriæ ducatu edita Halæ Magdeburg. anno 1722,
cap. 1, § 22, pag. 22 hæc ait: « Verisimile est,
illustrem comitem, ejus nomen in Landulphi
junioris ms. legi non potuit, Albertum fuisse, seu
Ingelbertum, quem Honorius II papa in Tuscia
terra marchionem, et sui vicarium habuerat. Saltem
Muratorius chartam hujus Alberti refert, in qua
se cooperante gratia, et beati Petri, et domini papæ
Honorii, ejus vicarii munere ad hujus honoris fas-
tigia provectum fatetur. » Fluxa tamen opinio hæc
est: illustris enim comes, de quo in ms. nostro sit
mentio, jussu Conradi multatus gladio dicitur a
Landulpho, certe ante annum 1130, quo Conradus
ab Honorio II repulsus in Germaniam redierat. Non
ergo esse potuit Albertus ille marchio quem adhuc
floruisse anno 1155, imo etiam 1146 clariss. Mura-
torius cap. eod. 30 Antiquit. Esten., pag. 293 et 94,
ex documentis ibidem indicatis colligit. Idem de In-
gelberto dicendum, quem adhuc viventem anno 1137
(rectius 1135) refert Annalista Saxo apud Eccardum
in Hist. mediæ ævi, nec non Pagius ad ann. 1134,
num. 1 ex Chronicis Pisanis geminis ab Ughello
relatis, nonnulla de hoc Ingelberto dilucidius pro-
ferens. Quis autem fuerit iste comes, nihil in ms.
nostro innuitur, ex quo securum de illo iudicium
capi possit: quocirca nolo cæcorum more in aere
digladiari.

(16) Id est a proposito devolvit. Cur autem Hono-
rius papa Conrado infensus esset, magis notum est,

Mediolanensis mandavit, ne præsumerent (19), sed
ipsum per unius diei spatium exspectarent. At
Papienses, Cremonenses, Novarienses quoque et
eorum episcopi, et aliarum civitatum, prædicantes
hoc regium opus Anselmi, contrarium Deo, et ma-
gno regi Lothario (20), nequaquam illius pontificis
legationem susceperunt, sed ipsam præstante car-
dinali illo Joanne excommunicaverunt, et Medio-
lanensibus protegentibus castrum Cremæ (21)
guerram facere statuerunt. Attamen in maxima
parte Mediolanenses catholicam reverentiam (22),
viventem papa Honorio, huic pontifici præbuerunt.

CAPUT XL.

Anselmus archiepiscopus Anacleto antipapæ adhaeret,
B *et ab ipso stolam recipit.*

Honorio defuncto (1), Anacletus papa Romanus-

quam ut referri debeat. Lotharius enim ille imper-
torem electus fuerat anno 1125 tertio Kal. Sep-
tembris, se scilicet ejusdem mensis *Aquisgrani* in
Germaniæ regem inunctus, id approbante per le-
gatos suos Eurardum et Romanum Honorio. Con-
radus vero, qui post Fridericum fratrem suum in
Lotharium insurrexerat, ad Honorio excommunicatio-
nis sententia percussus est, at Ottho Frisingen-
eiusdem Conradi ultimus frater lib. vii, cap. 17,
narrat. Atque hoc fortasse telum fuit, quo repulsum
a Romanæ urbis ingressu Conradus refert aetior
noster, cum armis contra eundem conflixisse Ho-
norium nusquam apud scriptores invenerim.

(17) Anno 1129 Italiam adhuc contra Lotharium
obtimebat Conradus, ut testatur ad hunc ann. Si-
gonius; imo neque recesserat Septembri mense.
Exstat enim in Hist. Mathisliis a Francisco Maria
Florentino compacta, lib. ii, pag. mihi 346. ejusdem
diplomæ datum Lucæ; ubi tunc ipse morabatur,
4 Septembris 1129, in quo nonnulla monasterio
S. Pontiani largitur. Intra tempus tamen, quæ ab
hoc mense ad obitum Honorii sub initium anni 1130
defuncti superfuit, rediisse Conradum in Germaniam
dicendum est, si ab Honorio compulsus fuit illic
proficisci, ut narrat noster Landulphus: quod non
advertit Puricellius, qui in Mon. bas. Ambros.
num. 353. rediisse in Germaniam Conradum scribit
paulo ante quam Innocentius II e Gallia veniens
Genuam appelleret, id est anno 1132.

(18) Concilium hoc provincialium episcoporum
convocatum fuisse Papiæ anno 1128 Pagius ad
hunc ann. num. 14 tradit. Illud tamen in sequentem
annum referendum videtur, cum auctor noster,
post discessum Conradi ab Italia, quem vergebat in
finem anno 1129 contigisse ostendimus, congrega-
tam hanc synodum narret. Et valde credibile est,
non nisi expulso ab Italia Conrado processisse Ho-
norium ad plectendum Anselmum illius factorem:

(19) Id est ne præcipientes in præferenda sententia
forent, ipso absente, ac inauditò.

(20) Hinc patet a prædictis urbibus, ut supra me-
minimus minime susceptum Conradum, cum Lotha-
rium regem publice prosterentur.

(21) Antonius Campus in Hist. Cremonensi ad
ann. 1129 refert Cremenses Ecclesiæ Cremonensium
subditos, nulla justa premente causa, rebelles ab
eadem temere descivisse, ac scilicet cum Mediola-
nensibus tunc Cremonensium hostibus percellissis,
atque ideo ab indignatis Cremonensibus, ut se ab
injuria vindicarent, contra ipsos bellum iudicatum.

(22) Tanquam legitimo suo pastori.

CAP. XL. — (1) Obiit Honorius II. die 14 Februarii
anni 1130, ut recte Pagius contendit ad hunc ann.,
num. 1 et 2.

rem secundus (2) huic Mediolanensi stolam (3) per suos idoneos nuntios, videlicet, Joannem Prænestinæ (4) episcopum, et Beltramum subdiaconum Romanum mandavit (5); quam stolam ipse Anselmus pontifex clero et populo Mediolanensi circumstante et oblaudante Anacleto præpam, eoque legatos et legationem reverenter suscepit. Pars vero, sibi adversa inde magis detrabere cepit. At plenitudo cleri et populi ad eum concurreret, timorē quoque et reverentiam regi Conrado et papæ Anacleto ex dilectione portabat (6). Et dum hic spes fuit (7) in plenitudine Ecclesiæ, et civitatis Mediolani, et venditiones (8), et privilegia, quæ egregii capitanei de Bosana (9), et de Porta Orientali (10), atque Lomagna (11), et Gregorius papa septimus, et Urbanus papa secundus presbytero Liprando fecerunt (12) vim suam obtinuerunt, et oculi omnium

hauriant (13), nulla guerra Mediolanenses ignominia vit, sed Paponibus, Cremonensibus, Novariensibus, conciliisque suis inimicis late et splendidi ipsi Mediolanenses perstiterunt (14).

CAPUT XLII.

Gloria Mediolani Anselmum de archiepiscopatu petiit. Papa Innocentius id confirmat, et B. Bernardum Mediolanum mittit.

At ubi Anselmus archiepiscopus contra ipsas venditiones, et privilegia facere voluit, et fecit, et multitudo cleri et populi, atque consulum ipsas venditiones, et privilegia legere voluit, contigit, quod quidam manipulus militum Mediolanensium captus est a *Mediolanensibus* (1), et plures de ordinariis decumanis sacerdotibus ceperunt nescio quo spūta super causa regis Conradi ridere, et causam Anacleto latenter spernere. Hic Anselmus archiepiscopus

(2) Sequenti post Honorii mortem die, id est 15 Februarii, electus fuerat in Romanum pontifex Gregorius diac. card. S. Angeli sub nomine Innocentii II, vir tanta morum integritate conspicuus, et ut unicus unice dignitatis divina jam videretur providentia præformatus, teste Arnulpho Saggiensi superius edito tom. III, pag. 423. At postmodum ad Innocentii electionem id est 16 Februarii in S. Petri cathedrali intrusus est Petrus Petri Leonis filius, presb. card. tit. S. Mariæ trans Tiberim flagitiis omnibus deturpatus (ut cap. 3 idem Arnulphus describit) Anacleto II dictus; proinde non papa; ut in hoc ms. legitur, sed pseudopapa procul dubio appellandus.

(3) Quam videlicet ab Honorii II manibus sumere Anselmus detrectaverat, ut cap. 38 narravit Landulphus.

(4) Lege *Prænestinæ* Ecclesiæ non episcopum, sed pseudopiscopum. Legitimus enim illius Ecclesiæ antistes tunc erat Guillelmus, qui in vita Innocentii II a card. Aragonio conscripta, et tertio tomo pag. 434 inserta, primus numeratur inter cardinales, qui ejusdem canonicæ electioni adfuerunt: quocirca credi potest in hujusmodi electionis ordinem creatus alter Prænestinus episcopus, ac fortasse ille idem Joannes, quem a pseudopontifice Anacleto Sabiato sancto anni 1130, una cum aliis renuntiatum presb. cardinalem tit. S. Pudentianæ refert Oldoinus.

(5) Festinati hujus muneris causam prodit Sigonius ad ann. 1130. Anacleto enim ut in occupata dignitate pontificia sese firmaret, institit adversam partem sacris censuris premere, et ad causam suam, amicos, quamplurimos potuit, aggregare. Eundem Anselmum ab Anacleto cardinalem quoque creatum fuisse docet Oldoinus loco cit.

(6) Pessimæ hujus dilectionis auctorem Anselmum archiepiscopum facit Sigonius loco cit. inquit: « Anselmus Mediolanensis archiepiscopus ei (id est Anacleto) se tradidit, atque una secum populum Mediolanensem, ac plerosque Lombardiæ episcopos traxit. »

(7) Alterum ex bibl. Ambr. mss. habet *dum hic spiritus fuit*, quæ lectio dilucidiorē sensum Landulphi facit in hunc modum, et dum videlicet spiritus concordia (licet pessimæ) vigeret in universo ferme clero et populo pacifice Anacleto, et Conrado adherenti. Auctor enim noster ex ejusdem asseclis erat, Anacleto, ut vidimus, papam vocans, et credens.

(8) Quod præstatur domino feudali pro distractione seu venditionis prædictæ facultate, ut explicat de Gangius in Glossar.

(9) Institutos fuisse a Landulpho archiepiscopo nostro, anno 979 electo, plebium capitaneos, qui ab eisdem postea cognomen accepere, ut capitanei de Incino, de Missaria, de Merignano, anctor est Galv. Flamma in Chron. maj. cap. 698 et 843. Bosana vero est vicus nostræ diocesis in plebe Aliati.

(10) Etiam cuilibet urbis Mediolanensis portæ assignatos fuisse antiquitus suos capitaneos, docet idem Gallanus Flamma ibidem cap. 698 et 843, rudia quædam carmina, quæ nobiles familias enuntiant sua ætate in id munus adfectas, profertens in Chronie. extravag., quest. 18, videlicet:

*Ex septis portis scriptis capitaneos urbis
Novæ, Cuneæ, Ticiniæ, Orientis, Romæ, Vercelliæ,
Turres, Badagios, Busti, Oriens, Carrogiæ, Crastos.*

(11) Pagus est agri Mediolanensis in Missaliæ Plebe.

(12) Pontificia hæc diplomata jam Landulphus retulit cap. 6 et 8.

(13) Sensus est: « Vim suam obtinuerunt, quamvis nec producta, nec quesita fuissent, » ut initio cap. seq. ex verbo illo *legere* clare colligitur, nisi forte ibi legendum sit *lædere*, hic vero *potuerunt*.

(14) Lege *præstiterunt*, ut in aliis bibl. Ambr. mss.

Acta prospéro evenit a Mediolanensibus bella, contra societates Cremonæ, ac Papie urbes suscepta, hæculer descriptur Antonius Cæmpus in Hist. Cremon. ad ann. 1130 et Sigonius ad ann. 1131 et 1132. Cum Novariensibus singulari acie congressos fuisse Mediolanenses, in historiis neutiquam legi: auxiliares tamen illorum copias, iisdem quibus amicæ ipsis urbes percussæ sunt, claudibus afflictas dubitari nequit, auctore nostro id confirmante.

Cap. XLII. (1) Lege *Cremonensibus*, ut in Ambros. mss.

Hæc autem ad annum 1133 referenda Pagius censet in crit. ad ann. 1130, num. 48 idque asserere consentaneum est historiæ auctoris nostri. Cum enim superiori anno adhuc splendide agerent Mediolanenses adversus hostes suos, terrorem undique ac cædes spargentes, ut in Sigonio legi potest, non nisi post illum annum dicendum est, eosdem hæc belli ignominia plecti cœpisse; præcipue cum hoc eodem anno constructum a Cremonensibus castrum Piceleonis, ut incursions Mediolanensium facilis obvianderent supracit. auctores tradant; eo enim propugnaculo intati, confidentius in hostes irruere potuerunt, et palantem fortasse Mediolanensium manipulum occupare, ac in triumphum Cremonam perducere.

multos sustinens stimulus, tandem presbyterum A Azonem magistrum puerorum canentium principa-
liter in missa sacerdotum celebrantium corporis et
sanguinis Christi sacrificia, et quosdam alios, qui
fuerunt dolosi in celebratione coronæ regis Conradi,
excommunicavit. Ex cujus excommunicationis radee
circumcisi (2) Christum filium Virginis igno-
rant, et maxima pars Quiritum, et Longobardorum
auctorem divinæ et humanæ legis minime amant,
sine quibus auctoribus cæli vel terræ pace frui non
possumus (3). En etiam nunc dissensio multa, et
perniciosa nimirum orta est in Mediolanensi populo
sub excommunicationis titulo, quia, si archiepisco-
pus excommunicavit hunc presbyterum et alios in
pulpito S. Teglæ, et episcopi comprovinciales et
suffraganei, sicut supra dictum est (4), excommuni-
caverunt illum Papæ. Ordinarii itaque et decumani
sacerdotes, et cæteri faventes papæ Innocentio se-
cundo, et insidias perpetrantes (5) hujusmodi archi-
episcopo, suas pecunias effuderunt, et ipsas legis, et
morum peritis, atque bellatoribus viris tribuerunt.
Unde ipse archiepiscopus compulsus est intrare
popularem concionem, ut ibi decertaret cum suis
excommunicatis de excommunicatione. Cumque ipse
expectaret sagittas de justa aut injusta excommu-

(2) Num Judæos Mediolani tunc degentes innuit
auctor noster? Eos certe in hac urbe constitisse
retroactis sæculis, probat rescriptum Theodorici
regis *Judæis Mediolanensibus* datum, quod lib. v
Variar. Cassiodori legitur.

(3) Connotari in hac periodo Manichæos, et aucto-
rem legis, aut Deum Veteris Testamenti rejicientes,
qui tunc in illis partibus multiplicabantur, et credi-
dit Pagius ad ann. 1133, num. 15, incongrue tamen,
cum tunc temporis Quirites ac Langobardos turpi
hoc errore maxima parte infectos nullus unquam
asseruerit. Id enim longe ab hac ætate, sub initium
videlicet sæculi superioris tantummodo accidisse
testantur fragmenta Hist. Franc. apud Baron. ad
ann. 1017, et Glaber lib. iii, cap. 8. Obscurum ita-
que hunc auctoris nostri textum non aliter explicari
posse crediderim, quam dicendo ex iteratis hæc, et
contrariis inter se anathematum sententis ita per-
turbatos animos fuisse, ut et Judæi in errore suo
confirmarentur, et maxima Quiritum ac Langobar-
dorum pars legitimum pontificem ignorans, a catho-
lico erga Deum cultu averteretur, atque ideo violatæ
humanæ ac divinæ legis rea sese infortuniis merito
objiceret.

(4) Cap. videlicet 39.

(5) A. 1 et 2 *preparantes*.

(*) *In margine additur decumanorum, quod tamen
in aliis mss. deest.*

(5) Puricellius in Mon. bas. Ambr., num. 358,
constitit eos, qui a Landulpho narrantur cum suffra-
ganeis conversis pure indutos *rudi et inculta lana*
fuisse Cistercienses novitios, ad quos degentes apud
Mediolanum et nuper conversos epistolam 134 direxit
S. Bernardus. Contra Papelrochius in Exegesi,
num. 116 insurgit, atque ex codice Humiliatorum a
Puricelio ipso allegato in eam propendit senten-
tiam, et ut non alios hoc loco indicari putet, quam
sæculares magnates, et nobiles cives Mediolani, qui
sub idem tempus a S. Bernardo Spiritu divino inebriati
formam vivendi in habitu religioso cum suis
familiis inhabitando sumpserunt, dicti *fratres S.
Bernardi*, qui deinde fuerunt fundatores primi et
secundi ordinis Humiliatorum. Ut hoc fidentius sta-

nicatione, Nazarius primicerius miræ caliditatis
homo per prolixum sermonem cunctæ concioni in-
duxit fastidium. Archipresbyter autem (**) Step-
hanus, qui cognominatur Guandæa, videns primice-
rium suum fastidiose fore locutum, vocem suam
exaltavit, et contra archiepiscopum sic ait: Hoc,
quod isti nolunt tibi dicere, ego dico: Tu es hæreti-
cus, perjurus, sacrilegus, et aliis criminibus, quæ
non sunt hic notanda, es reus. His auditis ex im-
provviso archiepiscopus obstupuit. Archipresbyter
vero ille habens textum Evangeliorum ad manum
continuo juravit, quod ipse de istis rebus, quas
dixerat esse in isto Anselmo, qui dicitur de Pusterla,
in judicio episcopi Novariensis et Albanensis, qui
sunt de suffraganeis Ecclesiæ Mediolani, staret.
B Consules itaque Mediolani in concordia utriusque
partis statuerunt ut ipsi et alii suffraganei venirent.
In statuta itaque die non solum suffraganei, sed
quamplures pure induti rudi et inculta lana, et
rasi insolita rasura concurrerunt (5). Cumque archi-
episcopus iste Anselmus vidisset eos constare, et
populo [videri] quasi si essent angeli de cælis, ad
ipsum populum ait: Omnes illi, quos hic videtis
cum illis cappis albis et grisiiis (6), hæretici [sunt].

tuat, id facit, et quod Cistercienses nec dum Mediolani
fundati erant, sed illic primum introducti sunt post
concilium Pisanum, nec pauci illi, quos in suo comi-
tatu habuit S. Bernardus, potuerunt turbam hic
indicatam facere. Fallitur tamen vir doctissimus;
neque enim acta hæc sunt S. Bernardo Mediolani
comitante, sed antequam ad concilium Pisanum
proficisceretur, quo tempore nondum Mediolanum
advenerat. Constat autem ex eadem epist. sup. cit.,
Mediolanenses legationem direxisse ad S. Bernar-
dum, ut fortasse ipsum ad sedandam discordiam,
quam nuper naravimus, Mediolanum accirent; quo-
circa de iis, qui in comitatu S. Bernardi erant, cum
Mediolanum postea, Pisano concilio absoluto, ad-
venit, sermo esse non potest. Præterea dici etiam
nequit, qui hic memorantur, fuisse magnates ac
nobiles cives Mediolani, qui *fratres S. Bernardi*
postmodum sunt appellati, ac fundatores primi et
secundi ordinis Humiliatorum existere. Id enim
non nisi post secundum S. Bernardi in hanc urbem
adventum contigit, anno videlicet 1134, ut ex ipso
Humiliatorum codice Puricellius affirmat, a cujus
propterea sententia non esse recedendum existimo;
quamvis enim verum sit, non nisi anno 1135 seu
D etiam 1136, ut idem Puricellius num. 385 contendit,
primo conditum fuisse Clarevallense cœnobium
Cisterciensis instituti, fuisse tamen Mediolani domi-
cilium aliquod in suburbiiis, in quo recepti jam essent
Cistercienses, docet titulus ipse epistolæ supra-
dictæ, quæ ita inscribitur *ad novitios apud Medio-
lanum conversos*; quod etiam Baronius diserte affir-
mavit: quiddam Ughellus dicit tom. IV Ital. sacr.
existimans in hac epistola, *novitiorum* nomine in-
telligendos esse eos, qui S. Bernardi opera ad Pisa-
num concilium pergentis, recens conversi ejus æo
magisterio ex animo jam devovissent.

(6) Hinc etiam validum Puricellii sententiæ muni-
mentum astitit, Cistercienses videlicet fuisse eos,
qui populo astabant. In Historia enim occidentali
Jacobi de Virriaco, prope medium sæculi sub-
sequentis defuncti, cap. 19, ubi institutum et mores
Cisterciensium viridi adhuc observantia florentium
describuntur, inter alia hoc legitur: « Prius igitur

Inde simplices et compositi (7) ad expellendum et deponendum (8) bellum commoverunt. Verumtamen gladio Anselmi in die illa resistere non potuerunt. Sed mediante nocte per expansam pecuniam manus primicerii et presbyteri [archipresbyteri] Stephani fortissima in summo diluculo ipsum Anselmum a sede compulsi: qui cum non invenerit quo declinaret, paternam suam domum intravit, factoque mane die altera idem Anselmus coram humili sua plebe in ecclesia sancti Ambrosii congregata, se præsente jurare fecit camerarium suum, ne iste dominus suus effugaret iudicium ipse suffraganeorum, et coram eis responderet Stephano Guandeca dicto presbytero de iis rebus quas sibi objecerat, remota causa regis Conradi. Joannes autem de Rode unus de consulibus Mediolani reversus ad alteram partem, quæ eum miserat, de juramento isto Anselmi nihil retulit, sed ait: Dominus ille, ad quem me misistis, ad nullam rationem faciendam nobis venire promittit (9). Tunc qui in concione illa aderant, clamaverunt: Et ipse deinceps sit remotus a nobis. Ac sic quisque suffraganeus ad sedem suam rediit, nisi Robaldus Albanensis, qui in chrismate, et in cæteris episcopalibus officiis Ecclesiæ Mediolani subvenit (10). Anselmus autem ille quasi a cuncto clero

A et populo abjectus, et expulsus, ad solita castella archiepiscopatus exivit (11), in quibus qualemcumque requiem suscepit (12). Interim Innocentius papa Pisis synodum celebravit (13), in qua Robaldo episcopo Albanensi repræsente (*), Tedaldus de Landriano (14) archipresbyter Ecclesiæ Mediolanensis, Amizo de la Sala archidiaconus, Anselmus de Rode levita ordinarius, et alii plures ejusdem Ecclesiæ ordinarii, et cum primicerio decemque sacerdotes contra solitum decus Mediolani, et ejus Ecclesiæ Innocentio papæ fidelitatem juraverunt (15). Cremonenses vero nequaquam propter hanc fidelitatem milites Mediolanenses, quos captos habebant, dimiserunt. Sed papa Innocentius depositionem (16) et expulsionem sæpe dicti Anselmi de Pusterla firmavit. Attamen prænominati, qui fidelitatem juraverant, timentes hos casus urbis, et Ecclesiæ Mediolani differebant redire Mediolanum, nisi haberent protectorem, qui coram populo Mediolani confirmaret Anselmi expulsionem, et in nihilum reduceret Conradi coronationem (17), et populum tantæ urbis convocaret, et confirmaret ad Lotharii imperatoris amorem, et ad ipsius Innocentii papæ unitatem. Ad hæc peragenda papa adeo idoneum angelum habuit, sicut Bernardus abbas Claræ-Vallensis fuit (18).

Cistercienses nigrum habitum in griseum commutantes, vetera reformare, et nova superaddere studuerunt; > griseus vero habitus non alius est, quam ex alba et nigra lana contextus.

(7) Id est universus cleri et populi cœtus.

(8) Nempe Anselmum.

(9) Quam verum sit, quod superius asseruit Landulphus, per *insidias* nempe actum esse cum Anselmo archiepiscopo, apertum hoc mendacium comprobatur.

(10) Rogatus nempe a clero et populo, ut credi potest, ne repulso a sede Anselmo archiepiscopo, deserta jaceret Mediolanensis Ecclesia.

(11) Abjectum expulsionemque a clero et populo Anselmum non nisi anno 1131 pro certo habuit Puricellus loc. cit., num. 351. Econtra Papebrochius in *Exeg.*, num. 107 et 114, diserte affirmat id pertinere ad annum 1132; deceptus tamen a præconcepta opinione (valide, ut arbitror, superius revulsa) quod videlicet Anselmus anno 1123 archiepiscopali auctus dignitate fuisset: inde enim numerandos censuit novem annos, qui ab electione illius ad electionem Robaldi, ut vices archiepiscopi gereret, in catalogis statuuntur. Mediam inter utrumque sententiam amplectitur Pagius ad ann. 1133, num. 18, eidem anno alligans hoc Anselmi infortunium; idque conformius esse reliquæ subjungendæ Landulphi historiæ ipse quoque crediderim.

(12) Hanc requiem habuit Anselmus non per duos annos, ut juxta calculum suum scripsit Papebrochius num. 117 suæ Exegesis, sed per illud temporis intervallum, quod ad concilii Pisani celebrationem effluxit; nec ita tenue esse debuit, ut quiescere expulsam archiepiscopum nostrum merito dici possit. Proinde hinc etiam explodendæ Puricellii sententiæ in superiori annotatione relatæ argumentum desumitur.

(13) Cum Lotharius imperator anno 1133 Romæ constitisset imperiali etiam diademate pridie Nonas Junias ab Innocentio II solemniter præinctus (quod perperam Cavatellus anno 1157 peractum dicit) spes erat, fore ut præsentia Cæsaris et armorum terrore,

compulsæ ad meliora Anacleto, Ecclesiæ tantæ tranquillitas redderetur. Sed prævalentibus adversæ partis viribus, et obdurato in schismate pseudopontificis animo pacis consilia eludente, satius habuit C Lotharius in Germaniam reverti, Innocentius vero Pisas iterum se recipere, ubi tuto confidens concilium ex universo Occidente indixit, quod etiam tertio Kal. Junii anni 1134 celebravit, ut docet Pagius ad hunc ann., num. 1 et 2.

(*) A. 2 præsentem.

(14) Missus hic fuerat ab Olrico archiepiscopo in Germaniam ad Henricum juniorem, cum tantummodo notariorum ordini (qui adhuc in Ambrosiana majori Ecclesia viget) ascriptus esset, ut cap. 37 vidimus. Dum itaque hic archipresbyter Ecclesiæ Mediolanensis dicitur, credi potest susceptus fuisse Stephano de Guandeca, quem anno elapso auctorem acerrimum suæ ab urbe expulsionis Anselmus habuerat.

(15) Quondam esset hoc *solitum decus Mediolani, et ejus Ecclesiæ*, quod violari auctor noster arbitratur, explicat Pagius ad ana. 1134, num. 6. « Mediolanenses enim, qui hactenus antiquam libertatem retinuerant, juramentum fidelitatis a Gregorio VII decretum, quod hodie a præsulibus exigitur, decori Ecclesiæ suæ adversari sibi persuadebant. »

(16) Ab archiepiscopatu Mediolanensi, a quo dejectus jam fuerat in publica concione cleri et populi hujus urbis, ac suffraganeorum antistitem conventu, ut paulo ante narratum est.

(17) Id est, propositum male susceptum in coronatione Conradi anno 1128 peracta, ipso Conrado repudiato, nunc ejurarent.

(18) Multis supplicationibus expetierant Mediolanenses S. Bernardum, ut schismatis conciliator ad urbem nostram se conferret, idque multo etiam antequam concilium Pisanum celebraretur, ut ex epist. 152 et duab. seqq. ejusdem S. abbatis constat. Nunc a latere suo directum Innocentius II ad reconciliandam hanc urbem S. Bernardum misit, teste Ernaldo in ejus Vita cap. 2, lib. II.

CAPUT XLII.

B. Bernardus facti Mediolanenses obedire Ecclesie et Lothario imperatori. Robaldus in archiepiscopatum dignitur. Anselmus captus in Pado Romæ moritur.

Interea princeps Conradus altiori consilio potitus imperatoris Lotharii vexillifer est factus (1), et prænomiatus abbas iste nil moratus eum Carnotensē episcopo (2), et Robaldo Albensi (3) Mediolanum intravit (4), quam civitatem nimirum, prout voluit, formavit. Ad nutum quidem hujus abbatis omnia ornamenta ecclesiastica, quæ auro et argento pallisque in ecclesia ipsius civitatis videbantur, quasi ab ipso abbate despecta in sermeis reclusa sunt; et non solum masculi, sed etiam mulieres tonsæ sunt, et ciliciis, et lanceis vifissimis induti ad quælibet re-

ligiosa convertantur, aquæ hæ viam motatur, demones fugantur, contracti erigantur (5), infirmi etiam a quacunque infirmitate similiter sanantur, et quoscunque captivos infirmos Mediolanenses habebant de inimicis suis in custodia abbas ipse solvit, et liberos dimittit, et tantum populum ad amorem imperatoris Lotharii, atque ad obedientiam Innocentii papæ per sacramentum panis, quod abbas ipse porrexit, confirmavit (6). Tandem idem populus, ut haberet abbatem illum in archiepiscopum (7) ad ecclesiam S. Laurentii (8), in qua erat hospitatus cum hymnis, et laudibus, et solito suo Kyr. (9) cucurrit. Quod abbas ille non tulit (10), sed ait: Ego in crastinam ascendam palafredum (11) meum, et si me extra vos portaverit (12), non ero vobis quod peti-

CAP XLII.—(1) Conradum regni et imperii æmulum in deditionem, et gratiam acceptum fuisse a Lothario, non anno 1135, ut fortasse vitio typographi in Pagio legitur ad ann. 1135, num. 12; sed sequenti 1134, ut Trithemius tradit in Chron. Hirsaugiensi. Chronographus Hildesheimensis apud eundem Pag. Inc. cit. narrat in festo S. Michaelis anni 1135 in loco, qui dicitur Mulenhusen, Conradum imperatori reconciliatum. Bis igitur debuit Conradus amicum fœdus cum Lothario inisse (primæva pace anni 1134, ob aliquod interjectum dissidium, abrupta) si filios duobus hisce scriptoribus haberi debet. Nisi credere velimus, obedientiam primo a Conrado præstitam Lothario anno 1134, iterato postmodum sacramento, in publico principum conventu firmatam anno 1135. Quæcumque tandem causa fuerit hujus secundi congressus, de prima Conradi reconciliatione loqui auctorem nostrum, ex iis, quæ statim subdit, perspicue colligitur.

(2) Videlicet, *Gaufrido des Lieves*, qui ab anno 1116 usque ad 1138 Carnotensis Ecclesiæ regimini præfuit, ut in Gallia Christ. tom. II legitur.

(3) Eo videlicet, quem Anselmo deposito Mediolanenses delegerant vicarium archiepiscopalis obœmndis officii.

(4) Soluta Pisano concilio statim festinasse ad hanc urbem S. Clarævalensem abbatem illo tempore anno 1134 auctores omnes tradunt. Adjecti fuere hujus pontificis legationis collegæ præter Gaufridum Carnotensem, Guido Pisanus, et Matthæus Albanensis episcopus S. R. E. cardinales, teste Ernaldo in Vita S. Bern., lib. II, cap. 2. Quæ autem fuerit Mediolanensium civium lætitia, et plausus in tanti viri adventu, explicari vix potest. Ad septem usque milliaria obvium eidem occurrisset populum tanta sexus omnis, ac conditionis frequentia, ut quasi de civitate migrasse videretur, Ernaldus idem testatur.

(5) Plura insignia miracula Mediolanensi in urbe a S. Bernardo peracta legi possunt in præcit. ejusdem Vita, ac in Puricellio in Mon. bas. Ambr. num. 563 et seqq.

(6) Rem ita narrat auctor ejusdem Vitæ: « Cum tractatum esset in publico de negotio, propter quod tam vir Dei quam cardinales advenierant, oblita fortitudinis suæ civitas, omni ferocitate deposita, se ita abbati substravit, ut obedientiæ eorum non incongrue ille posset aptari poetæ versiculus:

Jussu sequi tam velle mihi, quam posse necesse est.

Vide epist. 137 novæ edit. S. Bernardi, in qua ad imperatricem Ricciam ipsemet S. abbas scribit quæ acta ab ipso sunt in Mediolanensium reconciliatione.

(7) In assignando vacantis sedis tempore, quo S. Bernardo oblata est infula Mediolanensis, mire

allucinati sunt scriptores nostri. Bernardinus Corrius ad ann. 1115, historiam omnem præteritæ, statim post Jordanum archiepiscopum in hæc dignitatem vocatum sanctum Bernardum scribit, nulla prorsus mentione habita successoris Olrici; quo intolerabili errore Merula quoque non caret. Donatus Bossius, a se ipso dissentiens, in catalogo S. abbatis Henrico, seu Olrico anteposuit, quem in Chronicis posteriorum fecerat. Sigonius ad ann. 1123, Morigia lib. II, Bugattus lib. III, Galesinius in tabula synodali, omnesque ferme recentiores archiepiscoporum Mediolanen. Catalogi ante Anselmum de Pusterula electionem hanc statuunt: quam falso tamen tradita hæc sint, Landulphus nos ter oculatus testis, vitamque ejusdem Clarævalensis abbatis a cœvis scripta abunde probat; nonnisi enim deposito Anselmo, susceptaque ad nos legatione post Pisanus concilium acclamatus in archiepiscopum fuit S. Bernardus anno eodem, quo Mediolanum primo se contulit 1154, ut ex historia hæc constat, Pagiusque ac Puricellius testantur.

(8) Nempe *majoris* appellati, quæ altera est ex quatuor insignibus Mediolani basilicis.

(9) Cum non agatur hic de sacra aliqua supplicatione, sed de tumultuario populi accursu, dubitatio mihi suboritur, nun hæc fortasse peculiaris esset acclamationis formula, quæ in electione archiepiscopi tunc temporis a Mediolanensi populo adhiberetur. Acclamationem quandoque in synodis hæc voce *Kyrie eleison*, scribit Macrius in Hierol. De ea omnino silet Ferrarius in præclaro suo opere *De vet. acclamat. et plausu*. An recenseri ibidem mereatur mos iste urbis nostræ, lector decernat.

(10) Non Mediolanensi solummodo infulæ; sed et pluribus aliis sibi oblati constanti honorum contemptu repulsam dedisse S. Bernardum, ab Ernaldo intelligimus, qui lib. II, cap. 4 ejusdem Vitæ hæc habet: « Quot Ecclesiæ destitutæ pastoribus eum sibi in episcopum elegerunt? Elegit eum domestica Lingonensis Ecclesia, elegit Catalaunensis. Intra Italiam civitas Januensis, et Mediolanum metropolis Ligurum hunc optaverunt pastorem et magistrum. Remi nobilissima Franciæ civitas, secundæ Belgiæ provinciæ caput, ejus dominationem ambivit. Omnibus his vocationibus postpositis non sollicitavit animam ejus honor oblati, nec motus est pes ejus ut inclinaret se ad gloriam, nec magis eum delectabat tiara et annulus, quam rastrum et sarculus.»

(11) Id est *equum gradarium*, de quo vide Du Caug. in Glossar.

(12) Incerta admodum est Puricellii conjectura, qui in Mon. bas. Ambr., num. 568 censet, S. Bernardum his verbis innuere voluisse, quod S. Ambrosio regimen Ecclesiæ Mediolanensis sibi oblatum recusanti contigerat, ut videlicet ab urbe fugiens, cum Ticinum attingere putaret, mane ad portam

tis, ac sic a Mediolano recessit (13). Sed quidam de discipulis ejus, qui remanserunt, per civitatem euntes, collectam militum de auro et argento, et rebus pluribus sibi lecerunt, et faciunt (14). Mediolanenses vero ordinarii, et decumani, qui papae Innocentio fidelitatem juraverant, confortati de hac Mediolanensium conversione (15) fecerunt Litifredum Novariensem, Widonem Iporiensem, et alios suffraganeos venire Mediolanum, qui in consilio suo sublimaverunt Robaldum Albanensem episcopum in Mediolanensem archiepiscopum (16), habita securitate (*) retinendi, prout dicitur, Albanensem episcopatum (17). Isto sublato Mediolanum super Cremonenses exercitum suum admovit (18), de quo exercitu ipsi Cremonenses apprehenderunt 150 mili-

civitas Mediolanensis, quae Romana dicitur, se ad ductum reperit.

(13) Non aequievisse superius enuntiato S. abbas responso Mediolanenses cives, atque ideo compulsus fuisse S. Bernardum latenter se ab hac urbe proripere, credere nos jubet id quod anonymus auctor ex ore ven. Ramaldi S. Bernardi socii, et facti praesentis, refert apud Mauriq. in Annal. Cister. ad ann. 1134, cap. 2, videlicet Mediolanenses in sibi in ipso complacuisse, ut cum antea illum non vidissent, ingressum in urbem, mox in archiepiscopum unanimi consensu raperent potius quam eligerent: quod cum ille recusasset, parati erant omnino vim facere, nisi in fugam lateenter evasisset.

(14) Fortasse ad construendum coenobium instituti sui, quod vere etiam profusa civium largitate conditum fuit biennio post extra urbem, *Claxavallis* nomine indito, de quo vide Mauriq. eod. cap. 2 et seqq.

(15) Exstat. epist. 132 S. Bernardi gratulationis plena ad clerum Mediolanensem.

(16) Electum fuisse Robaldum in archiepiscopum nostrum anno 1135, die 29 Julii, jam ostendimus, cap. 37.

(*) A. 1, auctoritate.

(17) De translatione hujus Albensis episcopi in archiepiscopum Mediolanensem nobis silem facit S. Bernardus epist. 131 his verbis: « Si voluistis licuisse vobis, quod illicitum, nisi pro magna quidem necessitate, sacri canones judicant, translationem episcopi scilicet in archiepiscopatum, concessum est. » Atque hinc refellendum censeo tum Mabillonium in notis ad eandem epist., tum Pagium ad ann. 1134, num. 18, qui asserunt haec verba intelligenda esse de restitutione dignitatis archiepiscopalis, quae ob schisma ab Innocentio II abrogata nostrae urbi fuerat. Loqui enim S. Bernardum, et Landolphum de Robaldo, qui cum episcopus esset alterius urbis, ad nostram translatus est, cuilibet ipsorum verba dependenti perspicuum esse potest. Utrum vero Albensem quoque episcopatum cum Mediolanensi simul retinere Robaldus, quemadmodum securitatem illum retinendi habuisse dicit auctor noster, apud nullum scriptorem inveni.

(18) S. Bernardus Mediolano recedens Papiam, et Cremonam adiit, ut diuturno bello, quod inter ipsas et Mediolanensem urbem exarserat, pace tandem firmata, finem imponeret, sed re infecta Mediolanum rediisse ipsemet profitetur S. abbas, Cremonensium contumaciam ad Innocentium II testatus his verbis: « Cremonenses induruerunt, et prosperitas eorum perdit eos; Mediolanenses contemnunt, et confidentia ipsorum seducit eos. Hi in curribus et equis spem suam ponentes meam frustraverunt, et laborum meum exinanierunt. » Hinc enatum esse

tes in nocte errantes, Anselmus autem de Pusterla audiens et intelligens horum militum captivem pli (*), nullam suscepit consolationem contra Robaldi sublimationem (19), neque secundum consilium Alberti de Landriano, et amicorum ejus ambulavit. Sed credulus Ugoni suo Naso voluit cognoscere qualiter cum Anacleto papa (20) Romanorum posset procedere. Attamen ipse cum isto suo capellano ambulans Romam (21), in Annine Padi juxta Ferrariam a Gorio de Martuengo (22) captus est, et ad Innocentium papam transmissus, qui papa in mense Augusti a Pisis (23) illum captum Romam misit. Ibi que, prout fama est, Anselmus ille in eodem mense in manu Petri Lairi (24), qui procurator est Innocentii, vitam finivit (25).

B bellum, quod, Robaldo ad archiepiscopalem sedem evecto, contra Cremonenses Mediolanum promovit, credi potest, quamvis exitu infelici, ut mox narrabitur.

(*) A. 2, *prabi*, melius *prabe*; alterum ms. nihil legitur.

(19) Quae nempe ipso rejecto ac deposito, facta a Mediolanensibus, ac confirmata ab Innocentio II fuerat.

(20) Quem ipse Anselmus in eo schismate contumax, atque ideo anathemate vincitus, pro reo pontifice habebat.

(21) Papebrochius in Exeg. num. 420 contendit legendum esse *Ravennam*, cum id dictare videatur ratio hujusmodi hic descripti; sed pace viri doctissimi, non video cur emendanda sit hujusmodi lectio: neque enim iter describit Landolphus, sed mentem Anselmi connotat, Romam properare per Mantuanam ac Ferrariensem viam eligentis.

C (22) In Ambrosian. mss. Goizo. Inter cardinales ab Innocentio II creatos, Goizum presb. card. tit. S. Caeciliae refert Oldoinus, eumque subscriptum pluribus ejusdem Innocentii, Coelestini II ac Lucii II diplomatibus apud Ughellum videre licet. Fortasse ab hoc captus, transmissusque fuit ad Innocentium Anselmus noster.

(23) Usque ad Martium mensem anni 1137 mortuum fuisse Pisis Innocentium II testis est Falco Beneventanus in Chron. Qui praedicto mense, indic. xv, Pisana civitate dimissa, Viterbium advenisse Innocentium scribit, ut cum Lothario, quem praecedenti anno in Italiam advocaverat, colloqueretur.

(24) Videtur ille esse, quem Lotharius imperator memorat in sua epist. apud Dacherium et Pagium ad ann. 1133, num. 7, quique ibidem inter obsides numeratur, quos una cum munitionibus sibi liber in manu oblatos ex parte Innocentii II ipsemet Caesar testatur, cum praedicto anno de schismate tollendo cum Anacleto fautoribus Romae tractaret.

(25) Mortuum fuisse Anselmum die 14 Augusti ferme omnes historici ac catalogi assentiunt. De anno gravior dissensio est apud scriptores. Tristanus Calchus et Morigia hist. Mediol. lib. II, cap. 2 obisse Anselmum tradunt anno 1135. Sequentem annum ejusdem morti assignant Puricellius et Pagius, ac recentiores archiep. Mediolanen. catalogi. Papebrochius in Exeg., num. 420, eam in annum 1135 conjicit: neque equum, ut ipse ait, videtur, res tot tantasque a Landolpho narratas perfici potuisse illomet anno, quo celebratum est concilium Pisatum. Ego vero tum ex hoc ipso Papebrochii argumento, tum ex iis, quae cap. 37, num. 7, accurate examinavi, serius etiam Anselmi habitum protrahendum censeo, nempe in annum 1136.

Ceterum quanti momenti sit ad illustrandam

CAPUT XLIII.

Robaldus Innocentio papæ fidelitatem jurat, Lotharium imperatorem sociat, et Cremonensium castra diruit.

His ita perpetratis ad captionem Anselmi de Pusterla, vexilla Mediolanensium, et eorum agmina capta aut fugata sunt a Papiensibus velut mitissima ovium pecora (1). Instantibus igitur iis infortuniis Mediolano, et Anselmo, prout supra dictum est, mortuo, Robaldus ejusdem civitatis archiepiscopus

Mediolanensem Historiam scriptum hoc Landulphi nusquam magis, quam hoc loco discimus: tot enim commenta de Anselmo isto ubique in nostris Annalibus tradita occurrunt, ut eadem ex auctore hoc emendare necesse sit, ne posteritati amplius imponant. Coronatum ab Anselmo Mediolani Lotharium imperatorem refert Calchus ad ann. 1123, et fidentissime Zuechius etiam Modoetius, Ottonem Frisingensem producens, cum nihil tale unquam narraverit scriptor ille, nec Lothario Anselmus adhæserit, Conrado addictissimus atque ob id etiam a sacris, et sede ipsa Mediolanensi repulsus. Absurdus est, quod tradit Ripamontius, lib. 1 Hist. Eccles. Mediol., part. II, ivisse videlicet Romam Anselmum petenda a pontifice absolutionis gratia, ibique magna dignitate transexisse velut in altera patria reliquum vitæ tempus, assiduum pontifici Innocentio, qui amice illum liberaliterque tractavit. Innocentius enim nec Romæ tunc erat, nec diu in ea urbe superavit Anselmus carceri mancipatus, ac mortuus illomet Augusti mense, quo Romam fuerat Pisis transmissus. Quid quod Morigia loc. cit. Galesinius in tabula synodali, et catalogus in scriptis successores S. Barnabæ testantur ab Anselmo S. Bernardum sapenumero hospitalio receptum, ejusque intuitu Claravallense monasterium ab Anselmo Archinto constructum, atque dotatum. Figmenta omnia fœdissima, cum ex Landulpho constet, dejectum sede, atque extorrem fuisse hunc antistitem, antequam rediret a Pisano concilio Mediolanum primo ingrederetur sanctus ille abbas. Adde a Calcho hunc Anselmum delinquentem Mediolani affirmari, quo nihil a veritate magis alienum, ut exteros auctores præteream, Angelum nempe Manrique, qui in Annal. Cister. ad ann. 1134, cap. 2, num. 7, inter alia falso narrata de nostro Anselmo toto illo capite, scribit, eundem sicuti schismatis socium ita ducem pœnitentiæ Mediolanensibus fuisse, unionisque et debitæ obedientiæ persuasorem, imo impetratum ab ipsis, ut in sede restitueretur: quæ quomodo cum auctoris nostri, de re sibi præsentem scribentis, historia componi possint, prorsus non video; et Claudium Robertum, qui part. II Gall. Christ. sepultum illum scribit in monasterio a se condito Claravallis: humatum namque Romæ in ecclesia S. Joannis Lateranensis docent catalogi vetustiores. Inde autem colligit Pagius ad ann. 1134, num. 12 pœnituisse Anselmum contumaciæ suæ, atque in catholica fide et unitate, anathemate solutum, obdormivisse.

CAP. XLIII. — (1) Profectum fuisse S. Bernardum Papiam, statim ac Mediolano recessit anno 1134, ut illam, sicuti et cæteras Lombardiæ civitates ad pacem componeret, superius vidimus. Id in urbe Ticinensi obtentum fuisse a S. abbate, credere licet ex ipsa S. Bernardi epistol. 314 novæ editionis, in qua de Cremonensium duritie apud Innocentium II, tantummodo conqueritur. Cum igitur motum rursus bellum contra Papienses post captum Anselmum, id est anno 1135, in Landulpho legamus, dicendum, novis invicem simultatibus exortis, veteres iras revivisse, pugnasque instauratas; sed de his altum in historiis silentium.

A Pisis Innocentio papæ juravit (2), et jurando libertatem Ecclesiæ Mediolanensi in contrarium convertit (3). Addito quoque isto infortunio (4) imperator Lotharius cum principibus cujuscunque dignitatis (5) venit in Longobardiam (6), in cujus castris iste Mediolani (7) cum suis suffraganeis ad nutum imperatoris circumferebatur, et circumferendo excommunicavit Cremonenses, quia non reddiderunt imperatori Mediolanenses Cremonensium vincula, et captionem sustinentes (8). Mediolanensium igitur

(2) Cum auctor noster asserat, mortuo Anselmo Robaldum Pisis profectum fuisse ad Innocentium, ut coram ipso fidelitatis juramentum emitteret, liquido constat, non nisi post Augustum mensem anni 1136, id contigisse.

B (3) Quænam esset hæc libertas, quam violatam Mediolanenses autumabant, cap. 41 jam ex Pagio adnotavimus. Interim subjungere libet conjecturam, quam ad hunc locum Puricellius exposuit in *non. bas. Ambr. num. 576*, videlicet Robaldum jurasse quidem summo pontifici fidelitatem, sed minime voluisse, honori Ecclesiæ Mediolanensis detractum. Cum enim ista ex veteri consuetudine peculiare id decus sibi vendicaret, ut pallium archiepiscopale antistes noster non præsens e pontificis manu, sed absens per legatos susciperet, existimat Puricellius Robaldum hac in re constantem fuisse, memorem consilii, quod Anselmo decessori suo Romæ dederat, ut cap. 38 jam vidimus. Transmissum certe fuisse pallium ad archiepiscopum nostrum Robaldum, petente id Ecclesia Mediolanensi, testatur S. Bernardus in epist. sua 131 ad Mediolanenses, ubi inter cætera apostolicæ clementiæ munera, quæ inclytæ huic urbi Innocentius indulserat, hoc recenset: « In quo postremo quæcunque rationabilis petitio hujus non dico repulsam, sed vel moram passa est apud piam matrem? En ad complementum pallium præsto est, plenitudo honoris. »

C (4) Nempe amissione libertatis, ut credebant Mediolanenses, ob juramentum a Robaldo præstitum.

(5) Id est tam ecclesiasticis quam laicis, quorum plures nominantur in diplomate ipsius Lotharii dato pro Ecclesia Modoetiensi, infra memorando.

(6) Expeditionem hanc imperatoris in Italiam circa Assumptionem S. Mariæ anni 1135 contigisse, docet chronographus Hildesheimen. apud Pagium ad hunc ann., num. 4. In Lombardiam tamen serius se contulisse Lotharium, discimus tum ex historia hac Landulphi, tum ex diplomate, quod ab Ughello refertur tom. V Ital. sacræ, novæ edition. in epist. Veronen., col. 1013. Datum apud Procelum juxta D Miriticum (legendum juxta Mincium, ut ipso Ughello col. 777. eum appellat) VII. Kal. Octobris. Unde corrigendum censo Pagium, qui ad hunc eund. annum. 5 tradit, Lotharium jam mense Augusto in Longobardia versatum esse. Nititur enim diplomate supradicto Lotharii ad Canonicos Modoetienses dato apud castrum S. Bassiani, quod tamen mense ac die caret.

(7) Intellige archiepiscopus Robaldus.

(8) Sigonius ad ann. 1136 narrat, e Statim ac Lotharius in Italiam venit, anxios ad eum Italianos convenisse, ac lites, quas initis dirimere certaminibus instituerant, continuo ad illius judicium revocasse. Quæ ad Cremonenses spectant, Otto Frisingen. in Chron. lib. VII, cap. 49, in hunc modum refert: « Lotharius ad Padum usque progrediens, Caristallum (Guardastallum) cepit. Ibi Mediolanenses, et Cremonenses diuturnum inter sese bellum

exercitus confortatus præsentia imperatoris et vinculo excommunicationis, Souzinum (9), Sanctumque Bassanum, et alia multa castella Cremonensium destruxerunt (10). Quibus destructis multitudo Mediolanensium ad civitatem rediit. Archiepiscopus vero, et quædam pars incluta militiæ Mediolanensium cum imperatore in Roncalia (11) super Padum castrametati sunt; ibique per plures dies, et hebdomadas imperator curiam potestative (*) habuit, et leges dedit (12).

CAPUT XLIV.

Per imperatorem causam historici frustra consulibus Mediolani committitur.

Tunc ego quoque ibi per tres dies adfui, et licentiam lamentandi ad imperatorem a domino meo Conrado rege (1) præsente Sigifredo filio (2) ejus interprete suscepi, et principibus cujuscunque dignitatis circumsedentibus, et vocem meam audientibus sub tentorio imperatoris querelam de Andrea Sugaliola feci (3), quam querelam archiepiscopus Taurinensis (4) cum cæteris archiepiscopis et episcopis, aliisque litteratis viris intellexit, et me sicut vir prudens et sapiens interrogavit, et post meam

habentes obvios habuit; discussaque utriusque urbis causa, Cremonenses a principibus Italiæ hostes judicantur, proscriptique discedunt. Huic Lotharii decreto archiepiscopalis suæ auctoritatis sententiam, qua sacris quoque interdicerentur Cremonenses, anathemate sancitum Robaldus adiunxit.

(9) Famam huic loco non meliorem fecit mortuum ibidem ac sepultum anno 1259, monstrum illud tyrannidis terrorque urbium finitimarum Ezelinus, seu Actiolinus, ut eum vocat Calchus.

(10) Ex agro Mantuano, ubi juxta Mincium Lotharius diploma supra memoratum dederat, ad castrum S. Bassani se contulit, ubi alterum diploma expedit in favorem cleri ecclesiæ S. Joannis Baptistæ Modoetiensis, quod Bartholomæus Zucchius in Hist. coronæ ferreæ edidit, et datum anno Incarn. Dom. 1136, et actum apud castrum S. Bassani. Cum itaque destructum fuisse a Mediolanensibus hoc castrum referat Landulphus præsentia imperatoris confortatis, credere possumus id contigisse Octobri mense, tum ex diplomate supra relato, datoque juxta Mincium vii Kal. Octobris, ex quo patet, illic necdum eo tempore Lotharium adventisse; tum ex legibus feudalibus datis in Roncalia die 7 Novembris, quæ dilucide probant, Lotharium eo mense jam inde profectum.

(11) Locum istum Galliæ togatæ apud Placentiam urbem celeberrimam esse pluribus ibidem habitis imperatorum comitiis, cuique notum est.

(*) A. 1. potestaturæ.

(12) Feudales præcipue, datæ die 7 Novembris ejusdem anni 1136, ut diximus, quæ in novum juris civilis corpus illatæ sunt.

CAP. XLIV. — (1) Abdicaverat se multo jam ante, ut diximus, Italico regno Conrado, eumque exercitus sui ducem constituerat Lotharius. At Landulphus, qui summo erga illum amore rapielatur, quemadmodum verba illa, cap. 39, hujus historiæ ostendunt: « Quidquid actum est in illo anno domino meo rege, et diligo, » eundem etiam regia dignitate spoliatum, regem ex antiqua appellatione dicebat, colebatque.

(2) Nullum Conradi aut Lotharii filium nomine Sigifredum, historiæ quas viderim, memorant, cum illi Henricum ac Fridericum, huic vero Lotharium

A responsionem domino imperatori causam meam per verba mihi barbara (5) revelavit, et dominus imperator secundum petitionem meam, prout pontifices mihi fidem fecerunt, imperavit consulibus Mediolanensibus, ut Mediolani causam meam juste et paterne tractarent. Sed nimirum (6) si cæterus consulium huic præcepto non obedivit, quia Arnaldus de Raude unus ex illis consulibus in auribus eorum sonuit, quod investituram de meo placito susceperat (7). Hoc quidem mens mea nullo modo novit, nec jure esse potuit, quia Arnaldus hujus Arnaldi avus Herlembaldum, protectorem presbyteri Liprandi occidit (8), ipsumque auctorem meæ causæ ad truncationem nasi et aurium, atque ad vincula et carceres violenter adduxit (9). Ardericus quoque hujus B juvenis Arnaldi patris, eundem presbyterum ad ignem, per quem transivit (10), venire compulit. Ugo alter ejusdem Arnaldi patris, Andream, de quo juste queror, non ratione, sed furioso protegit, et Arnaldus iste miræ calliditatis homo, cum nullum in mea causa habeat accessum, studet me, meamque causam impedire per hujusmodi investituræ verbum. Quapropter imperatoris præsentiam expectavi (11).

natos tantummodo assignent scriptores: quapropter honorarium fuisse ephelum, qui Teutonice linguæ interpretem, apud auctorem nostrum ageret, et eo filii nomine indicetur, hunc Sigifredum existimaverim. Si quis vero contendat reputandum eum esse vere filium Conradi, vel Lotharii, acceptam hujusmodi notitiam unice Landulpho debebit.

(3) A quo se expoliatum fuisse omni ecclesiastico beneficio jam doluerat cap. 39: intrusus enim fuerat in ejus juris ecclesiam S. Pauli a presbytero Nazario Muricula eandem prius occupante, et ad primicerii dignitatem postea promotus.

(4) Error amanuensis, qui in omnia exemplaria irrepsit. Taurinensis enim Ecclesia non nisi anno 1515, a Leone X archiepiscopali honore donata fuit. Arbertus autem tunc sedebat, anno 1128 electus, protractusque in annum 1147 ab Ughello in epis. Taurinen. num. 31.

(5) Facile Teutonice, quæ Landulpho illius idiomatis imperito barbara videbantur.

(6) Lege nil mirum, ut alibi etiam adnotavimus.

(7) Andreas nempe Sugaliola jam memoratus.

(8) Herlembaldus apostolicæ sedis contra Nicolaitas vexillifer, in plebis tumultu contra ipsum excitato pluribus confossus ictibus ceciderat anno 1075, ut superius monui. Ex uostre Landulpho

D præcipuum tam velaricæ cædis auctorem intelligimus, Arnaldum nempe seniore de Raude, quod idem prodidit quoque Galvaneus Flamma in Chron. maj. cap. 250, tanquam ex Chronica Kalendaria desumptum, non Arnaldum tamen, sed Arnaldum eum appellans.

(9) De probis hisce, ac vulneribus Liprando illatis ob sacerdotum castimoniam strenue propugnatam, nonnulla legi possunt in adnotationibus ad cap. 1, et fuse in Puricell. loc. cit.

(10) Vide cap. 10.

(11) Venisse ad hanc urbem Lotharium, atque Italica redimitum corona fuisse a Robaldo ibidem primo, ac postmodum Modoetiæ, ultro admisit Puricellus num. 382, in eo tantummodo Zucchium, aliosque id asserentes reprehendens, quod Anselmum hujus solemnium inaugurationis auctorem faciant. Ego tamen, si quid sapio, ne exceptum quidem Mediolani Lotharium crediderim. Antiqui enim scriptores de hoc adventu in urbem nostram silent, seriesque itineris hucusque

CAPUT XLV.

Lotharius Papiensibus suis Medio'anum venit (1).

Lotharius postmodum imperator in quarta die, quæ fuit dies Sabbati (2) post meam querelam, secus Papiam est castrametatus ad locum qui dicitur Lardiracus (3), super flumen Oronam positus (4). Cumque imperator ibi pernoctasset, et diem Dominicam (5) quasi dimidiasset, militia ejus cucurrit ad Papienses, qui armati exierunt (6). In prælio illo fortissima manus principis Conradi quamplures de Papiensibus ejecit, et comprehendit, neque a prælio se subtraxit, donec Papienses fere ad muros civitatis conculcavit, et appropinquavit. Tunc Papienses

descripti, ac describendi credere id vetat, cum e Ronchalia ad Lardiracum secus Papiam processerit die 14 Novembris, ut cap. seq. dicemus: inde vero die 17 ejusdem mensis ad oppidum Abbiati Crassi se contulerit, ac statim Vercellas et Taurinum, ut ex annalista Sax. et Othone Frising. testatum habemus. Modica tamen ibidem Lotharii mora esse debuit, cum paulo post Placentiam, Parmam, ac Regium adiorit, ubi Decembrem transegit, Saxone citato et Sigonio adnotantibus. Exstat ejusdem diploma datum Regii xvi Kal. Januarii apud Ughell., tom. II, col. 288 novæ editionis. Januario anni sequentis 1157, Ravennam in hiberna perrexit; inde Campaniam et Apuliam peragravit, post multa per Flaminiam, Picenum, Umbriam, aliasque regiones itinera peracta, quæ in Sigonio, et aliis legi possunt. In Germaniam inde rediens apud Tridentum in villosina casa, miseram humanæ conditionis relinquens memoriam, ut Frisingensis loquitur, obiit pridie Non. Decembris anni 1157. Nullus igitur suscipiendæ Modociæ, aut Mediolani Italicæ coronæ locus esse potest in hæc Lotharicæ expeditionis historia: quod vero scribit Sigonius Lotharium in reliqui Mediolanum accessisse, belloque, Novembri mense, in Cremenensibus voto, Soncinum, Bassianum, annulque alia ex eorum jurisdictione castra delevisse, anachronismo laborat. Acta enim hæc sunt anno superiore 1156, antequam in Ronchalias proficisceretur ibique leges conderet ille imperator, ut ex Landulpho nostro constat; ex quo item corrige Campum et Cavitetum similia narrantes.

Præterea mirum valde esset, quod Landulphus historiam suam prosecutus usque ad annum 1157, atque ubique imperatorem conveniens, ut causam suam peroraret, nullum de ejusdem adventu in hæc urbem verbum proferret, nullam de apecto Mediolani, ac Modociæ regioerto memoram vocem suis inscriptis relinqueret, eum alias hujusmodi regum inaugurationes utrobique peractas non tam scelerit, sed minutim etiam descripserit. Porro tanti momenti hoc silentium Poggio visum est, ut coronationem hæc omnino commentitiam assermet ad an. 1154, num. 49. Hæc tamen dicta sint quin mihi id invidiæ tribuatur, ac si gloria hæc ab urbe nostra, ac Modociensi oppido propulsare voluerim. Veritatem siquidem conectari studeo, utique libentissime manus daturus, si validiora ad novum hoc decus patriæ mox, ac Modociæ vindicandum argumenta emergant.

CAP. XLV. — (1) Male ab amanuensi aliquo positum fuisse hunc titulum docet tum Landulphus, apud quem nullum de Mediolano verbum, tum superioris capituli postrema adnotatio.

(2) Contulerit se in Ronchalias Landulphus eo tempore quo Lotharius imperator ibidem leges superius rotas conderat. Cum itaque ille date sint die 7 Novembris anni 1156, ut in juris volumine ad easdem adnotatum legitur, dies Sabbati, quæ subsecuta tum fuit, in decimum quartum ejusdem mensis

A valde perterriti, et motuentes hostilem exercitum Mediolanensium concurrentium ad imperatoris triumphum, in primo dileculo secundæ scilicet (7) cum maxima devotione (8) reddiderunt imperatori quotquot babelant de Mediolanensibus in sua captione (9). Imperator commotus maxima pietate Papienses eadem die a sua custodia solvit, et liberos dimisit, et die altera (10) sua castra amovit, et ad locum qui dicitur Abbiati Crassum (11), pervenit, et omnis multitudo Mediolanensium cum suis militibus a captione Papiensium liberatis rediit Mediolanum. De cætero imperator Ticinum, atque Padum (12) ad suum commodum transivit (13).

B incidit: eo igitur die Papiam reversus Lotharium movisse credendum est.

(3) Locus est Papiensis ditionis, cui e regione in præsens posita est, paucis miliaribus distans, Ticinensis Carthusia, artis et magnificentiæ miraculum, a Joanne Galeatio primo Mediolani duce constructa.

(4) Plures hujus nominis Oronæ seu Olone fluvius recensent Gaudentius Merula De antiq. Gall. Civitat. lib. 1, cap. 7, et Bonavent. Castilianus De Gall. Insubr. antiq. sed. Qui hic memoratur, a Bernardo Sacco in Hist. Ticinensi in hunc modum describitur: « Olona ex Mediolanensibus collibus vallibusque dilapsa Circiatum, ac Castaneatum petens, ipsis primum Mediolanensibus usui est, quibus post exhibito Ticinensem oram magnis circuitibus ambit, sigatque undis, tandemque Padum petit inter ripas Spissæ et divi Zenonis, longe a Ticino urbe decem millia passuum.»

(5) Id est 15 Novembris.

(6) Infestos Mediolanensibus acri bello Papienses, superius cap. 43 vidimus. Fortasse ea victoria elati insultantesque Lotharii, qui Mediolanensibus favebat, imperium pati renuerant. Certe non nisi pacta pecunia in gratiam susceptos ab eo imperatore testatur Otto Frising. lib. vii, cap. 19. Sed fidem superat quod annalista Saxo jam citatus scribit, eam nempe fuisse 20 millium talentorum, nisi forte legendum sit Tertiorum, quæ innotata in usu apud Papienses erat.

(7) Nempe 16 Novembris.

(8) Cleri et monachorum cœtus, assumptis crucibus et sanctorum reliquiis urbem egressos lugubri voce et habitu ad imperatorem processisse, ut ejus clementiam deprecarentur, legitimus in suprad. Saxone, col. 673.

(9) Eos videlicet, quos cap. 43 captos dixit Landulphus a Papiensibus reluli mississimæ oram peraxa.

D (10) Scilicet 17 Novembris.

(11) Oppidum etiam in præsens celebre quatuordecim miliaribus Mediolano distans, Viglevannum versus, qua deductum e Ticino magnum navigium ad urbem nostram dilabitur. Castrum olim fuit munitissimum, resque ibidem strenue gestas a Mediolanensibus pro restitutione Francisci Sportæ postremi ducis sui contra Gallos refert Galeatius Capella lib. iii de bello Mediolanensi. Plura de hoc oppido disserit Felix Osius in Commentariis ad Othonem Murenæ num. 275 et seq.

(12) Complectitur hoc loco Landulphus itinera, quæ superiori cap. num. 11 jam descripsimus, ad Taurinensem videlicet urbem, ac postmodum Regiensem. Per agrum Novariensem, ac signanter vico Mono diversatum fuisse Lotharium Calchus narrat ad an. 1138 brevi periodo ab universa Italica expeditione ejusdem se exsolvens.

(13) Prosperæ actæ hæc itinera a Lothario fuisse, veritate invidiam manum in ipsum armante, testatur

CAP. XLVI.

Mediolanenses episcopum Cremonensem capiunt, qui venenato custode de vinculis fugit.

At Innocentius papa Cremonenses ab excommunicatione Robaldi archiepiscopi solvit (1) Veruntamen Mediolanensis exercitus Cremonensibus, nec eorum episcopo pepercit (2), quia post absolutionem (3) Juvenaltam castellum eorum (4), et alia apprehendit, atque episcopum eorum loriceatum, et hortantem suos ad pugnam proficientem (*) homicidium de ipso castello pertraxit, et plures menses in custodia tenuit (5), donec Herlembaldus de Breserio eustos illius custodiae contaminatus veneno, prout dicitur, subito in mortem corruit. Et in ipsa nocte, qua ipse custos subito occidit, episcopus de ipsa domo, qua claudabatur, effugit, et liberatus Papiam, deinde Cremonam pervenit. Nic fortassis episcopus iste reminiscitur amaritudinis (6), qua potatus fuit Mediolani in die suæ ordinationis (7), sed prout quibusdam placet, non bene. Quia, si Jordanus archiepiscopus, ejusque Ecclesie amovit Ugonem de Noceto *Explicit liber Historiarum Landulphi de Sancto Paulo de Gestis Mediolani ab anno Christi 1094, usque ad annum Chr. 1153, tempore Robaldi archiepiscopi, qui obiit anno Christi 1142, secundo die ante Kal. Jan., jacet in ecclesia Niceni. Huic successit Ubertus de Pirovano, quo sedente Mediolanum a Frederico funditus evertitur* (11).

abb. Ursperg. in Vita Lotharii inquit: « Post usque Taurinum progrediens, totam citiorem (non liberiolem ut typographi fortasse errore in Struvii Historiam German., dissert. 16, § 26 irrepsit) Italiam sine ferro subegit. »

CAP. XLVI. — (1) Displeuisse Innocentio papæ Robaldi archiepiscopi Mediol. severam animadversionem, in Cremonenses, eaque improbata, illos anathemate inflicto exsolviisse affirmat Pagius ad an. 1136, num. 7; sed quod hoc anno id acciderit, assentiri, eidem non ita facile possum, cum, post trajectum Ticinum et Padum ad suum commodum sub finem illiusmet anni, absolutos ab Innocentio Cremonenses narret Landulphus; atque ideo videantur hæc ad annum sequentem pertinere quo jam Lotharius, et ipse Cremonensibus iratus, ab hisce finibus excesserat.

(2) Ubertus, seu Ubertus, ut illum infra appellat Landulphus, Cremonensem tunc infulum gerebat, usque ad 1169 superstes, teste Ughello in hujus urbis episc., num. 46.

(3) Neimpe Innocentii II.

(4) Non longe a Romanengo, ac Soncino celebre hoc castrum est in Historia Cremonensi, pluribus ibidem commissis præliis; anno enim 1215 narrat Campus pugna improspere Cremonensibus cedente, captum fuisse Romanengum et Juvenaltam, ipsunque Carrociun (quod in deteriori fortuna gravius tum damnum ac dedecus habebatur) a Mediolanensibus ereptum: Hærum apud Juvenaltam acerrime cum iisdem decertatum refert anno 1239, sed pari cæde ac nemine victore.

(*) A. 2. perficientem.

(5) Quandiu in vinculis Mediolanensium perduraverit Cremonensis episcopus ignotum prorsus est, cum de insigni hoc facto, prædaque divite in Cremonensi agro a nostris relata, nullum in historiis verbum offenderim. Narrat quidem Sigonius Cremonenses iratos quod Lotharii auxilio Cremonensium ulcisci injurias nequiverint, instasse oppido Cremonæ anno 1159 armis et minis graves; Mediolanensibus tamen propere accurrentibus, ab obsidione depulsos fractosque fuisse, eorumdem pluribus captis, atque in carceres Mediolanum transmissis. Sed cum pugnam hanc apud Rivoltam, non parum a Juvenalta sejunctam contigisse referat, alterum a præænti bellum illud fuisse credendum est. Interim adno-

A (8) nobilem virum, et Parmensis Ecclesie quasi archidiaconum ab episcopatu Cremonensi, in quo Cremonenses per suam electionem, et Henricus rex eorum per investituram suæ laudationis et confirmationis ipsum posuerant, et susceperant per plures annos reverenter, et diu iatus, et foris tenerant; quid mirum, si populus Mediolanensis compulit istum Ubertum egregium virum jurare fidelitatem Ecclesie Mediolanensi, et archiepiscopo Jordano, quando (*) ipsum Ubertum episcopum consecravit! Quod si forte quis dixerit: Amotio Ugonis fuit justa (9), sed compulsio Uberti fuit iniqua: nec dicat cujus mortalis auctoritate principaliter est regenda Cremona, ejusque Ecclesia (10). Si non (*) dixerit: Utrumque fuit malum, et iniquum; surgat igitur Deus exercituum, qui Mediolanum et Cremonam corrigat, et me acolythum oppressum et expoliatum, quem admodum in hac mea copia continente probos et pravos legitur, jure gubernet et protegat.

Deo gratias. Amen. Amen

Deo gratias. Amen. Amen

tare licet Landulphi Historiam in annum saltem 1137, procul dubio protendi. Cum enim Ubertum episcopum per plures menses detentum tandem fuga elapsum, Cremonæ incolentem restitutum enaret, collatis quæ supra exposuimus perspicuum sit in annum 1136 contrahi hæc minime posse.

(6) Causam hujus amaritudinis inferius exponit Landulphus, juramentum videlicet fidelitatis Ecclesie Mediolanensi et archiepiscopo Jordano, ad quod compulsus est eodem tempore quo Mediolani consecratus fuit. Id autem videbatur officere libertati, quam se asseruerant Lombardiæ urbes, ut notum est.

(7) Suffectum fuisse in Cremonensi sede a Jordano archiep. Mediol. Ubertum anno 1117 Ughellus asserit, sed quo fundamento annum hunc ejusdem electioni designaverit non video, cum nihil certi de tempore, quo Valterus proximus decessor obiit, aut intrusus est ab Henrico imp. Ugo de Noceto, producat. Certe ante Octobrem anni 1120, quo vivo desiit Jordanus electum atque inunctum fuisse hunc Ubertum ex nostro Landulpho constat, qua in re gravi anachronismo erravit Ludovicus Cavitellus in Annal. Cremon. qui omnia confundens, Walterum mortuum anno 1129, sequenti vero substitutum Ugonem, atque ipso non multo post defuncto, eodem anno 1130 successisse Ubertum tradit, quæ quam absurda sint, historiæ hujus auctoritas evincit.

(8) De hoc Ugone nusquam mentio injicitur, præterquam in Landulpho nostro. Quæ Ughellus in episc. Cremon. et Bordonus in Thesoro Eccl. Parmen. prodidere, ex eodem collecta sunt.

(*) A. 2. qui.

(9) Pluribus enim summorum pontificum ac conciliorum decretis in laicas investituras, quas sibi asseruerant Henricus IV et V imperatores, declamatum fuerat, Cæsaribus ipsis anathemate percussis.

(10) Inquit hoc loco Landulphus jura metropolis, quæ fortasse prætendebant Mediol., ut ipsorum imperio reliquæ urbes atque ecclesie limitibus subderentur.

(*) A. 2. si vero.

(11) Quæ hic leguntur, desunt in altero ex mss. bibl. Ambr. Addita fuisse ab imperio quopiam ex hoc usque expositis patet, cum inchoatum ab anno 1097, historiam suam Landulphus usque ad annum saltem 1137, produxerit. De Robaldi vero obitu vide quæ cap. 37, n. 7 disserui.